

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Alena Niňajová

**Minulosť, prítomnosť a budúcnosť v diele Josého Eduarda
Agualusy**

Past, Present and Future in the Work of José Eduardo Agualusa

V prvom rade sa chcem poďakovať vedúcej práce Mgr. Šárke Grauovej, Ph.D. Bez jej trpezlivosti, komentárov, múdrych rád a motivácie by táto práca nevznikla.

Veľké poďakovanie patrí mojej rodine. Rodičom za to, že mi od mala umožnili poznať svet v jeho rôznorodosti. Starým rodičom, že ma naučili načúvať rôznym príbehom. V neposlednom rade im ďakujem za nekonečnú trpezlivosť a podporu pri písaní tejto práce.

Chcela by som tiež poďakovať všetkým priateľom, ktorí ma podporovali v ťažkých chvíľach a vydržali ma o témach práce donekonečna počúvať. Ďakujem hlavne Johannovi, Miške a Lucke.

Prehlásenie:

Prehlasujem, že som diplomovú prácu vypracovala samostatne, že som riadne citovala všetky použité pramene a literatúru a že práca nebola využitá v rámci iného vysokoškolského štúdia, či k získaniu iného alebo rovnakého titulu.

V Prahe, dňa

.....

ABSTRAKT

Predmetom tejto diplomovej práce je analýza národnej a kultúrnej identity vo vybraných dielach angolského spisovateľa Josého Eduarda Agualusu. Súčasťou je stručné uvedenie do problematiky angolských dejín, formovania spoločnosti, literatúry a predstavenie Josého Eduarda Agualusy. Popísané sú tiež znaky postkoloniálneho myslenia a literárne tendencie v období postmoderny, ktoré ovplyvnili tvorbu tohto súčasného angolského spisovateľa. Sú skúmané témy kultúrnej identity a s ňou spojené náhľady na ľudskú a historickú pamäť. Na základe analýzy vybraných diel je ukázané, akým spôsobom Agualusa kritizuje politickú situáciu v krajine a ako narába s rôznymi verziami angolskej identity.

Kľúčové slova: Angola, Agualusa, identita, nacionalizmus, literatúra, postkolonializmus

ABSTRACT

This study aims to analyze the aspect of national and cultural identity in the works of the contemporary Angolan writer José Eduardo Agualusa. This master's thesis contains a brief introduction to the history of Angola, the processes of shaping society and an introduction to Agualusa and his literary works. In addition to that ideas of postcolonial thinking and literary tendencies in postmodern times are discussed, which influenced the works of this writer. Furthermore, aspects of cultural identity and related views on human and historical memory are investigated. An analysis of selected works, demonstrates Agualusa's criticism concerning the political situation in Angola and his technique of using different concepts of Angolan identity.

Keywords: Angola, Agualusa, identity, nationalism, literature, postcolonialism

RESUMO

O objetivo do presente trabalho é a análise da identidade nacional e cultural na obra do escritor angolano José Eduardo Agualusa. Uma parte da tese serve de introdução à problemática da história angolana, a formação da sua sociedade, a sua literatura e apresentação do autor. São igualmente descritas as marcas do pensamento pós-colonial e as tendências literárias pós-modernas que influenciaram a obra desse escritor contemporâneo angolano. Em fase posterior são investigados os temas da identidade cultural, bem como aspetos relativos à memória humana e histórica. Com base na análise de trabalhos selecionados, demonstra-se como Agualusa critica a situação política em Angola e como trabalha com diferentes conceitos da identidade do seu país.

Palavras-chave: Angola, Agualusa, identidade, nacionalismo, literatura, póscolonialismo

Obsah

Úvod.....	9
1. Angola, dejiny a literatúra	11
1.1 Stručný pohľad do angolských dejín.....	11
1.2 Špecifiká portugalského kolonializmu a formovanie angolskej spoločnosti	16
1.3 Stručný prehľad dejín angolskej literatúry	20
1.3.1 Próza	22
1.3.2 Poézia	23
1.4. Postkoloniálne myslenie.....	28
2. José Eduardo Agualusa, život a dielo	33
3. Chercher la f...fiction	38
3.1 Predstava o kultúrnej identite.....	38
3.2 Angolská identita alebo angolalidade	42
3.2.1 Túžba a strach z bytia iným.....	51
3.2.2 V jednote je sila?	59
3.2.3 Jednota v rozdielnosti	67
3.3 Pamäť a identita	71
3.3.1 Pamäť, minulosť a identita v Agualusovom diele	76
3.4 Agualusa a angolskí prezidenti	88
3.4 Agualusa a symbolika prírody	99
Záver	105
Bibliografia	108
Príloha.....	112

Zoznam skratiek

ANANGOLA: *Associação dos Naturais de Angola*, Združenie angolských rodákov

ANC: *African National Congress*, Africký národný kongres

FAPLA: *Forças Armadas Populares de Libertação de Angola*, Ľudové ozbrojené sily za oslobodenie Angoly

FNLA: *Frente Nacional de Libertação de Angola*, Národný front za oslobodenie Angoly

MNIA: *Movimento dos Novos Intelectuais de Angola*, Hnutie nových angolských intelektuálov

MPLA: *Movimento Popular de Libertação de Angola*, Angolské ľudové oslobodenecké hnutie

OCA: *Organização Comunista de Angola*, Organizácia komunistov Angoly

PCA: *Partido Comunista de Angola*, Komunistická strana Angoly

PIDE: *Polícia Internacional de Defesa do Estado*, Medzinárodná polícia ochrany štátu

PLUA: *Partido da Luta Unida dos Africanos de Angola*, Strana jednotného boja angolských Afričanov

UNITA: *União Nacional para a Independência Total de Angola*, Národný zväz za úplnú nezávislosť Angoly

UPA: *União das Populações de Angola*, Zväz angolského ľudu

UPNA: *União das Populações de Norte de Angola*, Zväz ľudu severnej Angoly

Úvod

Angola po získaní nezávislosti v roku 1975 stála pred ťažkou úlohou vyrovnania sa s koloniálnou minulosťou a dôsledkami, ktoré toto niekoľko storočné spolunažívanie odlišných kultúr na angolskom obyvateľstve zanechalo. Eufóriu zo získania nezávislosti takmer okamžite vystriedalo sklamanie z novej situácie. Angolskí vládni predstavitelia sa ovplyvnení nacionalistickým myslením snažili vytvoriť homogénny národ, nerešpektovali však jedinečnú rôznorodosť angolského obyvateľstva. Politické a ideové boje vyústili do dlhoročnej občianskej vojny, z ktorej sa krajina ešte ani dnes celkom nezotavila. V súčasnej Angole je nevhodná minulosť ešte stále zatajovaná a vinníci hrozných činov nie sú pomenovaní a spravodlivo potrestaní. Angolskí spisovatelia tak často preberajú funkciu historikov a čitateľom ponúkajú iné verzie angolskej histórie a iné pohľady na angolskú identitu.

Vo svojej práci sa zaoberám témami, ktoré najviac rezonujú v dielach Josého Eduarda Agualusy. Jedná sa hlavne o literárne stvárnenie histórie krajiny a otázku angolskej národnej identity. Na základe rozboru vybraných diel *Obdobie dažďov*, *Obecná teória zabúdania*, *Obchodník s minulosťou* a *Tropické baroko* popisujem súčasnú spoločenskú a politickú situáciu v tejto africkej krajine.

Práca je rozdelená do troch kapitol. V prvej kapitole sa venujem angolskej histórii, špecifikám angolskej spoločnosti, formovaniu angolskej literatúry a hlavným myšlienkam postkolonializmu. Chronologicky popisujem udalosti, ktoré navždy ovplyvnili a zmenili angolskú spoločnosť, od počiatkových stykov s Portugalcami až po súčasnosť. Zameriavam sa hlavne na obdobie formovania politických strán a na všetky úskalia, ktoré vyslobodenie sa z koloniálnej závislosti od Portugalska Angole prinieslo. Poukazujem na dôležitú úlohu literatúry v boji za nezávislosť a stručne charakterizujem jednotlivé prúdy angolskej prózy a poézie. Na základe teoretických diel Boaventuru Sousa de Santosa, Achillu Mbembeho, Inocencie Matovej a ďalších, popisujem základné predstavy tohto myšlienkového prúdu, ktorý ovplyvnil aj Agualusovu tvorbu.

V druhej kapitole predstavujem život a dielo Josého Eduarda Agualusu, spisovateľa, ktorý nie je v našich končinách príliš známy.

Na základe teoretických poznatkov z diel Stuarta Halla, Ernesta Gellnera, Paula Ricouera, Benedicta Andersona a ďalších, v tretej časti analyzujem spôsob, akým Agualusa vo vybraných dielach pracuje s otázkou angolskej národnej identity v minulosti, prítomnosti a budúcnosti. Zamýšľam sa nad úlohou pamäte ako jedného z pilierov identity a jej zobrazenie v diele angolského spisovateľa. Keďže Agualusa v literárnej tvorbe otvorene pranieruje politickú situáciu v krajine, zaoberám sa jeho kritikou vládnych predstaviteľov. Nakoniec porovnávam symboliku prírody v Agalusovom diele s nacionalisticky ladenou poetickou tvorbou prvého angolského prezidenta.

K práci som vypracovala aj prílohu, ktorá slúži ako stručný prehľad života a tvorby angolských spisovateľov, zmienených v podkapitole „Stručný prehľad angolskej literatúry“.

1. Angola, dejiny a literatúra

1.1 Stručný pohľad do angolských dejín

Novovzniknuté štáty, ktoré sa len nedávno stali nezávislými, sa často stretávajú s nedostatkom dôveryhodných či vôbec existujúcich historických prameňov. Dejiny boli v koloniálnych dobách opomínané portugalskými historikmi. Podobne je to aj s udalosťami po získaní nezávislosti, ktoré bývajú súčasným režimom úmyselne zamlčované alebo prekrucované. Pretože literatúra v týchto krajinách často preberá úlohu histórie, je pre analýzu Agualusovho diela poznanie dejinného vývoja v Angole kľúčové.

Portugalskú expanziu v oblasti súčasnej Angoly je možné datovať od roku 1484, keď sa Portugalci pod vedením Dioga Cãa doplavili do dnešného Zaire, aby začali upevňovať kontakty s objavenou zemou a existujúcimi kráľovstvami. Najprv sa im podarilo nadviazať styky s konžským kráľovstvom, avšak vzhľadom k nepokojom a vojnám či už v konžskom kráľovstve, alebo v celej oblasti, upriamili pozornosť na oblasť Ndongo, ktorého územie sa rozkladalo južne od konžského. Istú dobu sa náčelníkom, označovaným ako *ngola*, čo v miestnych jazykoch kimbundu a quicongo znamená silný, darilo odolávať Portugalcom, ktorí sa s vidinou výnosného obchodu s otrokmi, snažili nadviazať s nimi spoluprácu. Neskôr si však obyvatelia Ndonga uvedomili, že obchodom si môžu nielen prílepiť, ale sa aj vymaniť z konžskej nadvlády, čo sa im v roku 1556 podarilo. Spoluprácu so samostatným Ndongom Portugalci nadviazali až v roku 1563, po smrti vládcu Ngolu Ndambu. Z Ndonga sa tak stala vstupná brána do západnej Afriky. Portugalci tu nastolili koloniálny systém, ktorý navždy zmenil osud tejto krajiny.

Už v roku 1576 založili São Paulo da Assunção de Loanda, dnes hlavné mesto Luanda. Prvým angolským guvernérom sa stal Paulo Dias de Novais. Portugalci v tomto období popri obchode s otrokmi snívali hlavne o výnosných nálezoch z legendárnych baní plných striebra, ale od konca 16. storočia sa zamerali na vývoz otrokov, najprv na ostrov Svätého Tomáša a neskôr hlavne do Brazílie. Je skoro nemožné určiť, koľko otrokov bolo z územia dnešnej Angoly do Brazílie dopravených, pretože údaje boli po zrušení otroctva buď zničené, alebo nikdy neexistovali. Odhaduje sa však, že z Angoly bolo násilne odvečených niekoľko miliónov obyvateľov, a kolonizátori preto museli čeliť rozličným nepokojom. Portugalci si v Angole museli svoje postavenie chrániť nielen voči domácim vládcom, ktorým portugalská expanzia nevyhovovala, ale aj voči Holanďanom, ktorých dokázali poraziť až v roku 1648. Luandu od Holanďanov oslobodil riodejaneirsky guvernér Salvador Correia de

Sá, ktorého meno sa objavuje aj v jednom z analyzovaných Agualusových diel, v *Obchodníkovi s minulosťou*.

Až do zrušenia otroctva a následného konca dovtedy výnosného obchodu sa Portugalci zdržiavali hlavne na pobreží krajiny. Do vnútrozemia začali expandovať až ku koncu 19. storočia, jednak kvôli tropickým plodinám a drahým kovom, ale hlavne kvôli „zápasu o Afriku“, ktorý vypukol medzi európskymi mocnosťami po berlínskej konferencii v rokoch 1884–1885. Tak, ako sa líšili koloniálne systémy jednotlivých európskych veľmocí, rozdielne boli aj dôvody, kvôli ktorým kolonizátori začali na daných územiach svoje pozície upevňovať, počnúc záujmami ekonomickými, hospodárskymi a v neposlednom rade geopolitickými.

Na začiatku 20. storočia svoje pozície v Angole Portugalci upevňovali rôznymi spôsobmi: všadeprítomnou tajnou políciou, kontrolou školstva, zavedením cenzúry a prísnyim strážením hraníc. Sprísnená kontrola nad spoločnosťou však zvyšovala nechuť obyvateľov voči koloniálnemu systému. Angolská inteligencia, zložená z kolonizátorov, ich potomkov a asimilovaného obyvateľstva, sa inšpirovala bojom za nezávislosť a postupnou emancipáciou v ostatných afrických štátoch. V päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch začala formovať ilegálne politické strany, na čele ktorých stáli niektorí spisovatelia. Boj za nezávislosť v roku 1961 prešiel do krvavej koloniálnej vojny, ktorá skončila až v roku 1975 vyhlásením nezávislosti.

V roku 1953 bola vytvorená prvá strana PLUA (Partido da Luta Unida dos Africanos de Angola – Strana jednotného boja angolských Afričanov) vedená Viriatom da Cruzem. O dva roky neskôr, v roku 1955 Viriato da Cruz ovplyvnený komunistickými myšlienkami zakladá s Antóniom Jacintom a inými Komunistickú stranu Angoly (PCA – Partido Comunista de Angola). Jej hlavnými predstaviteľmi boli bratia Mário Pinto de Andrade a Joaquim Pinto de Andrade. Spojením týchto dvoch strán v roku 1956 vzniklo Angolské ľudové oslobodenecké hnutie (MPLA – Movimento Popular de Libertação de Angola). Hlavným predstaviteľom tejto strany, a po získaní nezávislosti aj prvým angolským prezidentom, sa stal António Agostinho Neto.

Konkurenciou týmto ľavicovo orientovaným stranám bol od roku 1953 Zväz ľudu severnej Angoly (UPNA – União das Populações de Norte de Angola), ktorý sa pod vedením Álvaro Holdena Roberta o štyri roky neskôr premenoval na Zväz angolského ľudu (UPA – União das Populações de Angola). V roku 1962 zlúčením s Angolskou

demokratickou stranou vznikol Národný front za oslobodenie Angoly (FNLA – Frente Nacional de Libertação de Angola), ktorá sa už od začiatku snažila o obnovu konžského kráľovstva.

Ešte viac nepokoja do už tak napätej situácie medzi MPLA a FNLA prinieslo v roku 1967 založenie tretej významnej strany Národného zväzu za úplnú nezávislosť Angoly (UNITA – União Nacional para a Independência Total de Angola) na čele s Jonasom Savimbim.

Každá z týchto strán mala svojich medzinárodných podporovateľov, etnickú skladbu a ideológiu. Marxisticky orientovaná MPLA, v podstate mnoho etnická, ale s dominantným zastúpením etnika Kimbundu, bola podporovaná Kubou a Sovietskym zväzom. Protikomunistická FNLA, zložená prevažne z etnika Bacongo, si zaistila pomoc v Zaire. Pôvodne maoistická a neskôr protikomunistická UNITA našla oporu v Južnej Afrike a Spojených štátoch amerických a jej členovia pochádzali hlavne z etnika Ovimbundo. Agualusa v článku „Vojna a mier v Angole“ (Guerra e Paz em Angola) charakterizuje rozdiely medzi stranami takto:

FNLA je z troch historických strán angolského nacionalizmu najvýraznejšie etnická, pretože už od svojho vzniku reprezentuje vidiecku aristokraciu starého konžského kráľovstva. Nikdy sa jej nepodarilo rozšíriť za hranice regiónu, ozbrojený boj skončila chvíľu po získaní nezávislosti a dnes je malou stranou v kríze, ktorá je síce zastúpená v parlamente, ale nemá väčšieho politického vplyvu. MPLA vznikla v Luande, centre euro-africkej kreolskej spoločnosti. Spočiatku zahŕňala len belochovo a mulatovo, ale rýchlo sa rozšírila aj na vidiek a presadila sa ako celonárodná sila. UNITA vznikla trochu neskôr, v roku 1967 a založila ju skupina ľudí z angolských etník od severu po juh, všetci však boli vidieckeho pôvodu a skoro všetci boli odchovanci protestantských misíí.¹

Na základe týchto ideologických a etnických rozdielov dochádzalo už od vzniku strán nielen k bojom proti portugalskému kolonializmu, ale aj k brutálnym stretom medzi

---

¹ „A FNLA é, dos três partidos históricos do nacionalismo angolano, o mais marcadamente étnico, representando, desde a origem, a aristocracia rural do velho Reino do Congo. Nunca se conseguiu expandir muito para além da sua região, abandonou a luta armada poucos anos após a independência, e é hoje um pequeno partido, em crise, e sem grande peso político, embora com representação parlamentar. O MPLA surgiu em Luanda, no seio da sociedade crioula euro-africana, integrando inicialmente apenas brancos e mestiços, mas rapidamente se alargou para o campo, afirmando-se como uma força nacional. A UNITA surgiu um pouco mais tarde, em 1967, fundada por um grupo de homens de diferentes etnias angolanas, do norte ao sul do país, todos eles, porém, de origem camponesa, e quase todos educados em missões protestantes.“ Agualusa, José Eduardo. Guerra e Paz em Angola. [online]. [cit. 2016-07-05]. Dostupné z: <http://www.cccb.org/rcs_gene/agualusa-portu.pdf>, s. 2.

samotnými Angolčanmi. Po Klinčekovej revolúcii v roku 1974 a po páde diktatúry v Portugalsku sa pomaly začalo vyjednávanie o nezávislosti kolónií. Na stretnutí v portugalskom letovisku Alvore v januári 1975 sa predstavitelia MPLA, FNLA, UNITA a portugalskej vlády dohodli na zložení spoločnej dočasnej vlády a na dátume vyhlásenia nezávislosti – 11. novembra toho istého roku. Po návrate do vlasti sa ale jednotlivé strany vrátili k bojom o moc a ďalšie stretnutia s cieľom nájsť mierovú cestu pri riešení problémov zlyhávali. Český historik Jan Klíma uvádza, že keď sa schyľovalo k osudnému dátumu, „šlo už jen o to, kdo ovládne Luandu v den vyhlášení nezávislosti.“² Angola síce nezávislosť získala, ale samotný akt vyhlásenia neprebíchal spôsobom, aký si mnohí predstavovali. Ako píše Klíma:

Tváří v tvář totální válce daleko přerůstající angolský rozměr odmítl admirál Leonel Cardoso předat moc výlučně MPLA, platonický ji odevzdal „angolskému lidu“ a odjel ze země. Bez předání moci, bez voleb a bez národní jednoty, v obleženém hlavním městě a za dunění střelby vyhlásil 11. 11. 1975 António Agostinho Neto nezávislost „Angolské lidové republiky“ řízené výlučně „nejvyššími směrnici MPLA“.³

S hegemoniou MPLA ostatné strany nesúhlasili, a tak sa sen o samostatnosti síce stal skutočnosťou, ale takmer okamžite sa zmenil na dlhoročnú nočnú moru občianskej vojny.

Režim nastolený vládnuou stranou MPLA a jej predstaviteľom Agostinhom Netom nebol milosrdný ani k ľavicovým intelektuálom z vlastných radov, ani k opozičným stranám. Takmer okamžite boli uväznení predstavitelia jednotlivých frakcií MPLA ako napríklad Organizácie komunistov Angoly (OCA – Organização Comunista de Angola), a tak ako píše Jan Klíma, „v květnu 1977, po zmateném lidovém hnutí vedeném Nitem Alvesem, starým bojovníkem a také básníkem, dal prezident Agostinho Neto zelenou sérii masakrů, z nichž se Angola už nikdy nevzpamatovala.“⁴ Kvôli chýbajúcim údajom nie je možné presne určiť, koľko obvinených z frakcionalizmu alebo iného prečinu voči režimu bolo na Netove pokyny prenasledovaných, uväznených, mučených a popravených, odhady však uvádzajú obeť v radoch niekoľkých desiatok tisíc.

Situácia sa nezlepšila ani po Netovej záhadnej smrti v Moskve roku 1979. Nový prezident a predstaviteľ MPLA José Eduardo dos Santos, ktorý je hlavou štátu dodnes,

---

² Klíma, Jan. *Angola*. Praha: Nakladatelství Libri, 2003, s. 68.

³ *Ibid.*, s. 68.

⁴ Klíma, Jan. *Dějiny Angoly*. Praha: Lidové noviny, 2008, s. 233.

pokračoval v nastolenej diktatúre. Jeho zvolenie do funkcie prezidenta je sprevádzané radou otázok. Pred rokom 1992, kedy sa UNITA a MPLA dohodli na septembrových voľbách, bol prezident volený len z MPLA ako jedinej povolenej politickej strany. V roku 1992 vyhral v prvom kole volieb Santos, avšak Jonas Savimbi výsledky neuznal, k druhému kolu ani nedošlo a chvíľkový mier vystriedala opäť vojna. Tá s rôznymi prestávkami, ale o to krvavejšími opätovnými nástupmi pokračovala až do podpísania konečnej mierovej dohody 4. apríla 2002. Tej však v duchu násilia predchádzal atentát na hlavného predstaviteľa opozície Jonasa Savimbiho. Zatiaľ posledné prezidentské voľby sa konali v roku 2012, a keďže Santos získal skoro štvornásobne viac hlasov ako opozičný kandidát z UNITA, pokračuje vo svojej už tridsaťosem ročnej kariére angolského prezidenta aj naďalej.

Počas studenej vojny bola podpora jednotlivých politických strán daná jednoznačne ideologicky. Po jej skončení sa síce OSN snažilo občiansku vojnu zastaviť, treba však spomenúť, že svetovým veľmociam tento konflikt príliš neprekážal, a tak ako opäť uvádza Klíma: „V době globalizace se na utrpení angolského lidu přivilily nadnárodní korporace operující v hlubokém pozadí konfliktu; kvalitní ropa a neméně kvalitní ‚krvavé diamanty‘ proudily z Angoly do Evropy, Ameriky i jinam, aby se výhodně vyměňovaly za odpadky euroamerického zbrojního průmyslu.“⁵

Vojnou zdecimovaná krajina a obyvateľstvo sa dodnes spamätáva z krvavých bojov, v ktorých zahynulo približne milión ľudí a ďalšie štyri milióny prišli o svoje domovy. Pri neustále vybuchujúcich mínach, ktorých je v Angole možno aj viac ako samotných Angolčanov, krajinu sužuje chudoba, hlad a choroby. Hlavné mesto Luanda však dnes patrí podľa rôznych štatistík k najdrahším mestám sveta. Aj napriek vysokej nezamestnanosti, ktorá prehlbuje obrovské sociálne rozdiely v krajine, v poslednej dobe angolská ekonomika rozkvitá. Jan Klíma uviedol vo svojej štúdií „Třicet let od dekolonizace portugalské koloniální říše“ dve nebezpečenstvá, ktoré na bývalé kolónie číhajú: „degenerace či zkorumpování vlastních vůdčích elit a ničivé tlaky globalizace, zejména velkých nadnárodních korporací schopných ovlivnit domácí elity.“⁶

Snáď sa Angola so všetkými následkami z minulosti a nástrahami prítomnosti dokáže vyrovať a sny o lepšej a spravodlivejšej Angole sa po rokoch čakania naplnia.

---

⁵ Ibid., s. 272.

⁶ Klíma, Jan. „Třicet let od dekolonizace portugalské koloniální říše“. In *Lusofonní Afrika 1975-2005*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2006, s. 43.

1.2 Špecifiká portugalského kolonializmu a formovanie angolskej spoločnosti

Portugalská prítomnosť v Afrike a forma portugalského kolonializmu zanechali v Angole jednoznačný kultúrny odkaz. Boventura de Sousa Santos v jednej kapitole knihy *Gramatika času: Za novú politickú kultúru* (A gramática do Tempo: Para uma nova cultura política, 2006) porovnávaním portugalského a britského koloniálneho systému čitateľovi predkladá niekoľko špecifik portugalského systému, ktorý býva všeobecne propagovaný ako „humanistický, univerzalistický, multikultúrny a miešanecký.“⁷

S odkazom k Shakespearovej *Búrke* sa medzi teoretikmi zaužívalo označovať kolonizátora ako Prospera a kolonizovaného ako Kalibana. S týmto pomenovaním v kapitole „Medzi Prosperom a Kalibanom: kolonializmus, postkolonializmus, a interidentita“ (Entre Próspero e Caliban: colonialismo, pós-colonialismo, e inter-identidade) zmieneneho diela pracuje aj Boventura de Sousa Santos. Podľa videnia Portugalska ako semiperiférnej krajiny v kontexte svetových veľmocí si autor kladie otázku, ako je možné, že Portugalsko, videné ako európsky Kalibán, sa v zámorí môže chovať ako Prospero. Na základe tohto kontrastu charakterizuje niektoré rysy portugalského koloniálneho systému a stavia na ňom hypotézy o jeho špecifickosti. Prvou hypotézou je, že „nositeľom portugalského kolonializmu bola semiperiférna krajina, bol semiperiférny aj on sám: kolonializmus so subalternými rysmi.“⁸

Za ďalšie zo špecifik portugalskej nadvlády považuje Sousa fakt, že Portugalci sa na rozdiel od iných kolonizátorov s obyvateľstvom miešali, či už kultúrne alebo biologicky. Počas tak dlhej prítomnosti v Afrike portugalská kultúra zvláštnym spôsobom prestúpila politickou, sociálnou a kultúrnou sférou spoločnosti, že to spoločnosť v oboch súčasných krajinách ovplyvnilo navždy. Tak ako sa portugalský Prospero kalibanizuje, africký Kaliban sa prosperizuje.

V rôznych historických textoch koloniálnej éry nachádzame zmienky o mierovom a harmonickom spolunažívaní Portugalcov s domorodým obyvateľstvom. Ako príklad uvádzam časť z diela portugalského etnológa Jorga Diasa tak, ako ho cituje Sousa:

---

⁷ „Humanista, universalista, multicultural e miscigenador.“ Almeida, Miguel Vale de. *O Atlântico Pardo. Antropologia, pós-colonialismo e o caso „lusófono“*. [online]. [cit. 2016-07-05]. Dostupné z: <<http://miguelvaledalmeida.net/wp-content/uploads/2008/07/o-atlantico-pardo.pdf>>, s. 32.

⁸ „O colonialismo português, sendo protagonizado por um país semiperiférico, foi, ele próprio, semiperiférico, um colonialismo com características subalternas, o que fez com que as colónias fossem colónias incertas de um colonialismo certo.“ Santos, Boventura Sousa de. *A Gramática do Tempo: Para uma nova cultura política*. Porto: Edições Afrontamento, 2006, s. 212.

Portugalci nepristupovali k obyvateľom rôznych kontinentov ako dobyvatelia, ale snažili sa s nimi skôr nadviazať priateľské vzťahy a siahali po zbraniach a bojovali, iba keď to situácia vyžadovala. (...) Naša asimilácia nebola výsledkom násilia, skôr naopak, snažili sme sa prispôbiť prírodnému a sociálnemu prostrediu a rešpektovať tradičné spôsoby života. Na druhú stranu sme u domorodého obyvateľstva príkladom a spolunažívaním vzbudzovali rešpekt voči niektorým princípom našej západnej civilizácie.⁹

Je známe, že proces asimilácie v realite takto mierumilovne neprebíchal. Domorodé obyvateľstvo bolo vnímané ako menejcenné a Európania si pripisovali úlohu svetlonosov, ktorí vnútením západnej kultúry Afričanov oslobodzovali z temnoty nevedomosti. Prítomnosť násilia v kolóniách bola práve pod touto zámienkou mnohokrát ospravedlňovaná. Zovšeobecnela teória hlásaná na začiatku 20. storočia napríklad Ruyom Ennesom Ulrichom, tak ako ho cituje Sousa, podľa ktorej „kolonizácia zaväzuje civilizované štáty povinnosťou zasahovať. (...) Sama príroda ukladá nadradeným národom, aby viedli a vyučovali národy zaostalé, v ktorých civilizácia podľa všetkého nemôže vypučať spontánne, a ktoré by, ponechané samé sebe, ostali v prírodnom stave navždy.“¹⁰

Bolo by však nesprávne veriť tomu, že pred príchodom Európanov neexistovali na území Angoly spoločnosti s rozvinutou kultúrou, aj keď tejto predstave nahráva fakt, že až na pár výnimiek z doby korešpondujúcej s európskym stredovekom, nenachádzame skoro žiadne písomné pamiatky. Jednotlivé spoločenstvá však mali svoj vlastný systém hodnôt a vnímania sveta. Rozvinutá bola aj ústna slovesnosť a samotné rozprávanie patrilo k dôležitým udalostiam v kmeni. Príbehy slúžili na sprostredkovanie náboženských, výchovných či kultúrnych hodnôt. Dôležitú funkciu zastávali v kmeni takzvaní *grioti*, ktorí boli akýmisi profesionálnymi rozprávačmi, kmeňovými historikmi či, obrazne povedané, knižnicou. Od útleho veku boli trénovaní, aby si zapamätali celú históriu kmeňa od jeho vzniku, boje s nepriateľmi a hrdinské činy jednotlivcov.

---

⁹ „Os portugueses não chegavam com atitudes de conquistadores, antes procuravam estabelecer relações de amizade com as populações de vários continentes, e só quando as situações exigiam eram levados a servir-se das armas e a lutar. (...) A nossa acção assimiladora não se exerceu de maneira violenta, antes pelo contrário, procurámos adaptar-nos aos ambientes naturais e sociais, respeitando os estilos de vida tradicionais. Por outro lado, íamos, pelo exemplo e convívio, despertando nas populações indígenas o respeito por certos princípios da nossa civilização ocidental.“ Ibid., s. 242.

¹⁰ „A colonização consitui para os Estados civilizados um dever de intervenção. (...) A própria natureza impõe aos povos superiores a função de guiarem e instruírem os povos atrasados, em que a civilização parece não poder brotar espontaneamente e que, portanto, entregues a si mesmos, ficariam eternamente no seu estado natural.“ Ibid., s. 251.

Domnienka, že je treba domorodé spoločnosti priviesť na vyšší kultúrny stupeň, kolonizátorov často krát viedla k spôsobom, ktorých výsledkom bolo narušenie, či dokonca zničenie existujúcich kultúr. Ismael Diogo da Silva uvádza:

Tento princíp priviedol sily portugalskej vlády prostredníctvom tvrdých zákonov a vojenských (tajná polícia a vojsko) a ideologických (politika a cirkev) síl k tomu, že presadzovali svoje metódy za akúkoľvek cenu, s cieľom zničiť vzorce správania a postoje charakteristické pre angolský ľud. Medzitým sa vláda vynasnažila presadiť to, čo nazývala “požehnaním zákona a európskych poriadkov“. V jeho záujme jej nevadilo, že pri ničení celých dedín alebo senzál¹¹, ktoré kládli odpor kolonizátorovým nariadeniam, zhoreli deti. Z ich pohľadu bolo všetko, čo robili, pre “dobro Afriky“.¹²

Ako už bolo zmienené, Portugalci rôznymi spôsobmi narušili tradičný spôsob života angolskej spoločnosti a navždy zmenili jej ráz. Tá sa samozrejme nedá jednoducho rozdeliť na protihľadné skupiny: vzdelaný portugalský kolonizátor – beloch a proti nemu nevzdelaný kolonizovaný, v tomto prípade Angolčan – černochoch. Počas niekoľkých storočí stretávania jednotlivých kultúr, ich vzájomným ovplyvňovaním a neskorším presadzovaním západnej kultúry, vznikla postupne akási zmiešaná kreolská elita s problematickou identitou, ktorá získala v angolskej spoločnosti dominantné postavenie. Do tejto skupiny malo prístup len asimilované obyvateľstvo žijúce podľa európskeho vzoru a jej postupným rozkvetom pomaly zanikal systém hodnôt a fungovania jednotlivých kmeňov.

Sformovala sa teda, či už rasovo alebo kultúrne zmiešaná kreolská, afro-európska vrstva, ktorá výrazne zbohatla na obchode s otrokmi a až do konca 19. storočia sa tešila výraznému politickému a ekonomickému vplyvu. Už v tej dobe sa začal prehlbovať rozdiel medzi obyvateľstvom tradičného vidieku a moderným, asimilovaným obyvateľstvom, žijúcim v meste. Neskôr sa kvôli rôznym okolnostiam, či už za prácou alebo kvôli vojne, obyvateľstvo z vnútrozemia čoraz častejšie sťahovalo do miest. Začali tak vznikať *musseques*, chudobné mestské štvrte obývané hlavne prisťahovalcami z vidieka, a už tak veľký rozdiel medzi

---

¹¹ Pojem *senzala* označuje obydlie, v ktorom žili na statku, plantáži a pod. černošskí otroci.

¹² „Este princípio levou as forças do governo português nas duras leis, as forças armadas (polícia secreta e exército) e as forças ideológicas (política e igreja) a adotarem os seus métodos a qualquer custo, no intuito de destruir os padrões de comportamento e atitudes que caracterizam o povo angolano. Entretanto, envidaram esforços no sentido de imporem o que eles chamavam de “bênção de uma lei e ordens européias“. Para tal, não importava os feitos de crianças queimadas ao destruírem aldeias ou senzalas inteiras por terem resistido às imposições dos colonizadores. Segundo eles, tudo o que faziam para o “bem da África“.“ Machado, Alexandra. “O vendedor de passados“: entre o real e a ficção. [online]. [cit. 2016-07-10]. Dostupné z: <http://www.abralic.org.br/anais/cong2008/AnaisOnline/simposios/pdf/077/ALEXSANDRA_MACHADO.pdf> s. 3.

hlinou a asfaltom, teda dvoma úplne odlišnými spôsobmi života, sa prehĺbil ešte viac. Angolčania z mesta boli často vidieckym obyvateľstvom obviňovaní z nadržovania Portugalsku, čo sa neskôr prejavilo napríklad v už spomenutom spore medzi jednotlivými politickými stranami.

Jednotlivé zmeny prebehli v 20. storočí v Angole tak rýchlo, že spoločnosť sa na nich nestíhala adaptovať, a to či už kvôli portugalskému kolonializmu alebo angolskému nacionalizmu. Je v neustálom procese hľadania, strácania a vytvárania svojej národnej identity.

1.3 Stručný prehľad dejín angolskej literatúry

Oficiálne sa počiatky angolskej literatúry datujú od konca 19. storočia a sú spojené so zavedením kníhtlače v roku 1845, vznikom prvých novín a zavedením školskej dochádzky. Prvými tlačenými dokumentmi, ktoré vychádzali v portugalských kolóniách, boli oficiálne bulletiny. Ten angolský začal vychádzať hneď v roku 1845 a jeho úlohou bolo informovať o dianí či už v metropole alebo priamo v Angole. Popri správach rôzneho druhu, politických, alebo právnych, sa v nich objavovali aj literárne texty, spočiatku hlavne básne.

Prvým literárne zameraným periodikom boli noviny *Úsvit* (A Aurora), ktoré vychádzali od roku 1855, a o jedenásť rokov neskôr sa k nim pripojila *Kultúra portugalskej Afriky* (A civilização da África Portuguesa). Noviny sa v Angole tešili veľkej obľube, pretože podľa údajov Piresa Laranjeiru medzi rokmi 1860 až 1900 vzniklo v Angole okolo päťdesiatky tlačovín rôzneho zamerania, ktoré výrazne podporili rozvoj inteligencie a literatúry ako takej.¹³

Dôležitým periodikom bola od roku 1881 *Angolská ozvena* (Echo de Angola), prvé noviny vydávané priamo Angolčanmi. Významnou novinárskou osobnosťou tohto slobodného obdobia bol Alfredo Troni (1845–1904), spisovateľ a právnik, ktorého *Luandské noviny* (Jornal de Luanda, 1878) pozmenili smerovanie novín z koloniálnych na protonacionalistické. Jeho zásluhou tiež vychádzali aj dvojjazyčné noviny v kimbundu a portugalčine *Muen'exi a Mukuarimi*.¹⁴ Za zmienku ešte stoja *Maják ľudu* (O farol do povo, 1883) a *Južný kríž* (O cruzeiro do Sul, 1873), pretože obe tlače zohrali dôležitú úlohu pri formovaní spoločnosti tohto obdobia. Už začiatkom minulého storočia sa objavili dve publikácie s protikoloniálnym zameraním, a to *Hlas Angoly volajúceho na púšti – venovaný pravým priateľom rodákmi* (A Voz D'Angola clamando no deserto – oferecida aos amigos da verdade pelos naturais, 1901), kde všetky príspevky boli anonymné, a *Svetlo a presvedčenie* (Luz e Crença, 1902). V dvadsiatych rokoch minulého storočia sa však sprísnila cenzúra, doba slobodnej tlače skončila a mnoho periodík zaniklo.

Noviny zohrali v boji proti portugalskej nadvláde a budovaní národného angolského povedomia významnú úlohu v dejinách aj neskôr, pretože ako je známe, tlač je významným nástrojom moci na ovplyvnenie verejnej mienky. Aby sa však toto mohlo uskutočniť, museli spisovatelia a novinári svoje publikum najskôr vzdelat', pretože ešte v šesťdesiatych rokoch

---

¹³ Laranjeira, Pires. *Literaturas africanas de expressão portuguesa*. Lisboa: Universidade Aberta, 1995.

¹⁴ *Ibid.*, s. 19.

minulého storočia analfabetizmus v Angole dosahoval 97% a portugalčina bola materinským jazykom len menej ako 5% populácie.

Popri jednotlivých novinách sa začali objavovať aj prvé literárne diela. Za oficiálne prvé angolské býva považovaná básnická zbierka *Vzplanutia mojej duše: Africkým paniam* (Espontaneidades da minha alma: Às senhoras africanas, 1849) od Josého da Silva Maia Ferreiru (1827–1881). Básne tohto Angolčana sa však stále pridržiajú koloniálneho videnia, v ktorom čierna farba pleti značí menejcennosť. Prvým prozaickým dielom z konca 19. storočia je už od spomínaného Alfreda Troniho *Pani vdova* (Nga Mutúri, 1882). Tento román, ktorý vychádzal na pokračovanie a prvýkrát bol knižne publikovaný až v roku 1973, zachycuje životný príbeh černošky, vdovy po belochovi. Táto vdova symbolizuje bohatú, asimilovanú a hybridnú vrstvu luandskej spoločnosti z konca storočia, ktorá aj keď komunikovala portugalsky, často používala kimbundu a popri katolíckych obradoch sa zúčastňovala aj rituálov domorodých náboženstiev. V tomto diele sa tak ako v básnickej zbierke Joaquina Diasa Cordeira de Matu (1857–1894) *Delíria* (Delírios, 1877) objavujú prvé kritiky koloniálneho systému. V Cordeirových básňach sa postupne začína prejavovať to, čo Manuel Ferreira nazýva prechodom „z bolesti negerstva k pýche černoštva“,¹⁵ téma, ktorá sa naplno prejavila v angolskej literatúre neskôr.

Joaquim Dias Cordeiro da Mata sa popri literárnej tvorbe venoval aj rozsiahlej práci filologickej. Študoval africký folklór a históriu, spísal portugalsko-kimbundský slovník a vydal štúdiu *Ludová filozofia v angolských porekadlách* (Philosophia popular em provérbios angolenses, 1891). Jeho poznatky sa neskôr stali bohatým prameňom informácií, z ktorého čerpali budúce generácie, hľadajúce svoje africké korene. K významnými literárnym dielam konca 19. storočia patria ešte *Scény z Afriky* (Scenas da África, 1891) a *Cudzoložný syn* (O filho adulterino, 1892) od Pedra Félix Machada (1860–1907).

Obdobie prvej polovice 20. storočia, presnejšie roky 1903–1947, sa v angolskej literatúre označujú ako *Prelúdium*. Jedná sa o akúsi predohru k intenzívnemu a jednoznačnému národnému smerovaniu, ktoré sa naplno rozvinie, a to nie len v literatúre, v druhej polovici storočia.

---

¹⁵ „Da dor de ser negro ao orgulho de ser preto.“ Ferreira, Manuel. *O discurso no percurso Africano I (contribuição para uma estética africana)*. Lisboa: Plátano Editora, 1989, s. 38.

1.3.1 Próza

Hlavne vďaka metaforickosti a forme zvolili spisovatelia v nasledujúcich desaťročiach za svoj výrazový prostriedok proti kolonializmu hlavne poéziu. Rozvíjala sa ale aj próza. V roku 1915 António de Assis Júnior (1887–1960) napísal román *Tajomstvo mŕtvej* (O segredo da morta). Román najprv vychádzal na pokračovanie v novinách *Avangarda*, a aj keď sa knižného vydania dočkal až o dvadsať rokov neskôr, podľa Kandjimba „vykazoval známky ozajstne sebestačnej modernej literárnej fikcie a mal by byť považovaný za román zakladateľský.“¹⁶

Najvýznamnejším prozaickým dielom ďalších rokov je román Óscara Ribasa (1909–2004) *Kúzlo Uanga* (Uanga Feitiço, 1950). Tento román čitateľovi ponúka obraz kultúrneho synkretizmu luandskej spoločnosti 19. storočia. Óscar Ribas aj napriek slepote, ktorá ho postihla v dvadsiatich dvoch rokoch, prispel do knižnice angolskej literatúry mnohými ďalšími významnými dielami rôzneho charakteru, či už slovníkmi ako *Slovník angolských regionalizmov* (Dicionário de regionalismos angolanos) alebo zbierkami tradičných angolských poviedok a slovesnosti *Sunguilando a Príbehy I, II, III* (Missosso I, II, III).

Literárna produkcia sa mnohonásobne zintenzívnila v druhej polovici 20. storočia. Obdobie od roku 1948 až do roku 1960 býva označované ako obdobie *formovania*. Formovania nielen angolskej literatúry ako takej, ale v prvom rade formovanie najskôr afrického a neskôr národného uvedomenia. Nasledujúce obdobie od počiatku koloniálnej vojny v roku 1961 až do roku 1971 je už obdobím *nacionalistickým*, počas ktorého vznikajú texty s „tematikou partizánskeho boja, zatiaľ čo v getách koloniálnych miest, vo väzeniach alebo diaspórach pretrvávali témy utrpenia kolonizovaného jedinca, nedostatku slobody a túžba uchopiť osud do vlastných rúk.“¹⁷

V päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch sa začínajú na literárnej scéne objavovať mená ako José Vieira Mateus da Graça (1935), ktorý z lásky k hlavnému mestu začal používať meno Luandino Vieira, ďalej Henrique Abranches (1932–2004), Uanhenga Xitu (1924–2014), Manuel Rui (1941) a v neposlednom rade Pepetela, vlastným menom Artur

---

¹⁶ „Dava sinais de uma verdadeira ficção literária autónoma e moderna, devendo ser considerado romance – fundador.“ Kandjimbo, Luís. *Leituras Peregrinas*. [online]. [cit. 2016-07-12]. Dostupné z: <<http://www.embaixadadeangola.org/cultura/literatura/peregrin.html>>.

¹⁷ „Tematica guerrilheira, enquanto no *ghetto* das cidades coloniais, nas prisões ou na diáspora os temas continuavam a ser os do sofrimento do colonizado, da falta de liberdade e da ânsia de tomar o destino nas próprias mãos.“ Laranjeira, Pires. Op. cit., s. 39.

Carlos Maurício Pestana dos Santos (1941). Podľa Luísa Kandjimbo je pre generáciu týchto dvoch desaťročí charakteristický „etický postoj. Ich kolektívne vystupovanie je obvykle založené na politickom spojení s kauzou nacionalizmu.“¹⁸

Sedemdesiate roky, presnejšie obdobie *nezávislosti* (1972–1980), sú vlastne len pokračovaním začatých literárnych tendencií. Medzi inými publikuje napríklad Ruy Duarte de Carvalho (1941–2010), ale v jednotlivých dielach tohto obdobia je už znateľný prechod od nacionalistického nadšenia k postkoloniálnemu videniu situácie.

Od generácie osemdesiatych rokov, reprezentujúcej obdobie *obrody* (1981–1993), sa očakávalo, že bude vďaka rôznym reformám v školstve a politike pokračovať v začatom budovaní angolskej literárnej identity. Spisovatelia, ktorí bývajú spájaní s *Literárnou brigádou mladých* (Brigada Jovem de Literatura), si však plne uvedomovali zložitú a neistú situáciu v krajine. Tak ako uvádza Kandjimbo, táto generácia je „generáciou neistôt – ktorá sa utvára v okolnostiach veľkých neistôt ontologických, popri čom prechádza skúsenosťami tak katastrofickými a závažnými, ako je vojna.“¹⁹ Hlavnými témami v dielach týchto spisovateľov, z ktorých najznámejšími sú João Melo (1955), Jacinto de Lemos (1961), Cikakata Mbalundu (1955) či José Eduardo Agualusa (1960), sú vojna a jej dopad na kolektívnu psychológiu, láska, erotika, posvätnosť každodennosti, spoločenský úpadok a zraniteľnosť samotnej ľudskej existencie.

1.3.2 Poézia

Poézia zohrala v dejinách angolskej literatúry dôležitú úlohu, pretože práve jej prostredníctvom burcovali spisovatelia masy proti koloniálnej nadvláde a lyrickou cestou hľadali svoje korene a identitu.

V období *formovania* vznikajú rôzne hnutia, ktoré navždy ovplyvnili ráz angolskej literatúry a angolskej identity ako takej. V období, v ktorom prevláda hlavne poetická tvorba, sa v roku 1948 formuje Hnutie nových angolských intelektuálov (MNIA – Movimento dos Novos Intelectuais de Angola). Jeho „Podme objaviť Angolu!“ podľa slov jedného

---

¹⁸ „Sua atitude ética. O seu comportamento colectivo sedimenta-se de um modo geral no compromisso político com a causa do nacionalismo.“ Kandjimbo, Luís. Op.cit.

¹⁹ „A geração das incertezas – que realiza a sua formação biológica e sociológica em circunstâncias de elevadas incertezas do ponto de vista ontológico, além de viver experiências catastróficas e graves como a guerra.“ Ibid.

z hlavných predstaviteľov a spoluzakladateľa Angolského ľudovo oslobodeneckého hnutia (MPLA – Movimento Popular de Libertação de Angola), Viriata da Cruze (1928–1973):

malo hlavne inými postupmi nadviazať na bojovného ducha afrických spisovateľov z konca 19. storočia a začiatkov toho aktuálneho. Toto hnutie bojovalo proti prehnanej úctivosti voči kultúrnym hodnotám Západu (v mnohých prípadoch už prežitých); povzbudzovalo mladých, aby kolektívnou a organizovanou prácou znovuobjavili Angolu vo všetkých jej podobách; nabádalo k tomu, aby cieľom tvorby bol ľud; vyzývalo k štúdiu moderných zahraničných kultúrnych prúdov, ale len preto, aby došlo k novému premysleniu a osvojeniu toho, čo bolo v ich dielach pozitívne a hodnotné; vyžadovalo vyjadrenie ľudových záujmov a autentického afrického naturelu, ale bez hocikakého ústupku koloniálnemu smädu po exotike.²⁰

V tvorbe Viriata da Cruze sa tak prvýkrát v angolskej poézii objavuje černocho bez koloniálnych prikrášlení či dešpektu. Vystupuje tu ako obyčajná ľudská bytosť so svojimi strasťami a potešeniami, čo bolo v päťdesiatych rokoch, na ceste hľadania angolskej identity veľkým krokom vpred.

Z ďalších významných básnikov tohto obdobia spomeniem napríklad Antónia Jacinta (1924–1991) alebo Maurícia de Almeidu Gomesa (1920–2012).

Jedným zo zahraničných prúdov, ktoré zásadne ovplyvnili angolskú literatúru, bolo hnutie *Négritude*. Táto ideová koncepcia a literárno-kultúrne hnutie vzniklo medzi černoškou inteligenciou v Paríži v tridsiatych rokoch minulého storočia ako protest proti koloniálnej asimilačnej politike Francúzska. Na jeho počiatku stála báseň *Zošíť o návrate do rodného kraja* (Cahier d'un retour au pays natal) od jedného z protagonistov tohto hnutia, Aimého Césaira. Jeho tvorba sa spolu s dielom a myšlienkami Senegalčana Léopolda Sédara Senghora pomerne rýchlo rozšírila z Paríža nielen do frankofónnej Afriky a stala sa inšpiráciou aj angolskej inteligencii. Obidvaja zmienení autori hlásali znovuobjavenie afrických koreňov, protestovali proti násilnému presadzovaniu západných hodnôt, vedúcim k potláčaniu afrických tradícií, a tvorili poéziu plnú obrazov Afriky, černochoch, Matky–Afriky a

---

²⁰ „Deveria retomar, mas sobretudo com outros métodos, o espírito combativo dos escritores africanos dos fins do século XIX e dos princípios do atual. Esse movimento combatia o respeito exagerado pelos valores culturais do Ocidente (muitos dos quais caducos); incitava os jovens a redescobrir Angola em todos os seus aspectos através dum trabalho colectivo e organizado; exortava a produzir-se para o povo; solicitava o estudo das modernas correntes culturais estrangeiras, mas com o fim de repensar e nacionalizar as suas criações positivas e válidas; exigia a expressão dos interesses populares e da autêntica natureza africana, mas sem que se fizesse nenhuma concessão à sede de exotismo colonialista.“ Cruz, Viriata da. In *Antologia Temática de Poesia Africana. Na noite grávida de punhais*. Praia: Sá da Costa Editora, 1980, s. 6.

Matky–Zeme. V básňach tohto dôležitého obdobia, v ktorom sa zintenzívnil proces formovania angolskej identity, sa často objavujú témy a obrazy, ktoré vyzdvihovali, či až nadhodnocovali, tradičný kmeňový spôsob života, jednotlivé africké náboženstvá, pansexualizmus a africkú prírodu. Africký spôsob života tak kontrastoval s racionálnym a moderným európskym videním sveta, v ktorom ľudia stratili vzťah k prírode aj prirodzenosti.

Jedným zo sprostredkovateľov tohto hnutia v Angole bol bez pochyb aj Mário Coelho Pinto de Andrade (1928–1990). Mário de Andrade bol významnou osobnosťou angolského literárneho a politického života a vďačíme mu za mnohé diela a antológie africkej poézie. Ako príklad uvádzam len zbierku z roku 1953, *Zožit portugalsky písanej černošskej poézie* (Caderno de poesia negra de expressão portuguesa), ktorú zostavil v spolupráci s Franciscom Josém Tenreiirom.

Ďalším dôležitým momentom v dejinách angolskej literatúry bolo v roku 1951 založenie časopisu *Posolstvo* (Mensagem). Skupina mladých intelektuálov, ktorí sa podieľali na jeho publikovaní, tvorili kultúrne oddelenie *Združenia angolských rodákov* (ANANGOLA – Associação dos Naturais de Angola), ktorého názov v duchu návratu k africkej podstate pochádza zo spojenia kimbundských slov *ana* = deti a *ngola* = Angola, a znamená teda deti Angoly. Z *Posolstva* vyšli však len dve čísla, to prvé v už spomínanom roku 1951 a druhé, ktoré bolo vlastne trojčíslím o rok neskôr, v roku 1952. V týchto časopisoch vyšli básne Viriata da Cruze „Čierna mama“ (Mamã negra), „Známost“ (Namoro), „Chlapcov večierok“ (Serão de menino), „Dve básne pre zem“ (Dois poemas à terra), jedna báseň Agostinha Neta „Prehliadka tieňov“ (Desfile de sombras) a jedna z jeho poviedok „Nevôľnosť“ (Náusea). Popri dielach týchto dvoch autorov vyšli v *Posolstve* aj práce Mária Pinta de Andrada a básne Mária Antónia. Do čísla z roku 1952 boli zaradené aj básne mozambických básnikov, Noémie de Sousovej a Josého Craveirinho. Zo skupiny, ktorá sa vytvorila okolo tohto časopisu, a hlavne z jej myšlienok, sa neskôr sformovala politická strana MPLA. V päťdesiatych rokoch sa zamerala na organizovanie literárnych súťaží, výstav domorodého umenia, rôznych prednášok, konferencií, čítania. Zakladala pojazdné a stále knižnice a bojovala proti negramotnosti más. Všetko, čo táto skupina robila, robila pre Angolu a jej ľud a snažila sa „obsiahnuť tú pravdivú angolskú kultúru.“²¹

---

²¹ „Conceituar a verdadeira Cultura Angolana.“ Laranjeira, Pires. Op. cit., s. 73.

V nasledujúcich desaťročiach sa významné postavy generácie päťdesiatych rokov začali naplno venovať hlavne politike, prvotné očarenie panafrickým hnutím *Negritude* postupne opadalo a nastalo obdobie, ktoré Mário de Andrade označuje za dobu národného sebauvedomovania. Podľa neho:

Básne spresňujú národné obrysy a prenikajú hlbšie do sociálnej reality. (...) Od roku 1953 až približne do roku 1960 si poézia podchycuje spleť udalostí, ktoré charakterizujú premeny v kolonizovanej spoločnosti. Tematicky sa aktualizuje. (...) Vstupujeme tak do tretej fázy tejto poézie: *gulky začínajú kvitnúť*, napíše Jorge Rebelo.²²

Práve z týchto dôvodov sa poézia nasledujúcich období vyznačuje hlavne vojenskou, bojovnou a verbujúcou tematikou. Básne, často nesúce znaky ľudovej slovesnosti, sa ľahko dostávali do povedomia ľudu a stávali sa z nich bojové popevky. Tak sa poézia, plná politickej angažovanosti, utrpenia na bojisku ako aj túžby po slobode, vryla do pamäte národa, ktorého identitu formovala. Dominantným hnutím tohto obdobia bola skupina okolo novín *Kultúra II* (Cultura II), ktorá sa, tak ako predchádzajúci okruh okolo *Posolstva*, orientovala na angolskú kultúru a identitu, zároveň však nezanedbávala ani vplyvy zo zahraničia.

Keďže sa vytúžený mier ani sloboda vyjadrenia po získaní nezávislosti nedostavili, básnici sa odmlčali. Preto generáciu sedemdesiatych rokov nazýva Kandjimbo *generáciou ticha* a tú ďalšiu, z rokov osemdesiatych, tak ako v próze, *generáciou neistôt*. Vzhľadom k politickej situácii v sedemdesiatych rokoch mohli predstavitelia týchto generácií, ako napríklad Ruy Duarte de Carvalho, David Mestre (1948 –1998) alebo Jofre Rocha (1941), svoje kritické diela publikovať len tajne.

V poetických a prozaických dielach spisovateľov, ktorí tvorili už v samostatnej Angole, nachádzame síce spoločné znaky, ale o škoľe alebo jasnom jednotnom smerovaní sa dá hovoriť len ťažko. Objavujú sa charakteristiky postkoloniálneho myslenia, autori často kritizujú sociálnu situáciu v krajine, zaoberajú sa otázkami moci, vnímania histórie a národnej identity. Publikujú už všeobecne známi autori, ale objavujú sa aj nové mená. Zo súčasnosti nemožno nespomenúť Ndalú de Almeidu (1977), ktorý píše pod menom Ondjaki a ktorého

---

²² „Os poemas precisam os contornos nacionais e incidem mais profundamente no real social. (...) De 1953 a 1960, aproximadamente, a poesia apreende a trama dos acontecimentos que caracterizam as mutações na sociedade colonizada. Daí a *atualização* da sua temática.(...) entramos na terceira fase desta poesia: *as balas começam a florir*, dirá Jorge Rebelo.“ Andrade, Mário de. *Antologia temática de poesia africana. Na noite grávida de punhais*. Praia: Sá da Costa Editora, 1980, s. 9–10.

britský *The Guardian* zaradil medzi piatich najlepších afrických spisovateľov vôbec, alebo Karda Bestila (1976), zakladateľa umeleckého hnutia *LEV'ARTE*.

1.4. Postkoloniálne myslenie

Na pojem postkolonializmus, ktorý sa na poli vied začal objavovať v druhej polovici minulého storočia, býva nazerané rôznymi spôsobmi. Mnohí teoretici samotný termín postkolonializmus vnímajú ako nevhodný a snažia sa prísť s novým pomenovaním. Vadí im skutočnosť, že predpona post naznačuje, ako by doba kolonializmu skončila, a zabúda sa tak na neokolonializmus, ako aj na fakt, že úplný proces dekolonizácie ešte nie je ukončený. Označovanie doby po získaní nezávislosti týmto termínom zároveň evokuje, že kolonializmus ako systém má v dejinách národov výsostné postavenie, s čím nesúhlasia.

Aj napriek týmto pochybnostiam, postkoloniálne štúdie zažívajú v poslednej dobe naozajstný rozkvet popularity a teórie sa rozvíjajú na oboch stranách – či už na strane niekdajšieho kolonizovaného alebo kolonizátora. Ako však hovorí Achilla Mbembe v rozhovore „Čo je postkoloniálne myslenie?“, zatiaľ nemožno hovoriť o ucelenom systéme.

Ve skutečnosti je to způsob myšlení, který vychází z mnoha zdrojů, avšak zdaleka nelze hovořit o nějakém systému, neboť z velké části vzniká nahodile. Proto je podle mého názoru přehnané zde hovořit o „teorii“. Na jedné straně vychází z protikoloniálních a protiimperiálních bojů a na straně druhé z dědictví západní filosofie a z disciplín, které vytvářejí ucelený soubor evropských humanitních věd. Je to neuspořádaný způsob myšlení, což je zároveň silnou i slabou stránkou této „konceptce“. I přes svou neuspořádanost skýtá některé možnosti a argumenty, které jsou charakteristické pouze pro tento proud myšlení a které významnou měrou přispěly k alternativním výkladům dnešní moderní doby.²³

Často sa objavuje mylné tvrdenie, že cieľom postkoloniálneho myslenia je kritika Západu ako takého, to však Achilla Mbembe vo vyššie citovanom rozhovore vyvracia a popisuje, čo vlastne postkoloniálne myslenie kritizuje. Podľa neho je na praniej stavaná situácia v bývalých kolóniách, ktorá je priamym výsledkom koloniálnych praktík. Zároveň poukazuje na „propastný rozdiel, jenž odděluje evropskou morální filosofii od jejích praktických, politických a symbolických důsledků“²⁴ a s tým spojené časté prekrúcanie skutočnosti. Postkoloniálne myslenie prechádza neustálou reflexiou o realite, v ktorej sa jednotlivé novo vzniknuté krajiny nachádzajú, nenazerá kriticky len na kolonializmus, ale aj na inštitúcie a zoskupenia, ktoré sa sformovali práve po jeho ukončení.

²³ Mbembe, Achille. „Co je postkoloniální myšlení?“ In *Postkoloniální myšlení II*. Praha: Tranzit, 2011, s. 36.

²⁴ *Ibid.*, s. 39.

Čo teda postkoloniálne myslenie je a čím sa zaoberá? Podľa Santosa má tento pojem dva hlavné významy. V jednom význame slova postkolonializmus, posudzovaný z teoreticko-kultúrneho hľadiska, prepája videnie vzniknutého stavu po dekolonizácii v literatúre, filozofii, lingvistiky a „rozoberá systémy zobrazovania a identitných procesov.“²⁵ V druhom označuje historické obdobie, ktoré nasledovalo po dekolonizácii jednotlivých území. V tomto ponímaní sa jedná o:

súbor ekonomických, sociologických a politických analýz, ktoré sa zaoberajú budovaním novovzniknutých štátov, ich sociálnou podstatou, uznaním a zaradením do svetového systému, zlomami a ďalším trvaním koloniálneho systému, vzťahmi s bývalou koloniálnou veľmocou a otázkami neokolonializmu, regionálnymi spoločenstvami atď., atď.²⁶

Súčasne sa objavujú aj tí, ktorí presadzujú názor, že predmetom skúmania nie je len osud a situácia po oficiálnom konci koloniálnej nadvlády. Bádajú hlbšie, počiatkový bode postkoloniálnych štúdií posúvajú ďalej do minulosti a zaoberajú sa situáciou od samotného zavedenia koloniálneho systému do jednotlivých krajín.

V mnohom sa však rôzne teórie stretávajú. Koncept postkoloniálneho myslenia sa snaží hlavne o prijatie odlišností sveta, v ktorom žijeme. Zaoberá sa problémami doby, globalizáciou, etnicitou, feminizmom, dejinami, pamäťou, jazykom, formami moci, vzťahmi v spoločnosti, hybridnosťou. Výpočet tém by mohol takto pokračovať ešte pár riadkov. V neposlednom rade však skúma proces utvárania a zachytávania identity, tému, ktorá je sčasti predmetom tejto práce. A preto, aj keď sa nazeraniu na identitu budem v práci venovať podrobnejšie neskôr, je na mieste spomenúť myšlienku, s ktorou postkoloniálne chápanie pracuje. Popiera názor, ktorému

podlehl Západ, že vše se pohybuje pouze a jenom v kruhovém, nepřetržitém odkazování vůči sobě samému, vůči zásadní a nevyčerpatelné singularitě. Postkoloniální myšlení v boji proti této iluzi zdůrazňuje, že identita vychází z mnohosti a rozmanitosti, neboť poznat sama sebe je možné pouze srovnáním

---

²⁵ „Analisar os sistemas de representação e os processos identitários.“ Santos, Boaventura Sousa de. Op. cit., s. 217.

²⁶ „Conjunto de análises económicas, sociológicas, e políticas sobre a construção dos novos Estados, a sua base social, a sua institucionalidade e a sua inserção no sistema mundial, as rupturas e as continuidades com o sistema colonial, as relações com a ex-potência colonial e a questão do neocolonialismo, as alianças regionais, etc., etc.“ Ibid., s. 217.

dvou subjektů a vymezením rozdílu mezi označením subjektu a subjektem označovaným.²⁷

Postupný proces sebauvedomovania kolonizovaných národov a narastajúci odpor voči cudzej nadvláde, ktorý v niektorých krajinách vyústil do protikoloniálnych bojov, môžeme označiť za východisko, z ktorého sa neskôr rozvinulo postkoloniálne myslenie. Po pilotných dielach *Čierna pleť, biele masky* (Peau noire, masques blancs) od Frantza Fanona a *Rozprava o kolonializme* (Discours sur le colonialisme) Aimého Césaira, vydaných v päťdesiatych rokoch minulého storočia, vychádza v roku 1978 prelomové dielo tohto prúdu *Orientalizmus* (Orientalism) Edwarda Saida. O desaťrošie neskôr vychádza ďalší kľúčový text postkoloniálneho myslenia, a to *Môže podriadený hovoriť?* (Can the Subaltern Speak?) od Gayatri Chakravorty Spivakovej. Do zoznamu významných mysliteľov postkolonializmu rozhodne patrí aj Stuart Hall či Homi K. Bhabha, ktorý na začiatku deväťdesiatych rokov prispel do postkoloniálnej knižnice významným dielom *Miesta kultúry* (The Location of Culture).

Nový prúd myslenia nenechal chladnou ani literárnu teóriu a kritiku. V roku 1989 Bill Ashcroft, Gareth Griffiths a Helen Tiffinová vydávajú knihu s názvom *Impérium odpisuje – Teória a prax v postkoloniálnych literatúrach* (The Empire Writes Back – Theory and Practice in Post-Colonial Literatures). O šesť rokov neskôr tá istá trojica vydáva obsiahly zborník *Čítanka postkoloniálnych štúdií* (The Post-Colonial Studies Reader). Literárna kritika sa v duchu myšlienok postkolonializmu snaží o oslobodenie od západného videnia a hodnotenia literatúry a usiluje o uznanie inakosti literatúr novovzniknutých krajín.

Väčšina spomenutých autorov, začínajúcich publikovať v sedemdesiatych rokoch minulého storočia, pochádza z anglofónneho sveta a zameriava sa prevažne na dopady spôsobené britskou formou kolonizácie. V lusofónnych krajinách je nástup toho myslenia trochu oneskorený. Jednak je to spôsobené neskorým oslobodením kolónií, jednak špecifickosťou portugalského kolonializmu a tým pádom aj postkoloniálnej situácie ako takej. V súčasnosti sa touto problematikou a jej vplyvom na portugalsky písanú literatúru bývalých kolónií v mnohých prácach zaoberajú napríklad Inocência Matová či Ana Mafalda Leitová.

Lusofónne africké literatúry dnes podľa Inocencie Matovej kriticky nazerajú nielen na koloniálne praktiky, ale aj na situáciu, do ktorej sa jednotlivé krajiny dostali po získaní nezávislosti. Ako uvádza v štúdiu „Postkoloniálny stav portugalsky písaných afrických

---

²⁷ Mbembe, Achille. Op. cit., s. 38.

literatúr: niekoľko rozdielov a spojitostí a mnoho klišé“ (A condição pós-colonial das literaturas africanas de língua portuguesa: algumas diferenças e convergências e muitos lugares-comuns), tieto literatúry sa dnes nachádzajú:

na križovatke dvojitého hľadania: usilujú jednak o doposiaľ neprebehnutú katarziu koloniálnych miest, keďže kolonializmus je stále nutkavo prítomný, a to nie len v literatúre, a jednak o oživenie novej utópie, ktorú spisovatelia hľadajú pomocou odstredivých stratégií (rôzne techniky a stratégie vnútorného rozlíšenia národa), ale s dostredivým efektom („nové premyslenie“ monolitického projektu národa a národnej identity, ktoré však prebieha s cieľom budovať národ).²⁸

Mnohí autori, ktorí na vlastnej koži zažili, čo sa môže z veľkého sna o lepšej budúcnosti stať, svojim dielom kritizujú spôsob, akým sa po získaní nezávislosti predstavitelia politickej moci snažili vybudovať nový národ. Ich sen o jednotnej krajine a jednotnom národe nerešpektoval kultúrne ani etnické odlišnosti, a preto zákonite zlyhal. Spisovatelia prostredníctvom rôznych postupov prinášajú do literatúry iné pohľady, či už na dobu kolonializmu alebo po nej. Súčasne poukazujú na subjektivitu vnímania reality a na to, akým spôsobom sú tvorené dejiny. Nezabúdajú na fakt, že ten, kto je momentálne pri moci, ovláda pamäť a tým tiež výklad dejín. Tým zdôrazňujú, aká tenká je hranica medzi realitou a fikciou, nielen v literatúre, ale aj v našich životoch. Realite často čelia prostredníctvom „nezvyčajnosti, absurdity a fantastickosti“,²⁹ pretože sama realita je tak absurdná, že sa realistickým pohľadom nedá objasniť. Jednotliví autori majú tiež rôzne názory na to, ako sa postaviť k jazyku kolonizátora, ktorý si zvolili za svoj úradný. Zatiaľ čo niektorí svoje diela píšú zásadne spisovnou portugalčinou, v práci iných nachádzame mnoho slov pochádzajúcich z domorodých jazykov alebo vernú reprodukciu podoby, ktorou portugalčina v africkom prostredí nadobudla.

Záverom môžeme konštatovať, že v portugalsky písaných afrických literatúrach sa už dnes nesníva a nepíše o utopickej budúcnosti, pretože mnohí spisovatelia zažili krutú realitu, ktorá nastala po roku 1975 na vlastnej koži. Nachádzame sa teda slovami Matovej:

---

²⁸ „Na encruzilhada de uma dupla demanda: a catarse dos lugares coloniais, ainda não processada, uma vez que o colonial é ainda uma presença obsidiante, e não apenas em literatura, e a revitalização de uma nova utopia que os escritores buscam através de estratégias centrífugas (várias técnicas e estratégias de pluralização do corpo da nação), mas de efeito centrípeta (o “repensamento” do projeto monolítico de nação e de identidade nacional, mas buscando construir uma nação).” Mata, Inocência. „A condição pós-colonial das literaturas africanas de língua portuguesa: algumas diferenças e convergências e muitos lugares-comuns.“ In *Contatos e Ressonâncias: Literaturas Africanas de Língua Portuguesa*. Belo Horizonte: Editora PUC. Minas, 2003, s. 49.

²⁹ „Recurso ao insólito, ao absurdo, ao fantástico como estratégia de enfrentamento do real.“

Mata, Inocência. „O pós-colonial nas literaturas africanas de língua portuguesa.“ [online]. [cit. 2016-07-20]. Dostupné z: <biblioteca.clacso.edu.ar/ar/libros/aladaa/mata.rtf>s. 5.

tvárou v tvár nie už „písaniu o utópii“, ale „utópii písania“. Je to písanie, ktoré znesväcuje a obnažuje rozklad významov, demaskuje pretváрку dejín, opäť zaľudňuje prázdne miesta zmarenej utópie a vymedzuje nové územie významov, v ktorom naďalej žijú mýty a vyprávajú svoje príbehy.³⁰

---

³⁰ „Perante não já uma ,escrita da utopia‘, mas uma “utopia da escrita”, isto é, uma escrita dessacralizante que desvela a desconstrução de sentidos, denuncia os simulacros da História, repovoa os espaços vazios da utopia desfeita e assinala um novo espaço de significações em que os mitos continuam a persistir e contarem-se a si próprios.“ Mata, Inocência. A condição pós-colonial das literaturas africanas de língua portuguesa: algumas diferenças e convergências e muitos lugares-comuns. Op. cit., s. 62.

2. José Eduardo Agualusa, život a dielo

José Eduardo Agualusa Alves da Cunha sa narodil 13. 12. 1960 v druhom najväčšom angolskom meste Huambo, niekdajšom Novom Lisabone, ležiacom juhovýchodne od Luandy. Ako spomína v jednom z mnohých rozhovorov, vyrástol v dome plnom kníh a práve knihy portugalského spisovateľa Eçu de Queirósa ho priviedli k písaniu.³¹ Mladosť prežil v rodnej krajine, až kým v roku 1975 odišiel študovať lesníctvo a agronómiu do Lisabonu. Už na fakulte založil dva časopisy. Zatiaľ čo *Cestu ďaleko* (Caminho Longe) vydával spolu s inými africkými študentmi, na druhom s názvom *Angolando* pracoval výhradne so študentami angolskými. Novinárskej práci a literárnej tvorbe sa neskôr začal venovať naplno. Dnes píše pre mnohé noviny, napríklad pre portugalský časopis *Ler* alebo angolské noviny *A Capital*. Popritom organizuje v RDP África program *Hodina cikád* (A hora das cigarras) venovaný africkej literatúre.

Sám seba charakterizuje takto: „Na to, kto som, netreba mnoho slov: putujúci Angolčan skoro bez rasy. Mám rád more a podvečerné horiace nebo. Narodil som sa v horách. Umrieť chcem v Benguele, ku ktorej by alternatívou mohla byť Olinda na brazílskom Severovýchode.“³² Práve Brazília sa mu stala na mnohé roky domovom. Žil v Recife, v Riu, ale aj v Lisabone, Amsterdame, Berlíne a Luande. Keby existoval univerzálny lusofónny pas, Agualusa by mohol byť vďaka prežitým rokom vo viacerých portugalsky hovoriacich krajinách jeho držiteľom. Život v rôznych kútoch sveta sa odráža aj v jeho dielach, prostredníctvom ktorých pozýva čitateľov na cestu po rôznych lusofónnych krajinách. Po rodnej Angole, Brazílii či Goi. Z osobných a politických dôvodov už dlhé roky v Angole nežije. Preto býva v rodnej krajine často vnímaný ako spisovateľ brazílsky a v Brazílii zase ako angolský.³³

Jeho početné dielo je preložené do viac ako dvadsiatich jazykov a za *Obchodníka s minulosťou* mu anglický denník *The Independent* ako prvému Afričanovi, udelil cenu za prózu The Independent Foreign Fiction Prize. Aj ostatné jeho literárne diela sa stretli

---

³¹ Agualusa, José Eduardo. In *Casa da Leitura*. [online]. [cit. 2016-07-20]. Dostupné z: <http://www.casadaleitura.org/portalpha/bo/documentos/vo_entr_agualusa_b.pdf>, s. 2.

³² „Quem eu sou não ocupa muitas palavras: angolano em viagem, quase sem raça. Gosto do mar, de um céu em fogo ao fim da tarde. Nasci nas terras altas. Quero morrer em Benguela, como alternativa pode ser Olinda, no Nordeste do Brasil.“ Agualusa, José Eduardo. In *Biblioteca municipal Manuel Alegre*. [online]. [cit. 2016-07-20]. Dostupné z: <<http://biblioteca.cm-agueda.pt/PortalWeb/LinkClick.aspx?fileticket=UGk7cy5SxaQ=&tabid=39&language=en-US>>, s. 1.

³³ Melo, Francisco José Sampaio. „A ambigüidade do discurso colonial: Um estranho em Goa, de José Eduardo Agualusa.“ [online]. [cit. 2016-07-20]. Dostupné z: <<http://revistaseletronicas.pucrs.br/ojs/index.php/fale/article/viewFile/620/451>>, s. 112.

s veľkým ohlasom či už u čitateľov, alebo kritikov. Hneď prvý román *Sprisahanie* (A Conjura) mu priniesol ocenenie za literárny objav Sonangol. Jeho kniha pre deti *Čudá a zvláštnosti* (Estranhões e bizarros) bola ocenená cenou Grande Prémio de Literatura para Crianças Nadace Calousta Gulbenkiana. Za *Stratené hranice. Poviedky na cesty* (Fronteiras perdidas, contos para viajar) si vyslúžil cenu Grande Prémio de Conto Camilo Castelo Branco Portugalskej asociácie spisovateľov a za *Kreolský národ* (Nação crioula) získal cenu Grande Prémio de Literatura RTP.

Keby sme mali v krátkosti zhrnúť, o čom je väčšina Agualusových diel, asi najlepšou voľbou by boli slová Angola, lusofónny svet a krehká hranica medzi realitou a fikciou. Už jeho prvý román, *Sprisahanie* z roku 1989, sa odohráva v Luande medzi rokmi 1880 a 1911, v dobe rozkvitajúceho portugalského kolonializmu. Román rozpráva o živote v hlavnom meste a opisuje sen o nezávislosti, ktorý sa skupinka nadšencov pokúsila uskutočniť plánovanou revoltou proti európskej nadvláde. Rok po tomto úspešnom debute nasledovala zbierka poviedok *D. Nicolau Água-Rosada a iné pravdivé a nepravdepodobné príbehy* (D. Nicolau Água-Rosada e outras estórias verdadeiras e inverosímeis, 1990). Každú poviedku uvádza úryvok z dobových novín, na ktorý potom príbeh nadväzuje, čím upozorňuje na nejasnú hranicu medzi literatúrou a historiografiou. Tým často mätie kritikov, ktorí nevedia, či jeho diela radiť medzi fikciu alebo historickú literatúru.

V roku 1991 vydáva v Angole zbierku básní spísaných medzi rokmi 1980–1990 *Srdce hájov* (Coração dos bosques). Už v básňach tejto zbierky sa prejavuje jeho nesúhlas s ideológiou Agostinha Neta a ním budovanou Angolou. Prírodným elementom, ktorý sa tu spomína, je hlavne dažď, ktorý u Neta prináša nezávislosť a mier. U Agualusu sa stáva pršiacimi nábojmi občianskej vojny a jeho očistná funkcia tak ako v neskoršom románe *Období dažďov* neprichádza.

Tomuto románu ale predchádzali ešte *Jarmok ohromených* (A feira dos assombrados, 1992), kde Agualusa opäť mieša dejiny a fikciu, a štúdia o africkej komunite v Lisabone *Africký Lisabon* (Lisboa africana, 1993). O tri roky nato vychádza spomínané *Obdobie dažďov*, v ktorom prostredníctvom Lídie, historičky a poetky, pohybujúcej sa v kruhu formujúcej sa angolskej inteligencie, zachytáva boj za nezávislosť a sklamanie, ktoré priniesli roky a udalosti po jej získaní.

Dej jeho ďalšieho románu *Kreolský národ* z roku 1997 sa odohráva medzi Luandou, Lisabonom, Rio de Janeirom a Parížom. Znova tu splýva realita s fikciou, rozvíjajú sa vzťahy

medzi reálnymi historickými postavami s tými fiktívnymi. Popri záhadnom milostnom vzťahu bývalej otrokyne Any Olímpie de Vaz a fiktívnej postavy Fradiqua Mendesa, ktorého z časti ako mystifikáciu vymyslel Eça de Queirós, sa v tomto diele rieši hlavne otázka otroctva a jeho zrušenia.

V Agualusovej bohatej literárnej produkcii nasledovali: už spomínaná zbierka poviedok z roku 1999 *Stratené hranice. Poviedky na cesty*, v roku 2000 ďalšia zbierka *Podstata lásky a iné fejtóny* (A substância do amor e outras crónicas) a zmienená kniha pre deti *Čudá a zvláštnosti*. V roku 2000 vychádza román *Cudzinec v Góí* (Um estranho em Goa), ktorý čerpá z autorovej vlastnej skúsenosti v tejto niekdajšej portugalskej kolónii. Je to síce román cestopisného rázu, ale opäť sa v ňom stierajú hranice medzi realitou a fikciou a autor sa zamýšľa nad mentalitou a identitou miestnych obyvateľov.

O dva roky neskôr, v roku 2002, vychádzajú dve jeho diela, zbierka fejtónov a poviedok, ktoré boli publikované v rôznych periodikách, *Človek, ktorý sa zdal nedeľou* (O homem que parecia um domingo) a hlavne román *Rok, keď sa Zumbi zmocnil Ria* (O ano em que Zumbi tomou o Rio). V tomto románe, ktorého dej sa odohráva v Riu, sa rozoberá hlavne otázka rasovej príslušnosti. V roku 2003 je uverejnená ďalšia zbierka poviedok *Katalóg tieňov* (Catálogo de sombras). V jednotlivých poviedkach sa už tradične prelína realita s fikciou, a tak sa môže Fernando Pessoa, žijúci v exile, zaujímať o kandomblé, alebo syn dôstojníka posledného ruského cára Mikuláša II. cestovať Angolou na bicykli s mladým pomocníkom Jamesom Deanom a premietat filmy.

V roku 2004 vychádza jeho azda najznámejšie dielo *Obchodník s minulosťou* (O vendedor de Passados). Príbeh albína Felixa Venturu, ktorý sa živí predávaním minulosti, je ostrou kritikou súčasnej angolskej spoločnosti, kde sa za peniaze dá kúpiť všetko, aj vlastná, politicky správna minulosť.

O rok nato vydáva Augalusa opäť dve diela. Detskú knihu *Žirafa, ktorá jedla hviezdy* (A girafa que comia estrelas, 2005) a vybrané poviedky pre brazílsky trh *Praktická príručka levitácie* (Manual prático de levitação, 2005). V roku 2006 už vychádzajú nové poviedky v zbierke *Cestujúci v tranzite* (Passageiros em trânsito).

V roku 2007 sa na trhu objavuje román *Ženy môjho otca* (As mulheres do meu pai), v ktorom sa dokumentaristka Laurentina vydáva po stopách zosnulého otca naprieč juhom Afriky. Cestou ako by mizli hranice medzi skutočnosťou a ilúziou, a tak ako to už u Agualusu často býva, zdanie vyzerá byť na tejto púti za pravdou pravdivejšie než skutočnosť. Neskôr

vychádza cestopis *Po obchodnej ceste za korením* (Na rota das especiarias, 2008) a spisovateľova vízia Angoly roku 2020 v románe *Tropické baroko* (Barroco tropical, 2009). Pád bývalej miss Angoly z neba tu odštartuje sled nečakaných udalostí, ktoré odhaľujú skutočnosti zo života protagonistov, ale hlavne vypovedajú o politickej situácie Angoly.

Nasledovala kniha *Rodiaci sa otec* (Um pai em nascimento, 2010) plná detských otázok a otcovských odpovedí a *Osobný zázračník* (Milagrário pessoal, 2010). Toto dielo je ponorom do histórie a sveta portugalského jazyka, ktorý sa podľa mladej lingvistky Iari niekto alebo niečo snaží rozvrátiť.

V roku 2011 vyšli hneď tri Agualusove knihy. Poviedky o podstate zla vydané pod titulom *Citová výchova vtákov* (A educação sentimental dos pássaros, 2011), kniha o snoch a ich schopnosti urobiť nás šťastnými *Nweti a more* (Nweti e o mar, 2011) a zbierka úvah *Miesto mŕtveho* (O lugar do morto, 2011), kde Agualusa stavia zosnulé svetové a lusofónne osobnosti pred aktuálne problémy našej doby. Tak sa dozvedáme, čo by povedal Machado de Assis o nových pravidlách portugalského pravopisu, čo by Eça de Queirós napísal o súčasnej situácii v Portugalsku, alebo čo si Viriato da Cruz myslí o význame poézie v Angole.

Nasledujú dve diela z roku 2012. Kresby a poznatky Laurentiny z románu *Ženy môjho otca*, vydané pod názvom *Išla som na juh* (Fui para sul), a *Obecná teória zabúdania* (Teoria geral do esquecimento). V poslednom zmienenom diele na základe príbehu jednej portugalskej ženy, ktorá sa vystrašená z udalostí po získaní nezávislosti na tridsať rokov zatvorila vo svojom byte, vyvstávajú otázky o rasizme, strachu a xenofóbii.

Tento dlhý výpočet diel zatiaľ uzatvárajú *Život v nebi* (A vida no Céu, 2013), román z roku 2014 *Kráľovná Gigna, a ako Afričania vymysleli svet* (A rainha Ginga, e de como os africanos inventaram o mundo) a zatiaľ posledná zbierka poviedok *Kniha chameleónov* (O livro dos camaleões, 2015)

V jednom z rozhovorov pri príležitosti vydania *Tropického baroka* Agualusa povedal, že „Angola má mnoho príbehov, ale málo ľudí, aby ich všetky prerozprávali.“³⁴ Zdá sa, ako by sa Agualusa na túto prácu sám podujal a vo svojich početných dielach na seba vzal funkciu *griota*, ktorý prerozpráva svetu príbehy jednej krajiny. Príbehy o jej minulosti, prítomnosti a budúcnosti.

---

³⁴ „Angola tem muitas histórias mas há poucas pessoas para as contar a todas.“ Agualusa, José Eduardo. É preciso mudar o presente. [online]. [cit. 2016-07-20]. Dostupné z: < <https://apostolado-angola.org/artigo/3241>>.

Dlho panoval vo svete názor, že aby mohol byť africký spisovateľ skutočne africký, musí vo svojich dielach zobrazovať lokálnu realitu. Podobné presvedčenie vládlo aj v Angole, kde v rámci budovania národnej identity literatúra opisovala angolské mýty a tradície, históriu, náboženstvá a rituály, situáciu pred príchodom kolonizátora a činy národných hrdinov. Agualusa svojim dielom súčasne dokazuje, že angolský spisovateľ môže byť dostatočne angolský, aj keď nepíše výhradne o lokálnych záležitostiach, a že aj angolský spisovateľ sa môže stať svetovým.

3. Chercher la f...fiction

3.1 Predstava o kultúrnej identite

V dnešnej dobe globalizácie a technológie, kedy sa zemeguľa dá obletieť za menej ako dva dni, pár kliknutiami sa dozvieme čokoľvek z odkiaľkoľvek a nie je problém nedeľnú slepačiu polievku nahradiť jedlom z krajiny, ktorú poznáme len z počutia, sa paradoxne čoraz častejšie pýtame: Čo vlastne znamená odniekiaľ pochádzať, niekam patriť? Čo dnes znamená byť Slovak alebo Angolčan? Čo je to identita (národná, kultúrna, politická, sociálna) a čo ju vlastne tvorí? Agualusove hľadanie odpovedí na tieto otázky ho, ako v jednom rozhovore sám tvrdí, vlastne priviedli k samotnému písaniu. Hovorí, že začal písať „z toho istého dôvodu, ktorý priviedol k písaniu väčšinu afrických alebo angolských spisovateľov: hľadanie identity: vlastne kto som, kto sme uprostred tejto situácie my?“³⁵

Stuart Hall v práci *Otázka kultúrnej identity* (The Question of Cultural Identity 1922) popisuje dejinnú premenu subjektu a vymedzuje tri typy identity: subjekt osvietenický, sociologický a postmoderný. Prvý z nich predstavoval jednotlivca s pevne daným, esenciálnym stredom. Bol nadaný rozumom, vedomím a bol schopný jednať. Tento subjekt sa vplyvom komplexnosti moderného sveta stáva subjektom sociologickým, ktorého identita sa formuje na základe interakcie so spoločnosťou. Ešte stále má akési jadro alebo vnútornú podstatu, ktorá je reálnym Ja jedinca, ale tá sa formuje a mení na základe dialógu s vonkajšími kultúrnymi svetmi a identitami, ktoré tieto svety ponúkajú. V dnešnej postmodernej dobe sa kedysi stabilný jedinec s ustálenou identitou „mení na roztriešteného; poskladaného z nie jednej jedinej, ale z viacerých identít, niekedy protikladných alebo nerozhodnutých.“³⁶ Jeho identita je hybridná.

Identita teda nie je niečo, s čím sa narodíme, ale na jej utváraní celý život pracujeme. Je to neustály príbeh tvorby a tvorba príbehu. Tvorí sa na základe uznania podobnosti a rozličností, ktoré v nás sú a ktoré nás obklopujú.

V skupine, či už politickej, sociálnej, náboženskej alebo inej, sa identita budovala opakovaním istých symbolov a postupným stotožňovaním sa s nimi. Tie v podobe príbehov, legiend, hodnôt, skúseností, vedomostí a povedomí o akomsi totožnom

---

³⁵ „Pela razão que levou à escrita a maioria dos escritores africanos ou angolanos: a procura pela identidade: afinal quem é que sou, quem somos nós, no meio dessa situação?“ Agualusa, José Eduardo. Rozhovor s Antóniom Carvalhom, *Diário de Notícias* z 01/08/1998.

³⁶ „Is becoming fragmented; composed, not of a single, but of several, sometimes contradictory or unresolved, identities.“ Hall, Stuart. *The Question of Cultural Identity*. [online]. [cit. 2017-04-27]. Dostupné z: <<https://faculty.georgetown.edu/irvinem/theory/Hall-Identity-Modernity-1.pdf>>, s. 598.

osude vytvárajú kolektívnu pamäť, s ktorou sa daná skupina identifikuje. Takéto zobrazovanie reality, ktoré spája skupiny do väčších celkov na základe istého pocitu „príslušnosti ku kultúram etnickým, rasovým, jazykovým, náboženským a predovšetkým, národným“,³⁷ Hall nazýva identitou kultúrnou, a ako jednu z jej špecifických foriem uvádza identitu národnú. Tá je ale rovnako nestála a vyvíjajúca sa prostredníctvom identifikačných a interpretačných procesov, vďaka ktorým si jednotlivci vytvárajú vzťah k spoločenstvu, ktoré súčasne sami formujú. Rovnako ako individuálna identita, aj tá národná sa dostáva do stretov s inými národnými identitami, dochádza k vzájomnému ovplyvňovaniu a prelínaniu a vznikajú nové, hybridné identity.

V dnešnej dobe globalizácie prechádza premenou aj kultúrna identita. Stuart Hall predkladá tri možné výsledky tohto premenného procesu. Rozpustenie národných identít ako odraz postupujúcich procesov homogenizácie, dôrazné odmietanie globalizačných procesov a vyzdvihovanie lokálnej identity, a v neposlednom rade vznik novej hybridnej identity, ktorá nahradí staré identity národov. Vznik novej hybridnej identity vysvetľuje Hall v prednáške *Úvahy o diaspóre: Premýšľanie o domove zo zahraničia* (Thinking the Diaspora: Home-Thoughts from Abroad):

Naše spoločnosti sú zložené nie z jedného, ale z mnohých pospolitostí. Ich pôvod nie je jednoznačný, ale rozmanitý. (...) Všetci, čo sú tu, patrili pôvodne niekam inam. Neexistuje spojitosť s rôznymi podobami našej minulosti, pretože náš vzťah k tejto histórii je poznamenaný hroznými, násilnými a náhlymi zlomami.³⁸

Brazílsky profesor José Luis Jobim v článku „Národná identita a iné identity“ (Identidade nacional e outras identidades) odlišuje dva pohľady na nacionalizmus. Hovoríme o občianskom nacionalizme, ak národnú identitu vnímame ako „príslušnosť k istej množine občanov, ktorí sa politicky, aj napriek možným jazykovým, náboženským a rasovým rozdielom, rozhodli zotrvať spolu pod vládou, ktorú si zvolili, na vymedzenom území a voči ostatným občanom podriadení normám, potvrdených zastupiteľstvom zákonodarcov.“³⁹ Ak na

---

³⁷ „Belonging‘ to distinctive ethnic, racial, linguistic, religious, and, above all, national cultures.” Ibid., s. 596.

³⁸ „Our societies are composed, not of one, but of many peoples. Their origins are not singular but diverse. (...) Everyone who is here originally belonged somewhere else. Far from being continuous with our pasts, our relation to that history is marked by the most horrendous, violent, abrupt, ruptural breaks.“ Hall, Stuart. *Thinking the Diaspora: Home-Thoughts from Abroad*. [online]. [cit. 2017-04-27]. Dostupné z: <<http://arena-attachments.s3.amazonaws.com/86080/001e75f034abebd05d59e738d506434e.pdf>>, s. 5.

³⁹ „Pertença a um conjunto de cidadãos que optam politicamente por permanecerem juntos, apesar de eventuais diferenças lingüísticas, religiosas e raciais, sob um governo escolhido por eles, em um território delimitado e sob normas legitimadas pela representatividade dos legisladores em relação aos cidadãos.“ Jobim, José Luís. *Identidade Nacional e outras identidades*. [online]. [cit. 2016-07-22]. Dostupné z: <<http://www.uff.br/revistagragoata/ojs/index.php/gragoata/article/view/333/334>>, s. 188.

ňu nazeráme ako na „dedičstvo, ktoré dostávame tým, že sa narodíme na istom území, patríme k určitej rase a hovoríme určitým jazykom,“⁴⁰ jedná sa o nacionalizmus etnický. V prvom prípade má jedinec možnosť si túto identitu zvoliť a stotožňuje sa s ňou na základe vôle. V druhom prípade je identita daná miestom narodenia.

Národná identita samozrejme nemôže existovať bez národa, ktorý by sa s ňou identifikoval. Ale *Čo je to národ?* (Qu'est-ce qu'une nation?, 1882) pýtal sa Ernest Renan v slávnej prednáške, v ktorej prvotne vychádzal z analýzy toho, čo národ nie je. Podľa neho si často mylíme národ s rasou alebo etnikom. Ďalšou mylnou predstavou o národe je, že sa jedná o spoločenstvo používajúce ten istý jazyk. Ani jednotné náboženstvo a záujmy podľa neho nie sú dostatočným základom k utvoreniu moderného národa. Geografické rozdelenie území, hranice, ktoré oddeľujú štáty, sú síce dôležité, ale ani tým nie je národ určený. Čo teda k týmto faktorom ešte treba pridať, alebo čo ich musí zviazať a držať pokope, aby vznikol národ? Čo je to teda ten národ?

Národ je duša, duchovný princíp. Dve veci, ktoré pravdupovediac sú jedna, vytvárajú túto dušu, tento duchovný prístup. Jedna je v minulosti, druhá v prítomnosti. Jedna je spoločné vlastníctvo bohatého odkazu spomienok; druhá je spoločný súhlas, túžba žiť spolu, vôľa pokračovať, aby malo hodnotu dedičstvo, ktoré sme dostali nedeliteľné. (...) Národ ako jedinec, je výsledkom dlhej minulosti snáh; obetí a oddanosti. Kult predkov je zo všetkých ten najpravoplatnejší; predkovia z nás urobili, čo sme. Hrdinská minulosť, velikáni, slávne momenty (myslím tie pravdivé), toť spoločenský kapitál, na ktorom sa stavia národná myšlienka. Okamžiky spoločnej slávy v minulosti, spoločná vôľa v prítomnosti; spoločne vykonané veľké veci a vôľa ich konať i v budúcnosti, to sú základné podmienky existencie ľudu.⁴¹

Benedict Anderson v diele *Predstavy spoločenstva. Úvahy o pôvode a šírení nacionalizmu* píše, že pojmy ako národ, národnosť a nacionalizmus vôbec nie je tak

---

⁴⁰ „Herança que se recebe ao nascer em determinado território, pertencer a determinada raça e falar determinada língua.“ Ibid., s. 188.

⁴¹ „Une nation est une âme, un principe spirituel. Deux choses qui, à vrai dire, n'en font qu'une, constituent cette âme, ce principe spirituel. L'une est dans le passé, l'autre dans le présent. L'une est la possession en commun d'un riche legs de souvenirs ; l'autre est le consentement actuel, le désir de vivre ensemble, la volonté de continuer à faire valoir l'héritage qu'on a reçu indivis. (...) La nation, comme l'individu, est l'aboutissant d'un long passé d'efforts, de sacrifices et de dévouements. Le culte des ancêtres est de tous le plus légitime ; les ancêtres nous ont faits ce que nous sommes. Un passé héroïque, des grands hommes, de la gloire (j'entends de la véritable), voilà le capital social sur lequel on assied une idée nationale. Avoir des gloires communes dans le passé, une volonté commune dans le présent ; avoir fait de grandes choses ensemble, vouloir en faire encore, voilà les conditions essentielles pour être un peuple.“ Renan, Ernest. *Qu'est-ce qu'une nation?* [online]. [cit. 2016-07-25]. Dostupné z: <http://classiques.uqac.ca/classiques/renan_ernest/qu_est_ce_une_nation/qu_est_ce_une_nation.html>, s. 50.

jednoduché definovať a ani analyzovať. Cituje Hughu Setona-Watsona – podľa neho autora najlepšieho anglického textu o nacionalizme *Národy a štáty* (Nations and States, 1977) –, ktorý došiel k záveru, že „žádnou ‚vědeckou definicí‘ národa nelze vymyslet, přestože tento fenomén existoval a existuje.“⁴² Anderson sa aj napriek tomu pokúsil o formuláciu tejto definície, formulovanej v antropologickom duchu:

Je to politické společenství, vytvořené v představách – jako společenství ze své podstaty ohraničené a zároveň suverénní. Jde pouze o představu proto, že příslušníci ani toho nejmenšího národa nikdy nepoznají většinu ostatních jeho příslušníků, nikdy se s nimi nesetkají a ani o nich neuslyší. Přesto v představách všech přežívá obraz jejich sounáležitosti.⁴³

Podľa definície Andersona je národ abstraktný koncept, ktorý je tvorený v predstavách a predstavami jeho obyvateľov. A podľa Halla prechádza národná identita, ktorá je už svojou väzbou na abstraktný národ nestála, neustálym procesom tvorenia a identifikačných aktov. Národná identita sa zároveň tvorí pomocou diškurzu, ktorý má podľa Haydena Whitea za úlohu „*ustanovit* pôdu, na níž se rozhodne, *co bude bráno jako fakt* v diskutovaných záležitostech a *jaký režim chápaní* bude pro takto ustanovená fakta nejvhodnější.“⁴⁴

Národná identita však nie je súčet individuálnych identít, spomienok a zážitkov všetkých obyvateľov. Často sa stáva predmetom politických bojov o moc. Konkrétnymi sa nestávajú predstavy všetkých obyvateľov, ale len istej časti, ktorá má v danom čase moc. Táto elita formuje národný diškurz, udržiavaný a predávaný pomocou zákonov, politiky, vzdelávacích inštitúcií a rozhoduje o tom, čo daný národ je, čo nie je, ako sa stavia voči ostatným národom a k sebe samému. V neposlednom rade určuje, ktoré udalosti, spomienky a skutky budú považované za fakty a v akom znení.

---

⁴² Anderson, Benedict. *Představy společenství. Úvahy o původu a šíření nacionalizmu*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2008, s. 19.

⁴³ Ibid., s. 22.

⁴⁴ White, Hayden. *Tropika diskursu*. Praha: Karolinum, 2010, s. 12.

3.2 Angolská identita alebo angolanidade

*V niektorých týchto básňach, od rôznych autorov, bola zákerná hmota, ktorej sa vláda obávala. Nie preto, že by potvrdzovala alebo ilustrovala ideologické stávky, ale pretože dokazovala hrozné podozrenie: a to že, okrem angolskej vôle, dohnanej do extrémnych dôsledkov ozbrojeného povstania, existovala aj angolská duša. A proti tej sa nedalo brániť.*⁴⁵

Ruy Duarte Carvalho

Skoro priamo úmerne tomu, ako Portugalci posilňovali svoje pozície v Afrike, u angolských intelektuálov ovplyvnených európskymi nacionalistickými a panafrickými myšlienkami narastala túžba po nezávislej Angole. Kwame Nkrumah, niekdajší prezident Ghany a známy obhajca panafricanizmu, považuje toto hnutie za „filozofiu africkej revolúcie, určenú tromi súčasťami našich oslobodeneckých hnutí, menovite: nacionalizmom, panafricanizmom a socializmom.“⁴⁶ Ako píše Zeferino Capoco v dizertačnej práci *Nacionalismus a štát: štúdia o politických dejinách Angoly*, „panafricanizmus sa môže teda chápať ako prúd, ktorý sa najprv prejavuje ako ‚nacionalizmus bez štátu‘, a smeruje k jeho vybudovaniu.“⁴⁷ Od päťdesiatych rokov minulého storočia mal angolský nacionalizmus kľúčový vplyv na vznik politických strán a neskoršie sformovanie krajiny ako suverénneho štátu.

Mário Pinto de Andrade v diele *Pôvody afrického nacionalizmu: Spojitosti a roztržky vstávajúcich z boja proti koloniálnej portugalskej nadvláde: 1911–1961* (Origens do nacionalismo africano. Continuidade e ruptura nos movimentos unitários emergentes da luta contra a dominação colonial portuguesa: 1911–1961) podrobne popisuje štyri základné míľniky angolského nacionalistického myslenia:

---

⁴⁵ „Nalguma dessa poesia, de autores vários, havia uma matéria insidiosa e que o poder temia. Não porque confirmasse ou ilustrasse apostas ideológicas, mas porque confirmava uma suspeita terrível: a de que, para além de uma vontade angolana, levada à sua extrema consequência com o levantamento armado, havia uma alma angolana. E contra essa não tinha defesa.“ Carvalho, Ruy Duarte In Agualusa, José Eduardo. *Estação das Chuvas*. Alfragide: Publicações Dom Quixote, 2007, s. 31.

⁴⁶ „A filosofia da revolução africana [definida] em três componentes políticas dos nossos movimentos de libertação, nomeadamente: o Nacionalismo, o Panafricanismo e o Socialismo.“ Capoco, Zeferino. *O nacionalismo e o estado: um estudo sobre a história política de Angola (1961–1991)*. [online]. [cit. 2016-07-27]. Dostupné z: <<http://repositorio.ucp.pt/bitstream/10400.14/13435/1/TESE%202013%20I%20-%20VERS%C3%83O%20FINAL.pdf>>, s. 50.

⁴⁷ „O panafricanismo pode compreender-se, assim como uma corrente que começa pela manifestação de um ‚nacionalismo sem Estado‘, tendente à construção deste.“ Ibid., s.51.

1. nativistický diškurz z druhej polovice 19. a prvej dekády 20. storočia
2. protonacionalistický diškurz (1911–1945)
3. budovanie protonacionalistického diškurzu (1945–1957)
4. vznik zjednocujúceho diškurzu a organizácií moderného afrického nacionalizmu (1957–1961)

Napriec týmito obdobiami sa tiahne spoločná myšlienka uznania národnej identity a jedinečnosti angolskej kultúry a hodnôt. Až neskôr sa objavilo politické hnutie, ktoré kládlo na vrchol záujmu homogénny národ ako taký.

Z troch komponentov, ktoré spomínal Kwame Nkrumah, chýbal angolským predstaviteľom už len socializmus. Inšpirovali sa po vzore Léopolda Senghora marxistickým myslením. Capocco v práci cituje francúzskeho novinára a významného bojovníka proti kolonializmu Yvesa Benota, ktorý v diele *Ideológie afrických nezávislostí* (Idéologies des indépendances africaines, 1969) píše, že v prípade Afriky:

Stalin a celé obdobie ZSSR, počas ktorého vládol, predstavovalo pre afrických vlastencov príklad či už budovania socializmu v podmienkach rozvojového sveta, alebo nezmieriteľnosť s koloniálnymi mocnosťami. Tak Afričania v tomto režime videli vzor budovania kultúrnej identity a politiky pre svoje územia.⁴⁸

Podľa Gellnera, známeho okrem iného výrokom, že nacionalizmus vytvára národy a nie naopak, je nacionalizmus „politickou doktrínou, ale také stavem mysli a pocitom, že štát a národ si musí odpovedať.“⁴⁹ Jednoznačná definícia samotného pojmu národ je obecně problematická, Gellner ho na začiatok odporúča chápať ako spoločnú kultúru.

Problém nastáva v momente, keď sa na danom území objavuje výrazných kultúr viacero, pretože „nacionalistický princíp vyžaduje, aby se politické a ‚etnické‘⁵⁰ jednotky navzájem kryly. (...) Jednoduše řečeno: jedna kultura, jeden stát.“⁵¹ A v Angole, tak ako v mnohých novovzniknutých štátoch,

musel být vytvořen jak stát, tak kultura. Bylo zapotřebí politického i kulturního inženýrství. A materiál, s nímž měli tito inženýři pracovat, vyžadoval poněkud brutálnější úpravy. Dochází k souběžnému formování národního státu a

⁴⁸ „No caso de África, ‚Staline e todo o periodo da URSS durante o qual ele reinou representava para os patriotas africanos o exemplo quer da construção do socialismo realizada em condições de subdesenvolvimento, quer da intransigência frente às potências colonialistas‘. Deste modo, os africanos viam nesse regime o modelo para a construção de uma identidade cultural e política para os seus territórios.“ Ibid., s.76.

⁴⁹ Gellner, Ernest. *Nacionalizmus*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003, s.7.

⁵⁰ Gellner v danej časti stotožňuje etnicitu so spoločnou kultúrou.

⁵¹ Ibid., s. 62.

národní kultury, zasazenému do společenského prostředí, které postrádá obé, a navíc zatíženému obrovsky složitým spletením jazykových a kulturních diferencí rozptýlených na mapě i v sociální struktuře: a právě taková kombinace je receptem na katastrofu.⁵²

Zatiaľ čo koloniálna situácia priamo nahrávala akémusi ‚národnému prebudeniu‘, typickému práve pre nacionalizmus a vyburcovala vlastenecké cítenie, po získaní nezávislosti predstavovala táto ideológia a vláda jednej strany presne spomínanú katastrofu. MPLA sa v čele s jej prezidentom, ktorý bol zároveň prezidentom krajiny, silou mocou snažila vytvoriť homogénny národ, čo bol ale počin od začiatku odsúdený k neúspechu. V duchu nacionalizmu, ktorý podľa Gellnera ‚z kulturní podobnosti činí fundamentálnu sociálnu puto‘,⁵³ sa vízia jednotného národa preniesla aj do politického života. Myšlienka národnej jednoty v straníckych prehláseniach splývala s povinnosťou nasledovať idey strany, tak ako napríklad v príhovore prezidenta Josého Eduarda Santosa z roku 1981:

Dnes sme v plnej ofenzíve proti liberalizmu a dezorganizácii a nemôžeme odlúčiť túto našu kampaň od triedneho boja, ktorý brzdí našu krajinu. (...) Jasné, že našim hlavným poslaním je vzdelat' súdruhov, ktorí ešte dobre nepochopili ciele našej revolúcie a ktorí sa môžu občas odkloniť. Ale keď už politická a vlastenecká osveta nebude možná, musíme použiť revolučnú demokratickú diktatúru. To znamená, že budeme musieť použiť silu, aby sme odstránili – a nemyslím tým odstrániť fyzicky, ale len neutralizovali – tie elementy, ktoré sa neprispôbujú vedeniu strany a úsiliu, ktoré vynakladáme, aby sme vyriešili obrovské problémy, ktorými náš ľud momentálne prechádza.⁵⁴

Ernest Renan vo svojej klasickej práci síce píše, že ‚jednota sa vždy robí brutálne‘,⁵⁵ ale viesť kvôli nej dvadsaťsedem rokov občiansku vojnu je prehnané.

Angolčania sa museli po získaní nezávislosti popri vojne vyrovnat' aj s otázkou vlastnej národnej identity, ktorá sa počas storočí značne zmenila. Nastolený nacionalizmus však v podstate tak, ako kedysi koloniálny systém, potlačoval prejavy akejkol'vek odlišnosti.

---

⁵² Ibid., s. 71.

⁵³ Ibid., s. 17.

⁵⁴ „Estamos hoje em plena ofensiva contra o Liberalismo e a desorganização e não podemos dissociar esta nossa campanha da luta de classes que trava no país. (...) Claro que nossa principal missão é educar os camaradas que ainda não compreenderam bem os objectivos da nossa revolução e que às vezes podem desviar. Mas quando a educação política e patriótica já não for possível, teremos que utilizar a ditadura democrática revolucionária. Quer dizer, teremos que utilizar a força para eliminar, e não quer dizer eliminar fisicamente mas apenas neutralizar, aqueles elementos que não se ajustam à linha do Partido e aos esforços que fazemos para resolver os problemas imensos que o nosso povo neste momento atravessa.“ Capoco, Zeferino. Op. cit., s.195.

⁵⁵ „L'unité se fait toujours brutalement.“ Renan, Ernest. Op. Cit., s. 37.

Politický režim s heslom „Jeden ľud, jeden národ“ sa už od začiatku osemdesiatych rokov stretával s kritikou. Ako príklad uvádzam slová jedného z najvýznamnejších angolských spisovateľov, Pepetelu, ktorý za Netových čias pracoval na ministerstve školstva. „Boj za nezávislosť mal vytvoriť spravodlivejšiu spoločnosť a nie nahradiť jednu (koloniálnu) elitu inou. A stalo sa, že jedna dominantná trieda nahradila druhú dominantnú triedu.“⁵⁶

MPLA však nebola jediná strana, ktorá bola proti rôznorodosti angolského národa a ktorá chcela silou mocou zo spoločnosti vymiesť etnické rozdiely. Možno trochu umiernennejšie v prejavoch a pod rúškom iných dôvodov, ale s rovnakým výsledkom tribalizmus odsudzoval aj Holden Roberto:

Tribalizmus je v týchto zemiach vážny problém, pretože keď tvoria jeden ľud, netúžia po ničom inom, než sa osamostatniť, oslobodiť sa spod jarma cudzincov. Pokiaľ vládne separatizmus a jeden kmeň povstáva proti druhému, portugalskú vládu to len presvedčuje o tom, že v Angole neexistuje vlastenectvo, že Angola je proste zhluk kmeňov, a to vedie k tvrdeniu, že keby nebolo Portugalska, v Angole by sme sa navzájom zabíjali do nekonečna.⁵⁷

Podľa Ernesta Gellnera by sa v skratke dalo povedať, že nacionalizmus nielen že vymedzuje hranice daného národa, zhodné s hranicami štátu a že mu vládnu obyvatelia so spoločnou kultúrou, ale hlavne: „Jednoduše rečeno: Nám nebudou vládnuť žiadni cizinci!“⁵⁸ Za „cudzincov“, proti ktorým bolo potrebné kedysi bojovať a krajinu chrániť, však vládna strana nepovažovala už len Portugalcov, ale po roku 1975 každého, kto sa nestotožňoval s predpísanými názormi.

Univerzalistický nacionalistický projekt výchovy „nového človeka“, o ktorý sa pokúšala MPLA, ovplyvnený panafrickými myšlienkami a hnutím *Negritude*, musel zákonite zlyhať. Leo Mackellene Gonçalves de Castro rozdeľuje dôvody tohto zlyhania do štyroch bodov:

- 1) Nezávislosť a nacionalizmus presadzované hnutím, neboli len výsadou MPLA alebo černochoch a mulatov, ale tiež belochoch, vrátane usadlíkov a pravičiarov;

---

⁵⁶ „A luta pela independência era para criar uma sociedade mais justa e não para substituir uma elite (colonial) por outra. E aconteceu que uma classe dominante substituiu a outra classe dominante.“ Mata, Inocência. *Refigurando o especto da nação*. [online]. [cit. 2016-07-27]. Dostupné z: <<http://www.omarrare.uerj.br/numero13/pdfs/inocencia.pdf>>, s. 8.

⁵⁷ „O tribalismo é um grave transtorno no meio daqueles povos que sendo um só desejam emancipar-se, libertar-se do julgo de estranhos. Havendo separatismo, levantando-se tribo contra tribo, o governo português é levado a crer que em Angola não existe patriotismo, que Angola é um simples aglomerado de tribos, chegando a afirmar que se não fosse Portugal continuaríamos a matar-nos uns aos outros.“ Capoco, Zeferino. Op. cit., s. 85.

⁵⁸ Gellner, Ernest. Op. cit., s.19–20.

Agostinho Neto sa teda nemohol považovať tiež za zástupcu beloškého pravičiara, bolo by to prinajmenšom ideologicky nesúdržné.

- 2) „Nový černocho“, vytvorený v znamení návratu do predkoloniálnej spoločnosti, v duchu mýtu Rousseauvho dobrého divoča, nevinného a úprimného černoča, je idealizovanou, teda falošnou a podvrhnutou podobou černoča ako takého.
- 3) Negritudinizistický model toho, v čom spočíva negritude, neodpovedá komplexnosti etnicko-kultúrneho základu obyvateľov Angoly.
- 4) Snáď to najdôležitejšie, angolská nezávislosť odhaľuje priepasť medzi spisovateľmi a intelektuálmi a väčšinou populácie: v momente vyhlásenia nezávislosti viac ako 90% Angolčanov boli, pokiaľ ide o portugalčinu, analfabeti; MPLA teda nemala zastupiteľskú legitimitu.⁵⁹

Keď sa hovorí o angolskej identite, čoraz viac sa začína na jej označenie používať termín *angolanidade*. Etymologický tento pojem označuje hodnoty alebo vlastnosti Angolčanov a jeho presný význam je zatiaľ predmetom mnohých diskusií. Podľa rôznych osobností angolského kultúrneho a politického života sa mení aj definícia a často sa tento pojem zneužíval v politickom boji. Angolský literárny kritik Luis Kandjimbo uvádza, že tento pojem prvýkrát použil Alfredo Margarido v roku 1961 a vyjadroval angolskú národnú podstatu. Pre angolského ministra kultúry a spisovateľa Boaventuru Cardosa sa *angolanidade* „prejavuje v našom spôsobe vnímania sveta a života, je to vyjadrenie nášho modus vivendi, duchovných a umeleckých diel.“⁶⁰ Jeden zo zakladateľov MPLA, Mário Pinto de Andrade tvrdí, že *angolanidade*:

Vyžaduje kultúrne a totalizujúce zakorenenie ľudských komunit, dialekticky zahŕňa a presahuje regionálne a etnické svojráznosti, smerom k národu. Stavia sa

---

⁵⁹ „1) A independência e o nacionalismo promovidos pelo movimento não foram só apanágio do MPLA, ou dos negros e mestiços, mas também dos brancos, incluindo colonos e legalistas; Agostinho Neto portanto, não se poderia considerar representante também de um branco legalista, seria no mínimo uma incoerência ideológica. 2) O „novo negro“ construído sob a égide do retorno à sociedade pré-colonial, acessando aqui o mito do bom selvagem rousseauiano, o negro inocente e ingênuo, é versão idealizada do próprio negro e, portanto, falsa, forjada. 3) O modelo negritudinizista em que consiste a negritude não corresponde à complexidade da fundamentação etno-cultural de Angola. 4) Talvez o mais importante, a independência de Angola exibe o fosso entre os escritores e intelectuais e a maioria da população: no momento da independência, mais de 90% dos angolanos eram analfabetos em língua portuguesa; o MPLA não teria portanto legitimidade representativa.“ Castro, Leo Mackellene Gonçalves de. „Identidades imaginadas ou Agualusa vs. Agostinho Neto: A falência do projeto original da identidade nacional angolana.“ [online]. [cit. 2016-07-29]. Dostupné z: <http://repositorio.unb.br/bitstream/10482/9253/1/2011_LeoMackelleneGoncalvesdeCastro.pdf> s. 101.

⁶⁰ „Traduz-se na nossa maneira de sentir o mundo e a vida, a expressão do nosso modus vivendi e das criações artísticas e espirituais.“ Cuba: Governo angolano vai implementar plano de desenvolvimento cultural. [online]. [cit. 2017-05-01]. Dostupné z: <http://www.portalangop.co.ao/angola/pt_pt/noticias/lazer-e-cultura/2007/5/24/Cuba-Governo-angolano-vai-implementar-plano-desenvolvimento-cultural,9306ca42-bc13-418b-b5b5-482279beeee3.html> .

proti všetkým variantom oportunizmu (s jeho zjavnými politickými dôsledkami), ktoré sa snažia vytvoriť automatickú spojitosť medzi dávkou melanínu a tak zvanou angolskou autentickosťou. Je to práve naopak, je to jazyk histórie ľudu.⁶¹

Angolský historik Patrício Batsíkama Mampuya Cipriano, ktorý sa vo svojej rozsiahlej dizertačnej práci *Národ, národnosť a nacionalizmus v Angole*⁶² (Nação, nacionalidade e nacionalismo em Angola) detailne zaoberá historickými momentmi formovania angolského národa navrhuje, aby sme zatiaľ *angolanidade* chápali ako „idealizáciu alebo pokus o teoretizovanie o angolskom národnom štáte.“⁶³

Batsíkama sa v spomenutej dizertačnej práci zaoberá historickými obdobiami, počas ktorých sa angolský národ budoval a to rokmi 1961/1975, 1975/1922 a 1922/2002. Na základe sociologických činiteľov JA, NIE-JA, INÝ charakterizuje tri hlavné predstavy o angolskej identite, ich politické využitia/zneužitia a dopady. Tieto sociologické kategórie vychádzajú zo samotného procesu tvorenia identity, ktorá je podľa Stuarta Halla „konstruovaná pomocou ambivalence. Vždy spočíva na rozštiepení. Na rozpolčení medzi tým, čo je jedno a čo je druhé. Identita akožto proces, vyprávění, diskurs je vždy pronášená z pozície Jiného.“⁶⁴

Keďže politické hnutia, ktoré tieto vízie presadzovali, boli väčšinou samé roztrieštené na rôzne frakcie, v jednotlivých kategóriách nachádzame väčšie či menšie rozdiely, ale obecné sa jedná o *angolanidade* aprioristickú, rizomatickú a aposterioristickú.

1. *Angolanidade* aprioristická je koncept, presadzovaný hlavne stranou MPLA počas budovania jednotného národa. Angolstvo tu značí, tak ako už bolo popísané, jeden národ,

---

⁶¹ „Enraizamento cultural e totalizante das comunidades humanas, abraça e ultrapassa dialecticamente os particularíssimos das regiões e das etnias, em direção à nação. Ela opõe-se a todas as variantes de oportunismo (com as suas evidentes implicações políticas) que procuram estabelecer uma correspondência automática entre a dose de melanina e dita autenticidade angolana. Ela é, pelo contrário, linguagem da historicidade dum povo.“ Andrade, Mário Pinto de In Kajibanga, Víctor. *A Alma Sociológica na Ensaística de Mário Pinto de Andrade: Uma Introdução ao Estudo da Vida e Obra do Primeiro Sociólogo Angolano*. Luanda: Instituto Nacional de Indústrias Culturais, 2000, s. 48.

⁶² Batsíkama, Patrício. „Nação, nacionalidade e nacionalismo em Angola.“ [online]. [cit. 2017-05-01]. Dostupné z: <<http://bdigital.ufp.pt/bitstream/10284/5191/1/Tese%20Patr%C3%ADcio.pdf>>

⁶³ „Angolanidade é a idealização ou tentativa de teorização sobre o Estado-nação angolano.“ Batsíkama, Patrício. *Angolanidade: construção das identidades angolanas*. [online]. [cit. 2017-05-01]. Dostupné z: <<http://www.pordentrodaafrica.com/wp-content/uploads/kalins-pdf/singles/angolanidade-construcao-das-identidades-angolanas-por-patricao-batsikama.pdf>>, s. 2.

⁶⁴ Hall, Stuart. „Staré a nové identity, staré a nové ethnicity“. In *Postkoloniální myšlení IV*. Praha: Tranzit, 2013, s. 62–63.

ktorého jednoliatosť je dôležitejšia ako jeho rôznorodosť. V tomto nazeraní JA znamená asimilovaný z pobrežia; potomok Portugalcov, NIE-JA neasimilovaný z vnútrozemia; pôvodní Angolčania a INÝ Afro-Angolčan z pobrežia; Portugalec/bývalý kolonizátor. Tu si treba pripomenúť, že samotná strana MPLA bola založená, a až do príchodu Agostinha Neta, v podstate riadená asimilovaným obyvateľstvom z Luandy a potomkami Portugalcov. Vzhľadom k hegemonii strany MPLA bola táto verzia *angolanidade* v podstate jedinou povolenou. Už od počiatku bola niektorými odsudzovaná, ale bolo to až v roku 1992, kedy začala byť verejne kritizovaná.

2. *Angolanidade* rizomatická bola hlásaná hlavne opozičnými stranami FNLA a neskôr UNITA na základe ich presvedčenia, že angolská identita musí zákonite vychádzať z pôvodných domorodých kultúr, teda výrazným popretím akéhokoľvek vplyvu kolonizácie na obyvateľstvo. Potomkovia Portugalcov, ale aj európski Angolčania sú v tejto verzii videní ako podriadení domorodej kultúre. Pretože tieto politické strany boli etnicky vyhranené v prípade vízie strany UNITA, JA znamená človek z etnika Umbundu, NIE-JA všetci poangolčení a INÝ ostatní pôvodní Angolčania.

3. *Angolanidade* aposterioristická, býva často charakterizovaná ako *angolanidade* ekonomická. Táto vízia nie je charakteristická pre žiadne politické hnutie, zatiaľ sa ešte len formuje a neustále vyvíja. Patrício Batsíkama rozdeľuje tri hlavné faktory, ktoré prispeli ku vzniku tejto novej tretej varianty a to demokratizáciu a globalizáciu, ktorá sa odráža v angolskej realite, sklamanie zo situácie po získaní nezávislosti a ekonomické stratégie, ktoré sa snažia o sociálnu rovnoprávnosť a zmenu systému nastoleného nacionalistickou ekonomickou administratívou. Charakteristika jednotlivých sociologických činiteľov sa v tejto ekonomickej verzii komplikuje. JA je tu zastúpené: v ekonomickom zmysle aprioristickým JA a teritoriálne rizomatickým a aprioristickým JA, ktoré medzi sebou súperia. NIE-JA je rurálne rizomatické JA, a okrajové a rurálne aprioristické JA. INÝ tu ekonomicky značí rizomatické JA, v teritoriálnom rozmere sa zdá byť z časti JA aprioristické; potomok Portugalcov a Afro-Angolčan.

Vzhľadom ku koloniálnej minulosti, je v angolskom kontexte zaujímavá aj otázka lusotropikalizmu. Autorom lusotropikalizmu je brazílsky sociológ, historik a antropológ Gilberto Freyre. Jeho myšlienky sa najprv objavujú v diele *Panské sídlo a senzala* (Casa-grande e senzala, 1933), neskôr v diele *Svet, ktorý stvoril Portugalec* (O mundo que o Português criou, 1940). Freyre sa v nich okrem iného zaoberá špecifikami portugalského

kolonializmu. Podľa neho, majú Portugalci prirodzené nadanie na adaptáciu v kolonizovanom tropickom prostredí a popisuje súžitie kolonizátora, pôvodného Indiána a černošského otroka. Obhajuje názor, že Portugalci netrpeli rasovými predsudkami a preto sa s ľahkosťou a nenásilne rozmnožovali, z čoho sa sformovala rasovo zmiešaná demokratická spoločnosť, s novou synkretickou kultúrou.

Lusotropikalizmus Gilberta Freyreho sa dostal aj do Angoly. Od štyridsiatych a päťdesiatych rokov sa spolu s myšlienkami hnutia *Negritude* a prvými zmienkami o *angolanidade* začal objavovať v debatách o angolskej identite. Hlavným vyslancom Freyreovským myšlienok bol v Angole Mário António Fernandes de Oliveira, ale za alebo proti sa vyjadrovali mnohí, napríklad aj Mário Pinto de Andrade. Ten sa voči vízii lusotropikalizmu postavil kriticky, pretože asimilácia neprebiehala na angolskom území mierumilovne a z vlastnej vôle pôvodných obyvateľov, tak ako sa často prezentovalo, a jej následkom bolo zničenie mnohých pôvodných kultúr.

Patrício Batsíkama v dizertačnej práci, popisuje aj počiatky *angolanidade* do značnej miery ovplyvnenej práve lusotropikalizmom, kde JA značí Luso-Angolčana a INÝ je Afro-Angolčan. V tomto vzťahu sa „prvý identifikuje portugalčinou, Iný vyjadruje svoju kultúru prostredníctvom toho istého jazyka.“⁶⁵ Takéto binárne rozdelenie kritizoval napríklad José Venâncio a Francisco Soares, podľa ktorých, lusotropikalistické myšlienky falšujú angolskú realitu „a slúžia na zvelebovanie mýtov o veľkých objaviteľských činoch portugalskej kolonizácie, rasového diškurzu a epistemologického tiahnutiu k eurocentризmu a paternalizmu.“⁶⁶

Zatiaľ čo podľa Batsíkamu, v Brazílii bola spoločnosť na základe spomenutých sociologických činiteľov rozdelená na JA Portugalca; potomok Portugalca, NIE-JA Afričan; INÝ Amerindian, lusotropikalizmus rozdeľuje angolskú spoločnosť na JA Portugalca; angolský potomok Portugalca, NIE-JA je zastúpené pôvodným angolským obyvateľom a INÝ Afro-Angolčan.

Dlhé obdobie občianskej vojny, boj o moc, vládu nad územím a vlastne aj o víťaznú predstavu o angolskej identite na dlhú dobu poznačili angolskú spoločnosť. Dnes,

---

⁶⁵ „O primeiro se identifica pela língua (portuguesa), o Outro interpreta suas culturas através da mesma língua.” Batsíkama, Patrício. *Nação, nacionalidade e nacionalismo em Angola*. Op. cit., s. 374.

⁶⁶ „Falseiam essa mesma realidade e se prestam a cultivar o mito dos grandes feitos dos descobrimentos e da colonização portuguesa, o discurso de raça e uma epistemologia de pendor eurocêntrica e paternalista,” Ibid., s. 374.

keď je opäť nutné prebudovať víziu angolskej identity, nestoja Angolčania pred ľahkou úlohou. Pretrvávajúci rozpor koloniálnej minulosti a udalosti, ktoré zdevastovali krajinu po získaní nezávislosti, sú veličiny, s ktorými musia v rovnici identity počítať. Zdá sa však, že krajina napreduje novou, azda lepšou cestou. Vznikajú inštitúcie a projekty, ktoré podporujú kultúrnu a etnickú rôznorodosť krajiny a snažia sa o propagáciu myšlienky novej národnej vízie „jednotnosť v rôznosti“. Ako uvádza Gabrieli Gaio v článku „Angolstvo a poangolčovanie: rozhrania vlády po občianskej vojne v Angole“ (Angolanidade e angolanização: interfaces da governança no pós-guerra civil em Angola),⁶⁷ dochádza k postupným úpravám v prospech kultúrnej rôznorodosti aj v angolskej ústave. Zatiaľ čo v ústave z roku 1975 sa jasne píše o potlačení a likvidácii regionalizmov a tribalizmov, v roku 1992 by už mal štát nabádať ku kultúrnej solidarite medzi rôznymi regiónmi a v zmene z roku 2010 je už jasne viditeľný posun smerom ku kultúre tolerancie. V roku 2006 vypracovalo ministerstvo kultúry plán na rozvoj kultúry pre roky 2009 – 2013, ktorého jeden z cieľov bolo aj „rešpektovanie kultúrnej diverzity a vytvorenie materiálnych prostriedkov na to, aby táto rôznorodosť mohla byť pozorovaná vo verejnej politike zameranej na kultúrny sektor.“⁶⁸ V spomínanom článku autorka vytvorila prehľadnú tabuľku⁶⁹, ktorá ilustruje zmeny v kultúrnej politike Angoly.

Historický kontext	Charakteristiky kultúrnej politiky	Ciele kultúrnej politiky
Nezávislosť a občianska vojna	Antiregionálna a protikolonialistická	Pod rúškou antikolonializmu vytvorenie jednotného národa
Občianska vojna	Všeobecná a povrchná	Neprítomnosť jasných cieľov: snaha o popretie kultúry
Po ukončení občianskej vojny	Pragmatická a proaktívna	Národné zmierenie a rozvoj = jednota v rôznorodosti

Dalo by sa teda konštatovať, že po ukončení občianskej vojny v roku 2002 sa začína kultúrna politika pomaly meniť. Krajina síce napreduje pomalými krokmi, a mnohé z týchto

⁶⁷ Gaio, Gabrieli. Angolanidade e angolanização: interfaces da governança no pós-guerra civil em Angola. [online]. Dostupné z: <<http://periodicos.uesb.br/index.php/odeere/article/viewFile/5658/5493>>.

⁶⁸ „Respeito à diversidade cultural e criação de meios materiais para que tal diversidade possa ser contemplada nas políticas públicas voltadas para o setor cultural.” Ibid., s. 271.

⁶⁹ Ibid., s. 9.

revitalizačných projektov sú zatiaľ len návrhmi, v porovnaní s predchádzajúcimi obdobiami však značia veľký skok vpred k uznaniu jedinečnej rôznorodosti angolského národa.

3.2.1 Túžba a strach z bytia iným

Otázka angolskej identity, jej formovanie a premeny je hlavným motívom v mnohých Agualusových dielach. Ako sám hovorí v jednom rozhovore, „v tak mladej krajine ako je Angola, otázka identity je ešte dôležitá. Pre tých, ktorí sú ako ja v menšine, je otázka identity dôležitá po celý život.“⁷⁰ Agualusa popri hľadaní novej, spravodlivejšej verzie *angolanidade*, kritizuje všetky doterajšie, ktoré neberú do úvahy rozmanitosť angolského ľudu. Od koloniálneho nazerania na obyvateľstvo, cez *Negritude* až po tie novodobejšie.

Diela vybrané pre túto prácu, nezachytávajú koloniálnu realitu tak výrazne ako napríklad *Sprisahanie* alebo *Kreolský národ*, ale aj tak v nich však čitateľ nachádza pár momentov, v ktorých Agualusa kritizuje koloniálne názory a ich dopady na spoločnosť.

V *Tropickom baroku* sa objavujú časti z denníka istého Lászla Magyara, ktorý v koloniálnom období žil v Angole. Dozvedáme sa z nich o rôznych zázrakoch a tradíciách angolského ľudu. Podľa Lászla sú však obyvatelia zeme:

nedôverčiví, podlí, sú to klamári a nesmierne oddaní kúzlam. Cudzincom neveria. Akýkoľvek pohyb, na ktorý nie sú zvyknutí, pokladajú za nepriaznivý a pod touto zámenkou nútia obeť okamžite zaplatiť pokutu (apopokamilonga). Ak im niekto odmietne zaplatiť, neváhajú zaútočiť.⁷¹

V *Obecnej teórii zabúdania* je strach voči inému, v danom prípade akémukoľvek Angolčanovi snažiacemu sa o nezávislosť krajiny, hlavným z motívov, prečo sa Ludo zamurovala na dlhé roky vo svojom byte. V diele nachádzame mnohé zmienky o menejcennosti či odporu voči černochoom. V období, keď sa o nezávislosť len začalo

---

⁷⁰ „Num país jovem, como Angola, a questão da identidade ainda é importante. Para aqueles que, como eu, são vistos como minoritários, a questão da identidade é importante a vida inteira.“ Agualusa, José Eduardo de. *Do fantástico ao político*. [online]. [cit. 2017-05-01]. Dostupné z: <[⁷¹ „São desconfiados, vis, mentirosos, e extremamente dados a feitiçarias. Desconfiam os estrangeiros. Qualquer movimento a que não estão habituados é tido como funesto, e com esse pretexto forçam a vítima a pagar imediatamente uma multa \(apopokamilonga\). Se alguém se recusa a pagar eles não hesitam em atacá-los.“ Agualusa, José Eduardo. *Barroco Tropical*. Alfragide: Publicações Dom Quixote, 2009, s. 175.](http://cultura.estadao.com.br/noticias/geral,do-fantastico-ao-politico-imp-,1053079.></p></div><div data-bbox=)

bojovať, ich často navštevoval Orlandov bratranec, snažiaci sa o jeho účasť v oslobodeneckom boji a novovzniknutej vláde. Dve portugalské sestry sa tohto návštevníka báli, pretože podľa Odety hovoril ako černocho, smrdel a zakaždým ním napáchol celý byt. Neskôr svoje pocity zo strachu voči inému zaznamenala Ludo na stránkach denníkov.

Bojím sa toho, čo je za oknami, hučiaceho vzduchu, a hluku ktorý prináša. Nerozumiem jazykom čo sa ku mne dostanú z vonku, z rádia ktorého zvuk dolieha do domu, nerozumiem tomu čo hovoria, ani vtedy keď sa zdá, že hovoria portugalsky, pretože portugalčina, ktorou hovoria už nie je moja.⁷²

V *Období dažďov* Lídia spomína na príbehy z detstva, medzi inými aj na príbeh takzvaného lovca morských panien. V Luande totiž objavili sedem ženských tiel, trupy oddelené od zvyšku tela. O týždeň neskôr sa vydavateľ novín *A Glória de Angola*, Vitorino Espírito Santo tešil, že vďaka tomuto zločinu, začína Angola konečne vstupovať do civilizovaného sveta. Toto je tak, ako ironicky poznamenal rozprávač, „dobrý príklad trpkkej luandskej irónie: *A Glória de Angola* bola tým, čo ostalo z niekdajšej mocnej nativistickej tlače, ktorú narastajúci koloniálny nápor v podstate udusil.“⁷³ Zmienky o tomto hroznom čine sa začali objavovať aj v iných periodikách. V *Província de Angola* sa objavila správa o tom, ako si niektorí osadníci „spomínali na kanibalské praktiky, divoké černošské orgie v buši.“⁷⁴ Mnohí z nich vraj prišli do Luandy a túlili sa ulicami „urážajúci necudným oblečením oči našich panien.“⁷⁵ To viedlo k snahám o striktné a strážené oddelenie černošských a belošských štvrtí. Koloniálne nazeranie na pôvodných Angolčanov sa však najviac prejavilo v ďalšom článku Vitorina Espírita Santa, ktorý došiel k záveru, že vinníkom musí byť Jack Rozparovač, pretože:

zločin tak rafinovaný, tak nápaditý, tak plný tajomstva a zvodnosti, to naozaj nemôže byť pripísané luze. Lud, barbarický černocho, zabíja s prostotou jednoduchých zverov: udrie ranu, vrhne nôž a ujde. Niektorí sa utiekajú ku kúzlam. Ale na to, aby pokračovali týmto spôsobom a v takej miere, im chýba inšpirácia.

---

⁷² „Sinto medo do que está para além das janelas, do ar que entra às golfadas, e dos ruídos que traz. (...) Não compreendo as línguas que me chegam lá de fora, que o rádio traz para dentro de casa, não compreendo o que dizem, nem sequer quando parecem falar português, porque este português que falam já não é meu. Agualusa, José Eduardo. *Teoria Geral do Esquecimento*. Alfragide: Publicações Dom Quixote, 2012, s. 37.

⁷³ „Um bom exemplo de ácida ironia luandense: A Glória de Angola era então o que restava de uma outrora poderosa imprensa nativista, que a crescente ofensiva colonial praticamente sufocara.“ Agualusa, José Eduardo. *Estação das Chuvas*. Op. cit., s. 42.

⁷⁴ „Práticas canibalescas, as selvagens orgias dos pretos no mato.“ Ibid., s. 42.

⁷⁵ „Ofendendo com o seu trajar despudorado os olhos das nossas virgens.“ Ibid., s. 42.

Zločin tejto povahy vyžaduje odbornosť vzdelaného muža a citlivosť anglického lorda.⁷⁶

O kolonizačných praktikách a asimilácii, ktorá viedla väčšinou k zániku pôvodných tradícií a spôsobu života sa píše v *Období dažďov* mnohokrát a Agualusa v boji proti tejto praxi vyzdvihuje silu literatúry. Ako už bolo povedané, literatúra zohrala v boji za uznanie angolskej jedinečnosti a neskôr nezávislosti významnú úlohu. O poézii a o tom, ako bola jedinou zbraňou mladých Angolčanov, hovorí aj Lídia v jednom z rozhovorov. „Vzali nám všetko, dôstojnosť, pôdu, ľudí. A nakoniec vlastnú tvár. (...) vzali nám celú minulosť a my sme sa pozerali okolo seba a neboli sme schopní pochopiť svet. Tak sme začali písať poéziu. Poézia bola v tej dobe pre angolského študenta nenapraviteľným osudom.“⁷⁷

Agualusa na stránkach spomenutých diel kritizuje nielen koloniálny pohľad na obyvateľov Angoly, ale aj samotné obdobie koloniálnej vojny. Kritizuje všetkých zúčastnených a nešetří krutými popismi mučenia, ktoré si odporcovia jednej alebo druhej strany vytrpeli. V *Obecnej teórii zabúdania* a v *Obchodníkovi s minulosťou* Agualusa popisuje, akým spôsobom sa zaobchádzalo s Portugalcami, ktorým sa nepodarilo opustiť krajinu pred vyhlásením nezávislosti. V prvom diele, hneď na začiatku deja, Monte, postava, ktorá sa objavuje aj v *Období dažďov*, kde je zodpovedný za vypočúvanie uväznených, vyniesol rozsudok smrti nad portugalským kapitánom Jeremiasom Carrascom, slovami: „Ste vinný z ohavností bez konca. Mučili a zavraždili ste desiatky angolských nacionalistov. Niektorí z našich súdruhov by vás radi videli na súde. Ja si myslím, že by sme nemali strácať čas so súdmi. Ľud vás už odsúdil.“⁷⁸ Podobne v *Obchodníkovi s minulosťou* spomína na čas bojov aj Edmudo Barata dos Reis, bývalý agent štátnej bezpečnosti. „Revolúcia bola ohrozená. Banda chalanov, tlupa malomeštiakov sa pokúsila získať moc silou. Museli sme byť tvrdí. *Nebudeme strácať čas súdmi*, povedal šéf v prejave národu, a veru sme

---

⁷⁶ „Um crime tão refinado, tão imaginoso, tão cheio de mistério e sedução, não pode ser honestamente imputado ao vulgo. O povo, o preto bárbaro, mata com simplicidade das betas simples: desfere a pancada, crava a navalha e foge. Alguns recorrem ao feitiço. Mas não lhes sobra inspiração para proceder desta forma e a esta escala. Um crime desta natureza requer a ciência de um homem instruído e a sensibilidade de um lorde inglês.“ Ibid., s. 43.

⁷⁷ „Tiravam-nos tudo, a dignidade, as terras, os homens. E no fim o próprio rosto. (...) tiravam-nos todo o passado e nós o olhávamos a volta e não éramos capazes de compreender o mundo. Então começámos a escrever poesia. A poesia era um destino irreparável, naquela época, para um estudante angolano.“ Ibid., s. 61-62.

⁷⁸ „O senhor é culpado de atrocidades sem fim. Torturou e assassinou dezenas de nacionalistas angolanos. Alguns camaradas nossos gostariam de o ver num tribunal. Eu acho que não devemos perder tempo com julgamentos. O povo já o condenou.“ Agualusa, José Eduardo. *Teoria Geral do Esquecimento*. Op. cit. s. 34.

nestrácali.“⁷⁹ Bol to práve Edmundo Barata dos Reis, ktorý mučil po získaní nezávislosti rodinu portugalského frakcionistu Pedra Gouveiu.

Zavolať portugalskému konzulovi, Pán konzul, som Portugalec, schovávam sa na tom a tom mieste, prídte ma prosím zachrániť, aj moju ženu, je čierna, ale čaká moje dieťa. Ha-ha! Viete čo urobil pán portugalský konzul? Šiel po oboch a následne mi ich odovzdal do rúk. (...) rozlúčil som sa a potom som šiel vypočúvať to dievča. Vydržala dva dni. Potom porodila, priamo tam, maličké dievčatko, (...) Macebo prerezal pupočnú šnúru vreckovým nožíkom a potom zapálil cigaretu a začal mučiť bábätko, páľil mu chrbát a hrudník. Krv, dofrasa!, skurvene veľa krvi, dievča, tá Marta, s očami ako dva mesiace, je mi ťažko, keď sa mi o nej prisní, a vrieskajúce dieťa, pach spáleného mäsa.⁸⁰

V spektre angolskej spoločnosti sa však nachádzajú aj takí, čo sa chceli alebo stále chcú, niekdajšiemu kolonizátorovi podobať. Najviditeľnejšou kritikou tohto snaženia je celé dielo *Obchodník s minulosťou*, hlavne Félixovi zákazníci, ktorým ich pôvodná minulosť nevyhovovala a potrebovali si kúpiť novú. Podstatné je, že minulosť, ktorú žiadali, niesla európske znaky. Chceli slávnych predkov a vôbec im nevadilo, ak sa zrazu stali potomkami napríklad Portugalcov, Brazílčanov, len nie Angolčanov. Táto nová minulosť nielenže legitimovala ich súčasné postavenie v spoločnosti, ale vyzdvihovala ich nad ostatných s obyčajným angolským osudom. Postavou, kde túto falzifikáciu minulosti vidno najviac, je minister pekárenskej a mliekarenskej výroby. Jeho dedo z otcovej strany mal byť po novom potomok Salvadora Correiu, pôvodom z Rio de Janeira, ktorý v roku 1648 oslobodil Luandu od Holanďanov a zamiloval sa do dcéry bohatého otrokára. Ako sa to minister dozvedel, došlo mu, že po jeho novom predkovi bolo kedysi pomenované gymnázium. Rozhorčil sa však, pretože v období nacionalistického budovania krajiny bolo gymnázium premenované po angolskom hrdinovi na Mutu Ya Kevelu. Félix preto rýchlo hľadal nové riešenie:

„Ak chcete, môžem vám zabezpečiť iného starého otca. Zožením dokumenty dokazujúce, že ste potomok samotného Mutu ya Kvelu, N’Golu Quiluangeho či dokonca kráľovnej Gingy. Čo hovoríte?“ „Nie, nie, beriem toho Brazílčana. Bol ten chlapík bohatý?“⁸¹

⁷⁹ Aqualusa, José Eduardo. *Obchodník s minulosťou*. Bratislava: Slovart, 2008, s. 130.

⁸⁰ *Ibid.*, s. 131.

⁸¹ *Ibid.*, s. 85.

Na opačnom póle stoja tí Angolčania, ktorí sa zase silou mocou chceli kolonizátorovi, či jeho vplyvu, čo najviac vyhnúť alebo sa voči nemu vyhraniť. Agualusa na základe týchto príkladov kritizuje akúkoľvek verziu *angolanidade*, ktorá sa snaží o úplne popretie vplyvu kolonizácie a portugalského zotrvania v Angole, či už je to *Negritude*, alebo rizomantická verzia, presadzovaná hlavne stranami FNLA a UNITA. Otázku farby pleti, ako určujúceho znaku národnej príslušnosti, dokladá aj počiatočný rozhovor Félixu a tajomného cudzinca, Pedra Gouveiu, neskôr Josého Buchmanna v *Obchodníkovi s minulosťou*, ktorý od neho žiadal úplne novú a hlavne angolskú identitu. Problémom bolo to, že cudzinec bol beloch.

„To ja nerobím. Vyrábam sny, nie som falšovateľ... Okrem toho, ak dovoľíte, budem úprimný, ťažko by som vám vymyslel čisto africký rodokmeň.“ „A to už prečo?!“ „No... ste beloch pane!“ „No a čo?! Vy ste svetlejší ako ja!“ „Ja a beloch?!“ Albínovi zabehlo. Vybral z vrecka vreckovku a utrel si čelo: „Nie, nie! Som černochoch. Čistý černochoch. Som domáci. Nevidíte, že som černochoch?“⁸²

Debaty o farbe pleti a hnutí *Negritude* sa viedli aj v *Období dažďov*, v časti odohrávajúcej sa počas tretej fázy nacionalizmu podľa Andradovho rozdelenia. Agualusa tu prostredníctvom Lídie predstavuje svoj vlastný názor na černošské hnutie. Mário Pinto de Andrade sa v deji pochytil s Lídiou kvôli zbierke básní, ktorú pripravoval. Tá mala byť podľa jeho slov „prvá kolektívna manifestácia negritude v portugalskom jazyku. Úplná ukážka toho, že si černošskí básnici portugalského jazyka začali raziť vlastnú cestu a precvičujú si tiež svoje odtiene, aby spievali vo veľkej ľudskej symfónii.“⁸³ Lídia si ale nemyslela, že by jej poézia bola čierna. Bola podľa nej čierna aj biela, tak ako angolské obyvateľstvo. Navrhovala Máriovi, aby zmenil názov zbierky na „Zošit černošských básnikov“, ale aj tak by to bola hlúposť, tak ako spraviť „Zošit vysokých básnikov“ alebo „Zbierku poézie obéznych žien“.⁸⁴ Táto hádka ďalej prenesene odráža problém medzi homogénnou víziou národa, ovplyvnenou hnutím *Negritude*, a heterogénnou, ovplyvnenou multikulturalizmom:

V podstate – povedala som –, pravda je, že sa nestotožňujem s negritude. Chápeť negritude, som solidárna s černochochmi z celého sveta a veľmi sa mi páčia Senghorove básne a Diopove povedky, ale cítim, že náš svet je iný. Ty, ja alebo Viriato da Cruz, my všetci patríme do inej Afriky; tej istej Afriky, ktorá prebýva v

---

⁸² Ibid., s. 19.

⁸³ „A primeira manifestação colectiva da negritude em língua portuguesa. A cabal demonstração de que os poetas negros de língua portuguesa começaram a trilhar um caminho próprio e exercitam também os seus timbres para cantar na grande sinfonia humana.“ Agualusa, José Eduardo. *Estação das Chuvas*. Op. cit., s. 80.

⁸⁴ „«Caderno de Poetas negros», mas mesmo assim será um disparate, como fazer um «Caderno de Poetas Altos» ou uma «Colectânea de Poesia das Mulheres Obesas».“ Ibid., s. 80.

Antilách, v Brazílii, na Kapverdoch alebo na ostrove Svätý Tomáš, zmes hľbokej Afriky a starej koloniálnej Európy. Predstierať opak je podvod. Mário de Andrade sa na ňu pozrel, len na rozhorčenú a víťaznú chvíľu: ‚To je Gilberto Freyre!‘ zaručil sa, ‚toto je prekliata lusotropikalistická mystifikácia‘.⁸⁵

Angolská spoločnosť však po rokoch súžitia rôznych kultúr naozaj odpovedala viac freyrovskému lusotropikalizmu ako jednoliatemu černošskému národu, ale ani toto pojetie angolskej identity nie je dostačujúce.

Ako bolo písané v kapitole o angolskej literatúre, v päťdesiatych rokoch sa medzi mladými intelektuálmi sformovalo literárne hnutie MNIA, ktorého prívrženci so sloganmi ‚Podme objaviť Angolu!‘ hlásali návrat k tradíciám, oslavovali tradičný africký kolorit a podporovali štúdium angolských jazykov. Celé toto obdobie je v diele *Obdobie dažďov* opísané a reálni spisovatelia vystupujú medzi fiktívnymi postavami. Títo zaniatení ľudia, ktorí najprv poéziou bojovali proti koloniálnej nadvláde, neskôr založili politické strany, ako napríklad MPLA. V diele sa objavuje Francisco Borja Neves, beloch z dobre situovanej buržoáznej rodiny, ktorý sa ale ovplyvnený socialistickými myšlienkami, vzdal svojho postavenia a pridala sa k MPLA. Neskôr sa angažoval v Aktívnej revolte vedenej Máriom Pintom de Andrade. Lídia si o Borjovi Nevesovi myslela, že sa chce ostatným z chudobnejších rodín vyrovnáť a silou mocou ich chcel presvedčiť, že je taký istý Angolčan ako oni. Na jednej schôdzi sa navrhlo, že z bezpečnostných dôvodov treba vymyslieť krycie odbojové mená. To ale pre Borju bol značný problém.

V duchu sa snažil rozpamätať na tú trochu, čo poznal z umbundčiny ale spomínal si len na tchipepa⁸⁶. Kimbundske hovoril o niečo plynulejšie: quimbanda, candengue, camba, monangambé. Ale nič z toho sa nedalo použiť: ‚Ježiši!‘ pomyslel si vystrašený, ‚povedia, že som Portugalec.‘ Skúsil sa sústrediť: jinguba,

---

⁸⁵ ‚No fundo – disse –, a verdade é que eu não me identifico com a negritude. Compreendo a negritude, estou solidária com os negros do mundo inteiro e gosto muito dos poemas de Senghor e dos contos do Diop, mas sinto que o nosso universo é outro. Tu como eu ou Viriato da Cruz, todos nós pertencemos a uma outra África; aquela mesma África que habita também nas Antilhas, no Brasil, em Cabo Verde ou em São Tomé, uma mistura da África profunda e da velha Europa colonial. Pretender o contrário é uma fraude. Mário de Andrade olhou para ela, a um só tempo indignado e vitorioso: «Isso é Gilberto Freyre!», garatiou, «isso é a maldita mistificação luso-tropicalista!»‘ Ibid., s. 80–81.

⁸⁶ *Tchipepa* sladký, dobrý.

Quimbanda čarodejník.

Candengue dieťa.

Camba priateľ.

Monangambé otrok.

Jinguba arašidový orech.

Jindungo tropická rastlina z čeľade ľuľkovité s páľivými plodmi.

Kiabo okra, krehká zelenina podobná zelenej paprike.

Kitaba angolský pokrm pripravený z arašidov, soli a jindunga.

jindungo, kiabo, kitaba. To je prekliatie! Teraz si spomínal len na názvy jedál. Nieкто sa opýtal: „A Xico Borja Neves, už sa rozhodol?“ „Čo ja viem!“ povedal Francisco a výrazne sa potil. „Bitacaia môže byť?“ A tak sa stalo, že sa stal známym ako Xico púštna blecha.⁸⁷

Prípád Borja Nevesa nebol ojedinelý. Mnoho z tých, čo MPLA zakladali, boli potomkovia Portugalcov alebo asimilovaná luandská elita, ktorá nemala s tradičnou Angolou nič spoločného. Aj keď sa čo najviac snažili priblížiť sa ľudu, nemali na to jazykové vybavenie, nepoznali skutočné tradície, nevedeli ako funguje život mimo Luandu. Práve kvôli tomuto zloženiu si MPLA hlavne na začiatku vyslúžila mnoho kritiky.

V *Období dažďov* Agulusa ironickým popisom postavy Antoina Ninganessu, jasne kritizuje rizomantickú verziu angolskej identity. O Ninganessovi sa dozvedáme od Santiaga, ktorý ako mladý chlapec zažil hrôzy koloniálnej vojny, po smrti rodičov sa stal slávnym spevákom, ktorý ako prvý spieval v portugálčine ovplyvnenej domorodými angolskými jazykmi a neskôr sa stal významným predstaviteľom MPLA. Na začiatku koloniálnej vojny sa šíril krajinou strach a smrť. Jedného dňa prišiel do rodiny Santiaga vzdialený príbuzný a rozprával o tom, ako Holden Roberto priletí lietadlom a vyženie všetkých belocho, mulatov a tiež černocho, ktorí sa s týmito nie černocho priatelili. V takomto prostredí začal verejne vystupovať prorok Antoine Ninganessa, ktorého údajne Holden Roberto poslal, aby zvestoval dobré správy. Ninganessa burcoval ľud do boja proti belocho, kázal ženám aby zabili svoje miešanecké deti a podľa Santiaga, tento tribálny prorok:

Stále hovoril, že by ľudia mali prestať imitovať belocho. Nikto by nemal nosiť nohavice a košele, nikto by nemal jesť z hliníkových tanierov, nikto by nemal používať toaletný papier. Niekedy sa rozhorčil a kričal, že je treba robiť všetko naopak ako Portugalci. A tak sa sám stal príkladom a začal chodiť po spiatky ako krab, alebo si sadal na stoličku s nohami ohnutými naopak, otáčal hlavu na chrbát a nehovoril ústami ale riťou.⁸⁸

---

⁸⁷ „Mentalmente tentou recordar o seu pouco umbundo, mas só se lembrava de tchipepa. Em quimbundu era um pouco mais fluente: quimbanda, candengue, camba, monangambé. Mas nada daquilo servia: «Jesus!», pensou aflito, «vão dizer que sou português». Tentou concentrar-se: jinguba, jindungo, kiabo, kitaba. Maldição! Agora só se lembrava de nomes da comida. Alguém perguntou: «E o Xico Borja Neves, já decidiu?» – Sei lá! – disse Franisco, suando muito. – Bitacaia pode ser? «Foi assim que ele passou a ser conhecido por Xico Bitacaia.» Ibid., s. 132-133.

⁸⁸ „Estava sempre a dizer que as pessoas deviam deixar de imitar os brancos. Ninguém devia vestir calças ou camisas, ninguém devia comer em pratos de alumínio, ninguém podia utilizar papel higiénico. Às vezes exaltava-se e gritava que era preciso fazer tudo ao contrário dos portugueses. E então ele próprio dava o exemplo

Podobné snahy neopustia niektorých, podľa Agualusu, ani v budúcnosti. V *Tropickom baroku* sa niekdajšia miss Angoly, Núbia Matos, kvôli informáciám o nekalých praktikách angolských politikov dostala do zvláštneho centra mentálneho zdravia Tatu Ambroisa. Ten liečil pacientov zmesou tradičnej angolskej mágie a niektorými medicínskymi postupmi. V angolskom liečiteľstve totiž neexistovali psychické poruchy, ich príznaky boli spôsobené duchmi, ktorí sa prisali na človeka. Zo zápiskov Tatu Ambroisa sa dozvedáme, že Núbia úplne poprela svoj pôvod bantu a hovorí len portugalsky, to znamená, že bola ovládaná duchom kreolského pôvodu. Podľa Ambroisa obyvatelia Luandy „zdegenerovali do takej miery (kreolizácia), že už ani duchovia predkov sa na nich nechcú prisáť.“⁸⁹ Tiež tvrdil, že liečil mnohých černochoch na ktorých sa nalepili duchovia bývalých kolonizátorov, čo bol preňho jasným znakom neokolonializmu. Preto navrhol aby sa vytvorili postupy, ktoré by pomohli „dekolonizovať duše, aby sa oslobodila Afrika.“⁹⁰

---

e começava andar para trás, como um caranguejo, ou sentava-se numa cadeira com as pernas dobradas ao contrário e virava a cabeça para as costas e falava não pela boca mas pelo ânus.” Ibid., s. 92.

⁸⁹ „Abastardou-se a um ponto tal (crioulização) que já nem sequer os espíritos dos antepassados apreciam encostar-se neles.“ Agualusa, José Eduardo. *Barroco Tropical*. Op. cit., s. 286.

⁹⁰ „Descolonizar os espíritos para libertar a África.“ Ibid., s. 287.

3.2.2 V jednote je sila?

Ó Vlast', nikdy viac nezabudneme

Na hrdinov 4. februára

Ó Vlast', zdravíme tvojich synov

padlých za našu nezávislosť

Vzdávame česť minulosti a našej histórii

Prácou tvoríme nového človeka

Vzdávame česť minulosti a našej histórii

*Prácou tvoríme nového človeka*⁹¹

angolská hymna

V slovách národnej hymny, napísanej v novembri roku 1975 Manuelom Ruiom Moteirom, sa ďalej spieva: „Vlast' zjednotená, sloboda, jeden ľud, jeden národ!”⁹² Lenže zjednotenie tak etnicky a kultúrne rôznorodého obyvateľstva nebola, po získaní vytúženej nezávislosti a zneškodnení spoločného nepriateľa, úloha jednoduchá. Tak ako boli nacionalistické hnutia pred získaním angolskej nezávislosti nápomocné, v slobodnej Angole boli skôr na škodu. Predstavitelia jedinej uznanej strany MPLA často siahali aj po tých najkrutejších praktikách, aby aspoň akú takú jednotu dosiahli. Museli totiž čeliť odporu nielen opozičných strán, ale často aj nepokojom vo vlastných radách.

Vo vybraných Agualusových dielach sa jednoznačne najviac objavuje kritika aprioristickej verzie angolskej identity presadzovanej politikmi z MPLA. Autor kritizuje nielen nacionalistické myšlienky ako také, ale hlavne praktiky, ktorými sa jediná vládna strana snažila k tejto vízií priblížiť a tragické dopady na angolskú spoločnosť, ktoré táto snaha spôsobila.

Kritiku nacionalistickej politiky nám autor sprostredkováva často nepriamo, ale v dielach je množstvo momentov, kedy samotné postavy myšlienky a heslá z doby po získaní nezávislosti, komentujú. V *Tropickom baroku* sa rozprávač vo svojom obľúbenom bare stretol

---

⁹¹ „Óh Pátria, nunca mais esqueceremos/ Os heróis do 4 de Fevereiro/ Ó Pátria nós saudamos os teus filhos/ Tombados pela nossa Independência./ Honramos o passado e a nossa História./ Construindo no trabalho um homem novo./ Honramos o passado e a nossa História./ Construindo no trabalho um homem novo.” Angolská národná hymna. [online]. [cit. 2016-07-27]. Dostupné z: <[https://pt.wikipedia.org/wiki/Angola_Avante!](https://pt.wikipedia.org/wiki/Angola_Avante!>)>.

⁹² „Pátria Unida, Liberdade,/ Um só Povo, uma só Nação!” Angolská národná hymna. Ibid.

s podnikovým štamgastom Dalamátom a Beningom dos Anjos Negreirosom. Beningo bol Bartolomeov svokor. Niekdajší generál, dnes úspešný podnikateľ, bol človek ktorý nikdy nepopieral svoju minulosť, ale šikovne sa dokázal adaptovať na kapitalistické zmeny. Sám seba charakterizoval ako sociálneho kapitalistu. Títo traja spolu spomínali na boje za nezávislosť a viedli debatu o jednote národa.

Naše heslo tej doby bolo „jeden ľud, jeden národ.“ „Ja preferujem jednotu v rôznosti. Veľa národov, len jedna vlasť“ odvetil Dálamata. „Väčšina svetových krajín je zložená z viacerých národov. Boj proti rôznorodosti je vlastný totalitnému mysleniu. Vy ste chceli nezávislosť, to hej, ale iba ak by si Angola ponechala koloniálny model.“ „Koloniálny model?!“ „Dálamata má pravdu“ pobavený som sa zamiešal. „Mestskí nacionalisti, vychovaní v metropole, v mnohých prípadoch deti alebo vnuci Portugalcov, poznali len koloniálny model, a potom, čo sa dostali k moci, ho chceli nastoliť. Jeden ľud, jeden národ. Alebo teda podľa tvojich súdruhov je na to, aby sa vybudovala krajina, potrebné zničiť etnické identity. Čisto koloniálna ideológia“.⁹³

Podobne sa k víziám MPLA a k aprioristickej verzii vyjadroval aj Santiago v *Období dažďov*. Keď ho Monte a ďalší vyšetrovateľ Tavares Marques, ktorý zhodou okolností s Lídiou chodil kedysi do školy, pomocou mučenia chceli donútiť, aby povedal ďalšie mená Nitistov, zhodnotil: „Fraccionári,“ povedal, „sme všetci. Rozdiel je ten, že my sme frakcia ľudu.“ Odpľul si na zem. „Rozdiel“ pokračoval, „je ten, že my sme synovia ľudu a vy ste bastardi kolonizátora.“ Na to mu Tavares Marques odvetil s melancholickým úsmevom: „To je možné“ súhlasil. „Ale aj tak sme túto krajinu spravili my“.⁹⁴

Ako už bolo povedané, po získaní nezávislosti sa nepriateľom štátu nestali len Portugalci, ale každý, kto nezdíeľal stranícke vízie. Už počas noci 11. novembra prepukli boje a začalo sa zatýkať. Rozprávač z *Obdobia dažďov*, ktorý sa vydal z Huamba s cieľom pridať sa k MPLA a kvôli nedopatreniu sa v tú noc dostal do provizórnej väznice, popisuje situáciu

---

⁹³ „O nosso lema nessa época era «um só povo, uma só nação». Eu prefiro a unidade na diversidade. Muitas nações, uma só pátria – retorquiu Dálamata. – A maior parte dos países do mundo são compostos por várias nações. O combate contra a diversidade é próprio de um pensamento totalitário. Vocês querem a independência, sim, mas desde que Angola mantivesse o modelo colonial. O modelo colonial?! Dálamata tem razão – intervim, divertido. – Os nacionalistas urbanos, educados na metrópole e em muitos casos filhos ou netos de portugueses, só conheciam o modelo colonial, e depois que tomaram o poder trataram de o impor. Um só povo, uma só nação. Ou seja, segundo os seus camaradas, para construir um país é necessário destruir as identidades étnicas. Pura ideologia colonial.“ Agualusa, José Eduardo. *Barroco Tropical*. Op. cit., s. 279.

⁹⁴ „– Fraccionistas – disse – somos todos. A diferença é que nós somos a fracção do povo. Cuspiu no chão. – A diferença – continuou – é que nós somos os filhos do povo, e vocês são os bastardos do colono. Tavares Marques olhou-o com um sorriso melancólico: – Pode ser – concordou. E no entanto fomos nós que fizemos este país.“ Agualusa, José Eduardo. *Estação das Chuvas*. Op. cit., s. 225.

takto: „Telocvična, aj napriek tomu, že bola široká a vysoká, sa dusila toľkými ľuďmi. Väčšinou to boli sympatizanti FNLA, ale bolo tam tiež niekoľko Portugalcov, podozrivých zo sabotáže, a jedna americká černoška, obvinená z toho, že patrí k CIA.”⁹⁵ Neskôr, ku koncu sedemdesiatych rokov vo väznici São Paulo, kde boli väznené postavy z *Obecnej teórie zabúdania* aj z *Obdobia dažďov*, bola:

mimoriadna zbierka osobností. Americkí a anglickí žoldnieri, zajatí v boji, spolunažívali s vyhnancami z ANC, ktorí upadli do nemilosti. Extrémne ľavicoví mladí intelektuáli si vymieňali názory so starými portugalskými salazaristami. Boli tam chlapi zatknutí za pašovanie diamantov a iní, ktorí nevzdali česť vztýčenej zástave.⁹⁶

S väzňami, nech už bol dôvod ich zajatia akýkoľvek, sa rozhodne nejednalo v rukavičkách. Agualusa popisom hrôz mučenia v dielach rozhodne nešetří. V *Období dažďov* sa hlavne dozvedáme o rôznych “neutralizačných” krokoch, podnikaných proti odporcom režimu, pravidlom boli mučením vynútené doznania, a keď bolo treba, zakročilo sa aj ráznejšie. Ako v napríklad prípade Santiaga. Niekdajší významný člen MPLA, slávny spevák a bojovník blízky prezidentovi, bol jedného dňa obvinený zo zrady na základe čoho „mu vyrazili oči, nos a odrezali uši.”⁹⁷ Neskôr sa len dozvedáme, že „prvý deň 1980 jeden kapitán vstúpil do našej cely a hľadal Santiaga. Bývalý lupič ma požiadal, aby som mu pomohol s obutím topánok. „To ani netreba“, povedal dôstojník, „tam, kam ide, topánky nepotrebuje.“⁹⁸ Podobne sa zachovali aj k postave v *Obecnej teórii zabúdania*, ktorej osud bol podobný tomu Santiagovmu. „Niektorí z väzňov boli významnými činiteľmi strany. Pýšili sa priateľstvom s prezidentom. Ešte včera som bol so Starým na rybách, vychvaľoval sa jeden z nich Malému Sobovi. (...) Na ďalší týždeň ho zastrelili.“⁹⁹

---

⁹⁵ „O ginásio, embora largo e alto, abafava com tanta gente. Eram sobretudo os simpatizantes da FNLA, mas havia também alguns portugueses, suspeitos de sabotage, e uma Americana negra, acusada de pertencer à CIA.“ Ibid., s. 166.

⁹⁶ „Uma extraordinária coleção de personalidades. Mercenários americanos e ingleses, capturados em combate, conviviam com exilados do ANC caídos em desgraça. Jovens intelectuais de extrema esquerda trocavam ideias com velhos salazaristas portugueses. Havia sujeitos presos por tráfico de diamantes e outros por não terem perfilado durante o içar da bandeira.“ Agualusa, José Eduardo. *Teoria Geral do Esquecimento*. Op. cit., s. 192.

⁹⁷ „Tinham-lhe arrancado os olhos, o nariz e as orelhas.“ Agualusa, José Eduardo. *Estação das chuvas*. Op. cit., s. 224.

⁹⁸ „Primeiro dia de 1980 um capitão entrou na nossa cela à procura de Santiago. O antigo bandoleiro pediu-me para o ajudar a calçar as botas. «Não vale a pena», disse o oficial, «para onde ele vai não precisa botas.»“ Ibid., s. 236.

⁹⁹ „Alguns dos prisioneiros tinham sido importantes dirigentes do partido. Orgulhavam-se da amizade com o Presidente. Ainda ontem estive a pescar com o Velho, gabou-se um deles a Pequeno Soba (...) Fuzilaram-no na semana seguinte.“ Agualusa, José Eduardo. *Teoria Geral do Esquecimento*. Op. cit., s. 192.

Vo väzniciach sa pravidelne fyzickým týraním vynucovali doznania, a ako sa píše v *Obecnej teórii zabúdania*: „Mnohí ani nevedeli z čoho boli obvinení. Niektorí sa zbláznili. Dozorcovia sa tiež zbláznili. Vypočúvania sa zdali byť často nezmyselné, nikam nevedli, ako by cieľom nebolo zo zadržaných získať informácie, ale len ich mučiť a zmiast’.“¹⁰⁰

Vypočúvacie techniky sa ešte pritvrdili po neúspešnom pokuse Nita Alvesa o prevrat 27. Mája 1977. Ako povedal Monte, „skončilo kafičko.“¹⁰¹ O tomto májovom ráne sa píše aj v *Období dažďov*. Ráno revolucionári vtrhli do väzenia a púšťali na slobodu väzňov so slovami: „Kto chce odísť, odíde (...), kto chce pokračovať v uväznení, vráti sa do ciel. Kto chce hájiť nezávislosť ostane s nami.“¹⁰² Malý Soba, postava z *Obecnej teórie zabúdania*, stretol na dvore „veľmi uznávanú poetku, učebnicovú postavu nacionalistického hnutia, ktorá bola ako on, zadržaná pár dní po nezávislosti, obvinená z podporovania prúdu intelektuálov, ktorí kritizovali vedenie strany.“¹⁰³ Nepochybne sa stretol s Lídiou z *Obdobia dažďov*, ktorá Malému Sobovi radila aby, nikam nešiel, pretože prevrat bude rýchlo potlačený. Tak sa aj stalo a z hora prišiel príkaz všetkých revolucionárov zabiť. „Skoncujeme s vami všetkými. Frakcionármi, ľavičiarimi, rasistami tak ako aj s tribalistami. So všetkými!“¹⁰⁴ kričal Monte, keď sa pokúšal z uväznených dostať ďalšie mená. Zorro, ktorý sa pred zatknutím, spolu s rozprávačom zúčastňoval na stretnutiach OCA, verejne prirovnával MPLA k bývalej kreolskej koloniálnej aristokracii a hlásal, že UNITA má k ľudu najbližšie, dopadol zle. Príšerne ho skopali, a „ruky mu spútali takou silou, že povrazy prerezali mäso a zastavili obeh.“¹⁰⁵ Aj v *Obchodníkovi s minulosťou* spomínajú na heslá z tej doby. „Len pokojne. Preč s tribalizmom. Preč s regionalizmom. Nech žije sila ľudu – tak sa to hovorilo, či nie?“¹⁰⁶

Podľa rozprávača *Obdobia dažďov* mali oni, ľudia z OCA, ešte šťastie. Horšie to bolo s tými, čo podporili pokus o prevrat – s nimi nemali predstavitelia MPLA zľutovania.

---

¹⁰⁰ „Muitos nem sequer sabiam de que eram acusados. Alguns enlouqueciam. Também os guardas enlouqueciam. Os interrogatórios pareciam frequentemente erráticos, despropositados, como se o objetivo não fosse o de arrancar informações aos detidos, apenas torturá-los e confundi-los.“ Ibid., s. 192.

¹⁰¹ „Acabou se a papa doce.“ Agualusa, José Eduardo. *Estação das Chuvas*. Op. cit., s.215.

¹⁰² „Quem quiser ir embora, vai embora (...), quem quiser continuar preso volta para as suas celas. Quem quiser defender a revolução fica conosco.“ Ibid., s. 209.

¹⁰³ „Uma poetisa muito respeitada, referência histórica do movimento nacionalista, que, como ele, fora detida poucos dias após a Independência, acusada de apoiar uma corrente de intelectuais que vinha criticando a direção do partido.“ Agualusa, José Eduardo. *Teoria Geral do Esquecimento*. Op. cit., s. 69.

¹⁰⁴ „Vamos acabar com vocês, com todos. Seja fraccionistas, esquerdistas, racistas, tribalistas. Todos!“ Agualusa, José Eduardo. *Estação das Chuvas*. Op. cit., s. 216.

¹⁰⁵ „Tinham-lhe amarrado os braços com tamanha violência que as cordas haviam rasgado a carne e cortado a circulação.“ Ibid., s. 221.

¹⁰⁶ Agualusa, José Eduardo. *Obchodník s minulosťou*. Op. cit., s. 115.

Umierali po tisíckach. V istých hmlistých ránach, unavených a zašlých ako staré zrkadlo, som cez okienko videl, ako prechádzali kamióny plné mŕtvych. Smrad bol tak veľký, že dozorcovia si zakrývali nosy vatou navlhčenou v parfume. Niektorí sa zbláznili. Ani záchod už nesmrdel hovunami, ale krvou. Zaspávali sme s krikom mučených a budili sa, keď prestávali kričať.¹⁰⁷

Udalosti 27. mája neostali nepovšimnuté ani v *Obecnej teórii zabúdania*. Dozvedáme sa o nich z Ludovikiných zápiskov. Tá cez okno videla, ako naháňajú práve Malého Sobu, ktorý Lídiu neposlúchol a väzenie opustil, a ako odvážajú tisíce mŕtvol. Nevedela však, čo sa deje, pretože keďže nešla električka, nefungovalo rádio. V tomto diele však nachádzame aj pasáž, v ktorej sa objavilo aspoň trochu smutnej nádeje. Malý Soba len tak tak pri úteku unikol smrti. Ujal sa ho neznámy muž, ktorý ho schoval doma, pretože veril že predsa nebojujú za nezávislosť, aby to dopadlo takto. Angolčania vraždiaci Angolčanov. Ponúkol Malému Sobovi izbu, kde mohol ostať, kým sa situácia ukludní. Malý Soba sa však obával, že to môže trvať dosť dlho, ale muž mu odvetil: „Súdruh, to prejde. Zlo si tiež potrebuje oddýchnuť.“¹⁰⁸ Pravdepodobne však nečakali, že zlo občianskej vojny si oddýchne až o dvadsaťpäť rokov.

Zatiaľ čo v minulosti opísanej v *Období dažďov* a *Obecnej teórii zabúdania* sa disidenti dostávali do väzenia, v budúcnosti sa podľa Agualusu budú dostávať do centra duševného zdravia pána Tatu Ambroisa. Pretože „fakt, že niekto uvádza s prehnaným zápalom politiky vlády alebo neexistenciu vládnej politiky a ‚ozajstnej demokracie‘, nech je to čokoľvek, už podľa názoru našich vedúcich napovedá istú mentálnu nevyrovnanosť.“¹⁰⁹ Strana tam za to, že privierala oči nad zvláštnymi liečebnými praktikami, dodávala „ideologických výtržníkov.“¹¹⁰ Ani v angolskej budúcnosti totiž podľa autora nebude opozícia voči nedemokratickému režimu tolerovaná. Ako hovorí jedna postava:

Pýtať sa je myslieť, dievča, a ten, kto myslí, nakoniec vždy skončí odporovaním.

Nikto v tejto krajine nechce mysliteľov. Je to vec, ktorá je neprijemná či už

---

¹⁰⁷ „Morreram aos milhares. Em certas manhãs de cacimbo, cansadas e baças como um espelho velho, eu vi, através do respiradouro, passarem camiões cheios de mortos. O fedor era tanto que os guardas tapavam o nariz com algodão embebido em perfume. Alguns enlouqueceram. Mesmo a retrete já não cheirava a merda, mas a sangue. Adormecíamos com a gritaria dos torturados e acordávamos quando eles deixavam de gritar.“ Agualusa, José Eduardo. *Estação das chuvas*. Op. cit., s. 221.

¹⁰⁸ „Vai passar, camarada. A maldade também precisa descansar.“ Agualusa, José Eduardo. *Teoria Geral do Esquecimento*. Op. cit. s. 71.

¹⁰⁹ „O facto de alguém denunciar, com excessiva veemência, as políticas governamentais, ou a inexistência de políticas governamentais e de uma «verdadeira democracia», seja lá o que isso for, já indicia, na opinião dos nossos dirigentes, certa instabilidade mental.“ Agualusa, José Eduardo. *Barroco Tropical*. Op. cit., s. 81.

¹¹⁰ „Desordeiros ideológicos.“ *Ibid.*, s. 253.

angolským činiteľom, alebo všetkým firmám a vládam, ktoré tu majú záujmy. Angole sa darí veľmi dobre. (...) Myslitelia sú zvyčajne poslaní na letisko, alebo k Tatovi Ambroisovi. Niektorí cestou umrú, chudáci. Myslenie škodí zdraviu.¹¹¹

Postavy z *Obdobia dažďov*, rozprávač, Lídia, Santiago, patria do generácie, ktorá snívala jeden veľký sen o nezávislosti a lepšom angolskom svete, zažila však zmenu sna v nočnú moru, v ktorej sa rozpadli aj posledné kúsky nádeje. Stratu nádeje vidno v Lídiinej tvorbe, ako napovedajú už samotné názvy jej básnických zbierok, a prebudenie zo sna je motív, ktorý sa v *Období dažďov* objavuje niekoľkokrát. Lídia sa prebudí zo sna hneď na začiatku, keď sa Agostinho Neto prihovára k ľudu. Tu snáď treba spomenúť, že MPLA nebola vždy tým strašiakom, ktorým sa po získaní nezávislosti stala. Lídia na jeho počiatky spomína takto:

V tom čase nás intelektuálov bolo asi pol tucta, nemali sme v sebe zlobu, vyznačovali sme sa revolučnou morálkou a disciplínou. To bolo MPLA. Pamätám si, ako sa Viriato raz vydal do Číny pre podporu a vrátil sa s vreckami napchanými dvadsať dolárovými bankovkami. Peniaze boli prísne rozdelené medzi rôzne výbory a nikdy okolo toho nebol čo i len najmenší problém. Problémy začali neskôr, keď sa hnutie rozrástlo. A tak sa niektorí anjeli zmenili v démonov. A iní na sliepky.¹¹²

Neskôr, v rozhovore s rozprávačom z roku 1990, spomína, ako ju v deň vyhlásenia nezávislosti prišiel Santiago zatknúť. Niekoľko dní pred tým jej volal jeden starý priateľ, aby ju upozornil na to čo, sa chystá.

„Zatknú ťa,“ povedal mi. „Čakajú len na nezávislosť. Potom ťa uväznia.“ Odpovedala som mu: „Už som zajatá. (Revolúciou, ľudom, krajinou. Čo ti mám hovoriť, maličkosti) Odvetila som mu: Tej tvojej nezávislosti môžeš vytrieť prdel.“

---

¹¹¹ „Perguntar é pensar, menina, e quem pensa acaba sempre a contestar. Ninguém quer pensadores neste país. É coisa que desgrada quer aos dirigentes angolanos quer a todas as empresas e governos que aqui têm interesses. Angola vai muito bem. (...) Os pensadores costumam ser enviados para o aeroporto, ou então para o Tata Ambrose. Alguns morrem pelo caminho, coitados. Pensar prejudica a saúde.“ Ibid., s. 242.

¹¹² „Naquele tempo éramos ainda uma meia dúzia de intelectuais sem malícia, gente de uma moral revolucionária a toda a prova. Isso era o MPLA. Lembro-me que uma vez Viriato foi à China em busca de apoios e regressou com os bolsos carregados de notas de vinte dólares. O dinheiro era distribuído com rigor pelas diversas comissões e nunca houve a esse respeito o mínimo problema. Os problemas começaram mais tarde quando o movimento se expandiu. Então alguns dos que eram anjos transformaram-se em demónios. E outros em galinhas.“ Agualusa, José Eduardo. *Estação das chuvas*. Op. cit., s. 107.

Neskôr mi zavolať Mário. (...) Povedala som mu skoro to isté: Túto nezávislosť už nebrať ani s náhubkom, priateľu. Zožerie nám mäso a ohryzie kosti.¹¹³

Lídiino uväznenie bolo hlavným signálom, že niečo nie je v poriadku aj pre rozprávača. Ako hovorí, keď videl, ako ju Santiago vedie provizórnym väzením, bol to preňho moment pravdy, akýsi moment zobudenia zo sna.

Pre mňa to bol moment pravdy, nenapraviteľný moment, kedy mnou prvý krát prebehol jed pochybnosti. Vedel som kto bola Lídia (historička, poetka, zakladateľka MPLA, intelektuálka rešpektovaná v Európe, atď., atď.). Tiež som vedel, že má blízko k Aktívnej revolte. Ale uväznená? „To nemôže byť!“ zamrmlal som, tak teda k tomuto slúži nezávislosť?!¹¹⁴

Keďže nezávislosť nepriniesla mier a prosperitu, ale chaos a občiansku vojnu, trpeli tým nielen obyvatelia, ale krajina ako taká. Obrazov zdevastovanej krajiny je v Agualusových dielach mnoho. Na konci *Obdobia dažďov*, časovo približne v prvej polovici deväťdesiatych rokov, popisuje rozprávač, čo okolo seba vidí, takto:

Mesto hnijúce bez lieku. Budovy so zdevastovanými vnútornosťami. Psi požírajúci mŕtvych. Ľudia jediaci psov a psie výkaly. Blázni s telom pokrytým dechtom. Mrzáci so strateným pohľadom. Vojaci v panike medzi troskami. (...) Povedal: Táto krajina umrela!¹¹⁵

V *Obchodníkovi s minulosťou* nachádzame opis Luandy ako mesta plného bláznov, obraz podobný tomu z *Tropického baroka*, kde Barbara, bývalá Bartolomeova žena hovorí: „Toto nie je krajina, môj drahý, je to cirkus *freaks*.“¹¹⁶ Felix opisuje Josému Buchmanovi krajinu takto:

Vy ste dlho žili v zahraničí, cestovali, ani netušíte, čím všetkým sme si museli prejsť v tejto prekliatej krajine. V Luande je plno ľudí, ktorí vyzerajú celkom

---

¹¹³ „«Vão te prender », disse me. «Só estão à espera da independência. Depois prendem-te.» Respondi-lhe: – Já estou presa. (À revolução, ao povo, ao país. Enfim, tretas) Respondi-lhe: Bem podes limpar o cu à tua independência. Mais tarde foi o Mário que me telefonou. (...) Disse-lhe quase a mesma coisa: – Esta independência já nem açaimada, meu amigo. Vai-nos comer a carne e roer os ossos.“ Ibid., s. 167.

¹¹⁴ „Para mim aquele foi o momento da verdade, o instante irreparável em que pela primeira vez me ocorreu o veneno da dúvida. Eu sabia quem era Lídia (historiadora e poetista, fundadora do MPLA, intelectual respeitada na Europa, etc., etc.). Também sabia que ela estava próxima da Revolta Activa. Mas presa? «Não pode ser!», murmurei, «afinal é para isto que serve a independência?!»“ Ibid., s. 181.

¹¹⁵ „A cidade apodrecendo sem remédio. Os prédios com as entranhas devastadas. Os cães a comer os mortos. Os homens a comer os cães e os excrementos dos cães. Os loucos com o corpo coberto de alcatrão. Os mutilados de olhar perdido. Os soldados em pânico no meio dos escombros. (...) Disse: Este país morreu!“ Ibid., s. 265.

¹¹⁶ „Isto não é um país, meu querido, é um circo dos *freaks*.“ Agualusa, José Eduardo. *Barroco Tropical*. Op. cit., s. 6.

normálne, a z ničoho nič začnú rozprávať nejestvujúcimi jazykmi, alebo sa bez zrejmeého dôvodu rozplačú, rozosmejú, alebo začnú nadávať. Niektorí to robia všetko naraz. Iní si myslia, že sú mŕtvi. Ďalší sú naozaj mŕtvi a ešte sa im to nikto neodvážil oznámiť. Niektorí veria, že vedia lietať. Iní tomu tak veria, že naozaj lietajú. Toto mesto je zbierka bláznov, tam, v tých rozpadnutých uliciach, v tých bedárskych štvrtiach okolo, nájdete patológie, ktoré ešte ani nezatriedili.¹¹⁷

Budova, v ktorej žil protagonista *Tropického baroka* Termiteira, je v podstate zmenšeninou Angoly. Chudoba žije na dne, v podzemných priestoroch, kde spolunažívajú rodiny, mladé prostitútky, obchodníci so zakázaným tovarom, upaľujú sa tam deti a konajú sa psie zápasy. Na horných poschodiach, s výhľadom na mesto šialenstva, prebýva nečinná elita. Táto budova a atmosféra *Tropického baroka* sa celkom dobre podobá scenérii, o ktorej sa snívало Ludovike v *Obecnej teórii zabúdania* tesne pred vyhlásením nezávislosti. Rozdiel je v podstate len ten, že elita v budúcnosti už nie sú Portugalci.

Tisíce ľudí žili v podzemí ponorení v bahne a tme, živili sa tým čo koloniálna buržoázia vyhadzovala do kanálu. Ludo kráčala davom. Muži mávali nožmi. Zvuk o seba búchajúcich čepelí sa rozliehal tunelmi. Jeden z nich sa priblížil, špinavú tvár nalepil na tvár Portugalky a usmial sa. Do ucha jej sladkým a hlbokým hlasom pošepтал: Naše nebo je vašou zemou.¹¹⁸

Situácia sa teda nelepší ani v Agualusovej vidine budúcnosti. Čitateľovi ponúka dystopický obraz hlavného mesta plného kontrastov roku 2020, ktorý však nemá ďaleko od súčasnej reality krajiny.

Luanda sa rúti plnou rýchlosťou smerom k Veľkej pohrome. Osem miliónov ľudí, ktorí skučia, plačú a rehocú sa. Jedna oslava. Jedna tragédia. Deje sa tu všetko, čo sa môže stať. To, čo sa stať nemôže, sa tu deje taktiež. Sme v dvadsiatom prvom storočí. Sme tam veľmi pozadu. Sme ponorení v svetle. Sme potopení v temnote a mizérii. Sme neuveriteľne bohatí. Vyrábame polovicu diamantov, čo sa predajú vo svete. Máme zlato, meď, drahé kamene, pralesy, ktoré treba preskúmať, a vodu, ktorá nikdy nevysychá. Umierame hladom, maláriou, choleroou, hnačkami, spavou chorobou, jednými vírusmi prichádzajúcimi z budúcnosti a inými z minulosti bez

¹¹⁷ Agualusa, José Eduardo. *Obchodník s minulosťou*. Op. cit., s. 117.

¹¹⁸ „Milhares de pessoas vivem nos subterrâneos, mergulhadas na lama e na escuridão, alimentando-se daquilo que a burguesia colonial lançava para os esgostos. Ludo caminhou por entre a turba. Os homens agitavam catanas. Batiam as lâminas umas contra as outras e o ruído ecoava pelos túneis. Um deles aproximou-se, colou o rosto sujo ao da portuguesa, e sorriu. Soprou-lhe ao ouvido, numa voz grave e doce: O nosso céu é o vosso chão.” Agualusa, José Eduardo. *Teoria Geral do Esquecimento*. Op. cit. s.18.

mena. Jedného dňa niekto namaľoval vetu na múr medzinárodného letiska v Luande: „Vitajte na mesiaci. Vstúpte a rozum nechajte tam vonku“.¹¹⁹

3.2.3 Jednota v rozdielnosti

Agualusa naprieč dielami jednoznačne kritizuje akékoľvek činy a myšlienkové hnutia, ktoré sa radikálne stavajú len na jednu časť kultúrneho spektra a opomínajú rozmanitosť angolského národa. V dielach v podstate nachádzame kritiku všetkých spomenutých verzii *angolanidade* a objavuje sa otázka, akú predstavu o angolskej identite má sám spisovateľ. Ako bolo ukázané, nesúhlasí s *Negritude* ani s rizomantickým pohľadom a rozhodne sa stavia proti aprioristickej verzii. Vzhľadom k zloženiu angolskej spoločnosti, ktorá po storočiach spolužitia rôznych kultúr najviac odpovedala lusotropikalistickej vízii, by sa mohlo zdať, že táto verzia je Agualusovi najbližšia. Úplne sa však autor ani s týmto prístupom nestotožňuje. Keďže posledná verzia *angolanidade*, aposterioristická sa ešte stále len formuje, nedá sa povedať, či s ňou bude Agualusa súhlasiť. Avšak všetko, čo autor v dielach reflektuje, napríklad rozčarovanie zo situácie po novembri 1975 a nastolený nacionalistický jednostranný vládny systém, sú dôvody, ktoré viedli k vzniku novej verzie angolstva. Agualusa má teda s týmto prístupom spoločný základ a bude zaujímavé sledovať, čo z neho v budúcnosti vznikne.

Agualusa v dielach predkladá čitateľovi bohatú mozaiku osobností, takmer z každej vrstvy angolskej spoločnosti, niektoré miestami až archetypálne. Postavy rôznych názorov a činov, tvoria angolský mikrokozmos na papieri. Predstavuje Angolčanov ako subjekty s rozpoltenou identitou, ľudí, ktorí sa musia vyrovnávať s množstvom fragmentárnych identít, vzniknutých v historickom procese budovania národa. Félix, černošský albín a sirota, ktorý svoju minulosť nepozná a tak si ju vymýšľa, až nakoniec vytvorenej minulosti sám uverí. Pedro Gouveia alias José Buchman, Portugalec s novou angolskou identitou. Lídia, ktorá sa najprv prostredníctvom literatúry snažila preklenúť rozdiel medzi angolským pôvodom a koloniálnym vzdelaním, neskôr na vlastnej koži zakúsila väzenie a hlavne obrovské

---

¹¹⁹ „Luanda corre a toda a velocidade em direcção ao Grande Desastre. Oito milhões de pessoas aos uivos, aos choros e às gargalhadas. Uma festa. Uma tragédia. Tudo o que pode acontecer acontece aqui. O que não pode acontecer, acontece igualmente. Estamos no século XXI. Estamos lá muito atrás. Estamos mergulhados a luz. Estamos afundados no obscurantismo e na miséria. Somos incrivelmente ricos. Produzimos metade dos diamantes vendidos no mundo. Temos ouro, cobre, minerais raros, florestas por explorar e água que não acaba mais. Morremos de fome, de malária, de cólera, de diarreia, de doença do sono, de vírus vindo do futuro, uns, e outros, de um passado sem nome. Um dia alguém pintou uma frase na parede do Aeroporto Internacional de Luanda: «Bem vindo à Lua. Entre e deixe a razão lá fora.»” Agualusa, José Eduardo. *Barroco Tropical*. Op. cit., s. 94.

sklamanie zo situácie po získaní nezávislosti, v liste Máriovi de Andradovi z roku 1981 napísala: „Už neviem, kto som bola, kto som. Už neviem, koľko zo mňa je nie život, ale to zo života, čo som si prečítala v nejakej knihe.“¹²⁰ O svoju identitu prišla aj Ludo. Prestala sa cítiť byť Portugalkou, ale novú identitu ešte nenašla. Podobný problém mal aj manžel Ludovej sestry Orlando. Bol rodený Angolčan, ale do značnej miery asimilovaný. Úspešný obchodník s diamantami a vlastník obrovskej zbierky zahraničnej literatúry v piatich jazykoch túžil po nezávislosti, ale nemienil sa vzdať osobného majetku a nadobudnutých výsad v prospech národa.

V *Tropickom baroku* sa objavuje skupina ľudí s názvom Kolektív XXI, ktorá usporadúva po Luande rôzne zvláštne predstavenia, mnohokrát v neuveriteľných kostýmoch. Jeden z členov zoskupenia hovorí, že na zákazku tvoria zjavenia, ale hlavne chcú svojou činnosťou „prebudiť masy zo všeobecnej apatie. Veríme, že z nepokoja vyvstáva myslenie, a z myslenia revolúcia.“¹²¹ Podobne sa Agualusa svojimi dielami, v očiach niektorých provokatívnymi, snaží rozpútať debatu o minulej a súčasnej politike, minulosti a súčasnom stave krajiny, pretože len tak môže dôjsť k zmene.

Koloniálna minulosť a spomienky na krutú občiansku vojnu, ktorá navždy poznačila radosť zo získania nezávislosti, prudký príchod modernity a globalizácie, kontrastujúci s tradičnými africkými rituálmi, je len pár príkladov z toho, s čím sa musí v budúcej predstave o angolskej identite počítať. Angola je tak ako Félixov dom, loď plná hlasov, a autor im načúva a ich príbehy zdieľa so svetom. Zatiaľ čo kritikou nešetří a *Tropické baroko* je dystopickým dielom, jednoznačné východisko z tejto koláže identít Agualusa neponúka a utopický román ešte nenapísal.

Naprieč dielami sa predsa len črtajú Agalusove vízie angolskej identity. Dúfa v toleranciu aj medzi najkontrastnejšími postavami, sníva o demokratickej, slobodnej a mierumilovnej Angole, zbavenej od koloniálnych predsudkov a nacionalistických vízií. Pretože identita sa neustále buduje pomocou pamäti a zabúdania, zabudnutie na hrôzy minulosti neodsudzuje, ale jednoznačne vyzýva k otvorenému dialógu o súčasnom stave krajiny a o jej nedávnej minulosti. Dúfa, že hlas menšiny bude vypočutý a každý jedinec bude mať právo podieľať sa na novom prebudovaní angolskej identity. Pri formovaní novej

---

¹²⁰ „Já não sei quem fui, quem sou. Já não sei o quanto de mim é, não a vida, mas aquilo que da vida em algum livro eu li.“ Agualusa, José Eduardo. *Estação das Chuvas*. Op. cit., s. 67.

¹²¹ „Despertar as massas da apatia geral. Acreditamos que da inquietação surge o pensamento, e do pensamento a revolução.“ Agualusa, José Eduardo. *Barroco Tropical*. Op. cit., s. 307-308.

angolanidade by sa mali brať do úvahu všetky znaky formy bytia Angolčanom, ktoré odrážajú angolskú realitu. Nemal by sa hľadať spôsob, ako a čo treba odstrániť a zamlčať ako v minulosti, ale spôsob, akým by sa všetky časti dali stmeliť do nového vyvíjajúceho sa celku. Agualusa, tak ako iní postmoderní autori, podľa Lindy Hutcheonovej, „chcú uhájiť rozdielnosť, nie homogénnu identitu.“¹²² Agualusa tak predstavuje mnohé identity, kultúrne, sociálne, gendrové alebo národné, ktoré nie sú jednoznačne dané a môžu sa v priebehu času meniť. Zároveň si Agualusa, tak ako iní postmoderní autori, kladie otázku, kto a čo tieto rôznorodé identity utvára a za akých podmienok a „prostredníctvom vyprávania, poskytujú fiktívnu materiálnosť miesto abstrakcie, ale zároveň inklinujú k fragmentácii alebo aspoň k tomu, aby destabilizovali tradičnú unifikovanú identitu alebo subjektivitu charakteru.“¹²³ Agualusa preferuje novú formu jednoty a to jednotu v rozdielnosti.

Jedným zo symbolov zmeny je aj smrť Monteho. Jeho žena chcela sledovať zahraničné programy a tak sa snažil namontovať anténu, pri montáži však zahynul. Predstaviteľ staršej nacionalistickej generácie v podstate zabil prostriedok na spojenie sa s moderným svetom.

Nádej však Agualusa vkladá do novej generácie, ktorá sa už o vojne snád' bude len poctivo učiť. Dúfa, že budú študovať neprikrášenú minulosť a poučení zo súčasných nepravostí sa budú snažiť o lepšiu budúcnosť. Symbolom novej generácie sú malí chlapci Sabalu v *Obecnej teórii zabúdania* a autista Ramiro v *Tropickom baroku*.

Ramiro žije sám so sestrou Mayo v tej istej budove ako Bartolomeu Falcato. Chlapec celé dni kreslí neveriteľne presné obrazy Luandy, ktoré rozprávača fascinujú a preto sa snaží o Ramirovi natočiť dokument. Ten však odmietal komunikovať so svetom okolo, a preto Bartolomeu natáčal len jeho kresby, ktoré boli ako vízie budúcnosti na mestských múroch. Jedného dňa ich ukázal Mouche, známej angolskej architektke, autorke Terimiteiry. Tá ostala v šoku, pretože na múroch boli nakreslené stavby, ktoré ona ešte len plánovala a o ktorých len snívala. Ramiro kreslil budúcnosť Luandy, dokonca na základe jednej jeho kresby postavili nákupné centrum. Neskôr doniesla Mayo ukázať Bartolomeovi nové Ramirove kresby. Luanda bola miesto chudobných štvrtí plná parkov, zelene, detských ihrísk a nových budov. Na Ramirových obrazoch bola Luanda „nie taká ako je teraz, ani taká ako kedysi vyzerala, ale

---

¹²² „Seek to assert difference, not homogeneous identity.“ Hutcheon, Linda. *A poetics of Postmodernism*. London & New York: Routledge, 1989, s. 6.

¹²³ „Through narrative, they offer fictive corporality instead of abstractions, but at the same time, they do tend to fragment or at least to render unstable the traditional unified identity or subjectivity of character.“ Ibid., s. 90

ako by mohla vyzerat', keby bývalo všetko dopadlo dobre."¹²⁴ A Agualusa verí, že ešte stále má Angola čas zmeniť prítomnosť, ešte stále môže z ruín minulosti povstať lepší zajtrajšok.

Sabalu z *Obcenej teórie zabúdania*, ako dieťa osirel a v podstate celé detstvo strávil zháňaním obživy a pretĺkaním sa na ulici. Jedného dňa vyliezol k Ludo do bytu a našiel ju v horúčkach, skoro slepú, nehybnú. A tak sa o ňu začal starať, nosiť jej vodu, jedlo, lieky a odmietol ju nechať umrieť. Nakoniec to bol on, kto rozbil stenu, ktorá Ludo na toľko rokov zamurovala od sveta a stal sa jej sprievodcom v novom svete. Na konci príbehu nachádzame aj posledné slová, ktoré Ludo v denníku napísala sama sebe:

Ludo, drahá: teraz som šťastná. Slepá, vidím lepšie ako ty. Plačem pre tvoju slepotu, pre tvoju nekonečnú hlúposť. Bolo by to tak jednoduché otvoriť dvere, tak jednoduché aby si vyšla na ulicu a objala život. Vidím ťa ako vydesená pokukuješ cez okná, ako dieťa, ktoré sa nakláňa cez posteľ v očakávaní strašidiel. Príšery, ukáž mi príšery: títo ľudia na ulici. Moji ľudia.¹²⁵

Ludo už v tejto dobe skoro nevidela. Dalo by sa povedať, že ako stratila zrak, prestala sa báť iného, prestala vidieť rozdiely medzi ľuďmi, stratila predsudky a otvorila sa životu. A tým sa musí podľa Agualusu pri tvorbe novej vízie angolskej identity začať.

---

¹²⁴ „Não como existe agora, não como existiu, mas como poderia ser se tudo tivesse corrido bem.“ Agualusa, José Eduardo. *Barroco Tropical*. Op. cit., s. 335.

¹²⁵ “Ludo, querida: sou feliz agora. Cega, vejo melhor do que tu. Choro pela tua cegueira, pela tua infinita estupidez. Teria sido tão fácil abrires a porta, tão fácil saíres para a rua e abraçares a vida. Vejo-te a espreitar pelas janelas, aterrorizada, como uma criança que se debruça sobre a cama, na expectativa de monstros. Monstros, mostra-me os monstros: essas pessoas nas ruas. A minha gente.“ Agualusa, José Eduardo. *Teoria Geral do Esquecimento*. Op. cit., s. 231

3.3 Pamäť a identita

Predstavivosť je pamäť, ktorá sa zbláznila.

Mário Quintana

A čo keď je pamäť len výplodom predstavivosti?

André Breton

Po devastujúcej občianskej vojne sa opäť objavila potreba zmeniť predstavu o angolskej identite. Na to, aby sa krajina a obyvateľstvo mohli spamätať, sa bolo treba vyrovnáť s minulosťou a traumatickými spomienkami na vojnu a utrpenie, ktoré si medzi sebou obyvatelia jedného národa napáchali, pretože pamäť je základným prvkom identity a to nie len osobnej ale aj národnej.

Mechanizmy, ktoré v ľudskom mozgu prebiehajú pri ukladaní jednotlivých informácií a ich neskoršom vybavovaní, sú samozrejme komplikované a ich objasňovanie nie je predmetom tejto práce. Avšak stručný popis toho, akým spôsobom sa naša individuálna pamäť vzťahuje voči pamäti kolektívnej alebo k samotnej minulosti, je pre pochopenie Agualusovho diela a princípov, s ktorými pracuje, dôležitý.

Všeobecne rozumieme pod pojmom pamäť schopnosť mozgu zachovať informácie a dojmy, ktoré neskôr dokážeme aktualizovať. Paul Ricoeur v prvej kapitole knihy *Pamäť, história, zabudnutie* (La Mémoire, L'Histoire, L'Oubli, 2000) popisuje pamäť podľa postulátov gréckych filozofov Platóna a Aristotela. Podľa prvého zmieneneho je pamäť „súčasná predstava neprítomnej veci“¹²⁶ a podľa Aristotela je pamäť minulosť, ktorá sa v prítomnosti prejavuje ako spomienka.

Úloha reprezentovať niečo neprítomné, a ešte k tomu vzdialené v čase, nesie so sebou isté úskalia. Okrem toho je známe, že pamäť je zložená z troch procesov, a to zapamätávanie, vybavovanie a uchovávanie, ale už pri prvom procese mozog selektuje isté vnemy, ktoré sa nám zakódujú a iné proste vypustí. Už ani na začiatku procesu si teda nepamätáme celú skutočnú udalosť, ale len niektoré vnemy, ktoré v nás zanechala. Taktiež nie je možné zapamätať si celú udalosť a neskôr sa na ňu celkovo rozpamätať, pretože časom sa naše spomienky deformujú.

---

¹²⁶ „La représentation présente d'une chose absente.“ Ricoeur, Paul. *La mémoire, L'Histoire, L'Oubli*. Paris: Éditions du Seuil, 2000, s. 8-18.

Problematický je aj samotný vzťah medzi minulosťou a prítomnosťou. Pri skúmaní minulosti je vedcami odporúčaná Blochova regresívna metóda, ktorá vychádza z princípu, že minulosť môžeme uchopiť len z prítomnosti. Na podobnom princípe fungujú aj naše spomienky. Naša pamäť rekonštruuje minulosť z pohľadu prítomnosti, a preto reprezentácia z veľkej časti záleží na našom súčasnom pohľade na danú udalosť, ktorý ale časom podlieha zmenám. Detailnejšie tento proces popisuje aj Jean Piaget, tak ako ho cituje v knihe *Paměť a dějiny* (Histoire et mémoire, 1986) Jacques Le Goff:

Tato operace nám dává aktuální informaci o tom, jakou představu si subjekt vytváří o své minulosti, nikoli však nezprostředkovanou znalost této minulosti. (...) A jak řekl, myslím Erikson, který je psychoanalytikem sice neortodoxním, s nímž se ale plně ztotožňuji, minulost je rekonstruována v závislosti na přítomnosti, stejně jako je přítomnost vysvětlována minulostí. Jde o vzájemné působení. V ortodoxním freudismu naopak minulost determinuje aktuální chování dospělého. Odkud ale tuto minulost známe? Známe ji přece ze vzpomínek, jež jsou samy rekonstruovány v rámci, jenž je rámcem přítomnosti, a v závislosti na této přítomnosti.¹²⁷

Francúzsky filozof a sociológ Maurice Halbwachs v diele *Kolektivní paměť* popisuje dva druhy pamäte. Individuálnu, v ktorej spomienky sú vyhradené jednému subjektu, a kolektívnu, v ktorej sú spomienky roztrúsené do skupiny jedincov. Ako názov sám napovedá, zameriava sa hlavne na kolektívnu pamäť, ktorú pokladá za pilier tej individuálnej. Existenciu individuálnej pamäte nepopiera, ale tvrdí, že by nemohla existovať sama o sebe, bez kontaktu s väčším celkom. Podľa jeho výkladu si k rozepamätaniu musíme dopomôcť svedectvami iných ľudí, ktorí sa na danej udalosti zúčastnili. Na rekonštrukciu, ktorá podľa neho tvorí deväťdesiat deväť percent spomienky, teda potrebujeme dostatočné množstvo podkladov a svedectiev, inak si na udalosť nespomenieme, aj keď sme sa jej priamo zúčastnili. K tomu procesu samozrejme dochádza pomaly a časom vtedy, pokiaľ sa väzby a kontakty medzi jedincami daného kolektívu pretrhali a kolektívna pamäť prestala existovať.

K tomu, aby sme mohli zrekonštruovať naše vnemy minulosti a uchovať časy minulé, je teda nutné, aby nedošlo k úplnému pretrhaniu kolektívnych vzťahov. Popri tom však treba jednotlivé spomienky udržiavať pri živote neustálym pripomínaním, inak sa nám z pamäte úplne vytratia. Aby sa tak nestalo a neprišli sme o obe pamäte, a tým o identitu, je potrebné udržiavať tradície, rituály a premeniť minulosť do mýtov, rozprávání, vedomostí, zapísať alebo inak znázorniť do kroník, dejín a zakonzervovať ich do múzeí a archívov. Ako hovorí

---

¹²⁷ Goff, Jacques Le. *Paměť a dějiny*. Praha: Argo, 2007, s. 35-36.

už zmienený Ricoeur „neboť si vôbec nedovedeme predstaviť, jak by vypadala kultúra, kde by už nikdo nevedel, čo to znamená vypráveť.“¹²⁸

Dôležitým procesom v oblasti pamäte je aj zabúdanie. Ernest Renan hovorí, že „podstata národa je, že všetci jednotlivci majú veľa spoločného, a je rovnako nutné, aby toho všetci veľa zabudli.“¹²⁹ K podobnej dobrovoľnej kolektívnej amnézii vyzýval aj prezident José Eduardo dos Santos vo svojom príhovore prednesenom v predvečer podpísania mierovej dohody, ktorej predchádzal už spomínaný atentát na Jonasa Savimbiho:

Dnes sme v predvečer historickej udalosti. Angolčania už dlho túžili po tomto momente mieru a istoty do budúcnosti. (...) Keď zbrane utíchli, nemôžem neapelovať na všetkých Angolčanov a Angolčanky bez rozdielu, aby prijali mier v jeho hojnosti. (...) Aby k tomu mohlo dôjsť, je potrebné, aby bol každý z nás schopný odpustiť a zabudnúť, to znamená zahnať pocity nenávisti a pomsty, ktoré nikdy nemôžu prispieť k vybudovaniu dôstojnejšieho a spravodlivejšieho sveta pre angolský ľud.¹³⁰

Na Renanov výrok reaguje v knihe *Nacionalizmus* aj Ernest Gellner, keď hovorí, že Francúzsko malo mnoho storočí na to, aby zabudlo na kultúrne rozdiely, a kladie si otázku, čo by mali robiť „mladé, spěchající národy, dychtivé ukout onen homogenní celek kultury a státu, aniž by byly schopné či ochotné čekat na dlouhý pomalý proces rozpouštění a zapomínání kulturních diferencí?“¹³¹ V Angole sa tak, ako v mnohých iných novovzniknutých afrických štátoch, nečakalo a zo „spôsobov stmelenia“ vznikla občianska vojna.

K tomu, aby sa po tak tragických udalostiach národ opäť zjednotil, je samozrejme potrebná obrovská dávka renanovského zabudnutia a nespomínania tragických udalostí. Tzvetan Todorov v diele *Zneužívanie pamäte* (*Les abus de la mémoire*, 2004) hovorí, že každý jedinec má právo na zabudnutie, pretože neustále pripomínanie tých najbolestivejších

---

¹²⁸ Ricoeur, Paul. *Čas a vyprávění, II*. Praha: Nakladatelství Oikymen, 2003, s. 49.

¹²⁹ „Or l'essence d'une nation est que tous les individus aient beaucoup de choses en commun, et aussi que tous aient oublié bien des choses.“ Renan, Ernest. Op. cit., s. 38.

¹³⁰ „Hoje estamos à véspera de um acontecimento histórico. Os angolanos ansiavam desde há muito tempo pela chegada deste momento de paz e de certeza no futuro. (...) Perante o silêncio das armas, não posso deixar de apelar a todos os angolanos e angolanas, sem distinção, para que comunguem em toda a sua plenitude a paz. (...) Para que isso aconteça é necessário que cada um e todos nós sejamos capazes de perdoar e de esquecer, isto é, de afastar os sentimentos de ódio e vingança, que nunca poderão contribuir para a construção de um mundo mais digno e mais justo para o povo angolano.“ Santos, José Eduardo dos. Mensagem à Nação, Presidente da República de Angola. Luanda: 3.4.2002. [online]. [cit. 2016-07-28]. Dostupné z: <http://www.consuladodeangola.org/index.php?option=com_content&task=view&id=116&Itemid=158>

¹³¹ Gellner, Ernest. Op. cit., s. 63.

momentov života by bolo nesmierne kruté. Zabudnutiu by mal však vždy predchádzať otvorený dialóg.

Niekedy je zabúdanie na isté veci pre spoločnosť prospešné, nie však v momente, keď dochádza k úmyselnému zamlčovaniu historických faktov, ako sa v totalitných režimoch deje. Takéto narábanie s pamäťou podľa Le Goffa „způsobuje prospěch, afektivita, touha, zábrana či cenzura.“¹³² Manipulácia neobchádza ani pamäť kolektívnu, pretože je „významným faktorom v boji společenských sil o moc. Stát se pánem nad pamětí a zapomněním je jedním z velkých cílů tříd, skupin a jednotlivců, kteří vládli a vládou dějinných společností.“¹³³

Ak sa chceme stať páňmi minulosti, potrebujeme narušiť alebo nahradiť oporné body, v ktorých sa táto pamäť uchováva a prenáša. V praxi to znamená, že v podstate uvedieme do chodu upravené porekadlo: Zíde z očí (uší, kníh, atď.), zíde z mysle... Veď zabúdať je tak ľudské. Práca je omnoho ľahšia, ak chceme ovládnuť spoločnosť, ktorej kolektívne vedomie sa z veľkej miery šíri len ústnym podaním a je len na počiatku jeho písomnej dokumentácie. V tejto situácii sa momentálne nachádza aj Angola, ktorá len buduje svoju historiografiu. Preto mnohí spisovatelia pracujú práve s ústnym dedičstvom, ktoré sa snažia zachytiť na papier. K takémuto prístupu vyzýva aj taliansky historik Alessandro Triulzi, ktorý podľa Le Goffa:

prosazoval, aby se v Africe i v Evropě pracovalo „s rodinnými vzpomínkami, s lokální historií, s historií klanů, rodin, vesnic, s osobními vzpomínkami, s celým tímto rozsáhlým systémem neoficiálních, neinstitucionalizovaných poznatků, které ještě nevykrystalizovaly ve formální tradice a jež svým způsobem představují kolektivní vědomí celých skupin (rodin, vesnic) či jedinců (vzpomínky a osobní zkušenosti), přičemž působí jako protiváha poznatků, které si přivlastnily a zmonopolizovaly jisté konkrétní skupiny za účelem obrany svých vlastních zájmů.“¹³⁴

Keď spomíname, rekonštruujeme, vlastne si minulosť predstavujeme, tak ako si predstavujeme budúcnosť. Túto teóriu potvrdzujú aj nové výskumy v oblasti neurobiológie, zverejnené napríklad v článku „Prekvapivé spojenie medzi pamäťou a predstavivosťou“ (A Surprising Connection between Memory and Imagination). Skutočnosť, že mnoho pacientov, ktorí trpia stratou pamäti, si nie len že nedokáže vybaviť minulosť, ale rovnako si nevie predstaviť ani budúcnosť, je podľa Lynn Nadela, zapríčinené tým, že „ten istý systém,

¹³² Goff, Jacques Le. Op.cit, s. 70.

¹³³ Ibid., s. 70.

¹³⁴ Ibid., s. 112.

ktorý používame k zapamätaniu si minulosti, využívame k vytvoreniu možných budúcností.¹³⁵ Reč je o hipokampe, časti mozgu, ktorý podľa Moskovitcha potrebujeme k tomu „aby sme mohli mať živé výklady minulosti, budúcnosti alebo predstavovaných udalostí.“¹³⁶ Pretože náš mozog k rozpomätávaniu a predstavovaniu používa tie isté nervové obvody, hranica medzi pamäťou a predstavivosťou je teda ešte tenšia, ako by sa mohlo zdať.

Zdalo by sa, že čím viac vieme o fungovaní pamäte, tým menej veríme, že na základe spomienok dokážeme objektívne reprezentovať minulosť. Pamäť, ako jeden z pevných pilierov identity, ako sme ju poznali v minulosti, sa začína rozpadáť. Nestálosť a premena ako vlastnosti pamäte sa dostávajú do popredia a tým ešte viac komplikujú identitu, ktorú na základe pamäte tvoríme.

Le Goff v kapitole venovanej pamäti cituje Andrého Leroi-Gourhana, podľa ktorého je pamäť „jakýsi podklad, kam se zapisují řetězce úkonů.“¹³⁷ Rozlišuje tri typy: pamäť špecifickú, ktorá zaručuje formy chovania u zvierat; pamäť etnickú, ktorá zaručuje opakovanie vzorcov chovania v ľudskom spoločenstve, a pamäť umelú, elektronickú pamäť, schopnú uchovávať dáta bez pomoci ľudského intelektu. Dnes sa už aj testuje protéza, ktorá by hipokampus mohla nahradiť. Možno ten mikročip naprogramujú tak, že sa nám naňho bude minulosť nahrávať ako nepostrihaný film a objem nahrávky bude záležať len na predplatenej kapacite. Obrazne povedané, naša pamäť tak bude možno fungovať ako pamäť umelá a rozpomätávanie bude možno o čosi vernejšie skutočnosti. Dovtedy si však budeme musieť vystačiť s tým, čo máme a uvedomiť si, že niektoré naše spomienky môžu byť len výplodmi našej predstavivosti.

---

¹³⁵ „The same system we use to remember the past we also use to construct possible futures.” Miller, Greg. A Surprising Connection Between Memory and Imagination. [online]. [cit. 2016-07-28]. Dostupné z: <http://www.memorylab.org/Files/Science_past-future_2007.pdf>, s. 312.

¹³⁶ „In order to have vivid constructions of the past, the future, or of imaginary events.” Ibid., s. 312.

¹³⁷ Goff, Jacques Le. Op. cit., s. 70.

3.3.1 Pamäť, minulosť a identita v Agualusovom diele

Minulé udalosti môžu byť zmenené. História sa prepisuje. Nuž dobre, práve sme zistili, že sa to dá aplikovať aj na reálny svet. Možno sa naozajstná história sveta konštantne mení? A prečo? Pretože história je fikcia. Je to sen v mysli ľudstva, o ktorý sa neustále snaží. Smerom k čomu? ... Smerom k perfektnosti.¹³⁸

Linda Hutcheonová

Je to hra. Viem, že je to hra. Všetci to vieme.

Félix Ventura

Agualusa literárnou tvorbou, v ktorej vyvstáva otázka národnej identity, vytvoril akýsi literárny kaleidoskop angolskej spoločnosti. Vďaka svojej popularite obraz o svojej krajine sprístupnil celému svetu a možno aj Angole samotnej. Čitateľom v románoch, ktoré by sme mohli charakterizovať ako postmoderné, ponúka jeden z možných pohľadov na históriu Angoly. Mnohé historické fakty bývajú v krajine, ktorá ani dnes ešte nie je demokratická, prekrúcané a prispôbované tak, aby vyhovovali vládnucej vrstve a ojedinelé nie sú ani pokusy o popretie a potlačenie pamäte obetí. Ako hovorí protagonistka *Tropického baroka* Bartolomeu Falcato: „Budúcnosť stojí za to, len ak má minulosť. Tá, ktorú naši reprezentanti predstierajú budovať, ju nemá. Je to budúcnosť bez pamäte.“¹³⁹

Pamäť, ako jeden z pilierov identity, je jednou z tém v *Obchodníkovi s minulosťou*. Protagonista Félix si na základe našej neschopnosti si neskreslene pamätať minulosť, založil živnosť a predáva ju ako spotrebný artikel. V diele nachádzame mnoho teoretických zmienok o fungovaní pamäte a klamlivosti minulosti. Agualusa prostredníctvom rozprávača, gekóna Euália niekedy až teoreticky vysvetľuje ako funguje naša pamäť a ako sa tvorí minulosť. Pre gekóna je pamäť ako

krajina, ktorú pozorujeme z idúceho vlaku. (...) Sú to veci, ktoré sa nám odohrávajú pred očami, vieme, že sú skutočné, sú však ďaleko, nemôžeme sa ich dotknúť.

¹³⁸ „Past events can be altered. History gets rewritten. Well, we've just found that this applies to the real world too... Maybe the real history of the world is changing constantly? And why? Because history is a fiction. It is a dream in the mind of humanity, forever striving ... towards what? Towards perfection.” Hutcheon, Linda. Op. cit., s. 4.

¹³⁹ „O futuro só vale a pena se tiver passado. Este que os nossos dirigentes pretendem construir não tem. É um futuro sem memória.“ Agualusa, José Eduardo. *Barroco Tropical*. Op. cit., s. 336.

Niektoré sú už tak ďaleko a vlak napreduje tak rýchlo, že si nie sme istí, či sa naozaj stali. Možno sa nám prisnili. Pamäť mi už neslúži, hovoríme, a to len potemnelo nebo.¹⁴⁰

Niekedy by sa dokonca zdalo, že gekón v minulom živote, keď bol človekom, študoval Maurica Halbwachsa, pretože niektoré jeho názory na pamäť sa podobajú teoretickým záverom francúzskeho filozofa. O pamäti napríklad Euálio hovorí, že „Naša pamäť sa do veľkej miery živí tým, čo si o nás pamätajú iní. Máme sklon pamätať si cudzie spomienky ako svoje – vrátane tých vymyslených.“¹⁴¹

Félix ale netvorí minulosť a nové spomienky len pre zákazníkov. Napríklad Euálio si myslí, že celé Félixove detstvo je vymyslené. Uvedomila si to aj Ângela, Félixova priateľka a stratená dcéra Pedra Gouveiu, keď jej Félix ukazoval na obraze svojho starého otca. Bol to však portrét Fredericka Douglassa. Ako povedal sám obchodník:

Hovorí sa tomu profesionálna deformácia. Živím sa vytváraním zápletiiek. Cez deň fabulujem toľko a s takým nadšením, že sa niekedy večer strácam v labyrinte vlastných výmyslov. (...) Okrem portrétu je príbeh, čo som ti vyrozprával, pravdivý. Teda aspoň pokiaľ si pamätám. Viem, že mám niekedy falošné spomienky – všetci ich máme, nie je tak? Psychológovia to skúmali – ale myslím, že táto je ozajstná.¹⁴²

Félix po smrti Euália spytuje vlastné spomienky. Nevie, či sa mu celý prerozprávaný príbeh náhodou len neprisnil, pretože jeho spomienky na zvieracieho kamaráta sa menia na hrady z piesku.

Ako bolo už povedané, odpúšťanie a zabudnutie je hlavne pre spoločnosť, s tak pohnutou minulosťou ako tá angolská, na zotavenie a posun vpred nesmierne dôležitá. Nemôže sa tak však diať násilím, a pred tým ako sa môže zabudnúť, sa musia temné momenty angolskej histórie vyšetriť a vinníci spravodlivo potrestať.

V *Období dažďov*, v časti kde je popísaný vývoj národného povedomia a formovania literárneho hnutia MNIA s heslom „Podme objaviť Angolu!“, o Európanoch Viriato da Cruz hovorí že „vymazali z História všetky znaky černošskej kultúrnej prítomnosti v západnej

---

¹⁴⁰ Agualusa, José Eduardo. *Obchodník s minulosťou*. Op. cit., s. 109.

¹⁴¹ *Ibid.*, s. 99.

¹⁴² *Ibid.*, s. 89.

civilizácii; a čo je ešte horšie, teraz sa snažia zničiť naše tradície, celú našu pamäť.“¹⁴³ Práve preto sú básne prvých angolských spisovateľova alebo aj samotnej protagonistky Lídie, plné obrazov z detstva, afrických tradícií a spomienok na krajinu pred posilnením portugalských pozícií v Angole.

Tak, ako sa v minulosti úmyselne tajili isté vládne kroky a potláčala sa národná pamäť, aby to vyhovovalo vládnej vrstve, či už portugalskej alebo novej angolskej, podľa Agualusu situácia v Angole nebude ani v budúcnosti iná. V *Tropickom baroku* už nebude vypočúvanie prebiehať bitím a mučením, ale bude sa podávať nápoj s perím čierneho anjela, ktorý má zázračné účinky. V *Tropickom baroku* postavy totiž veria, že osoba pod vplyvom tejto tekutiny začne hovoriť pravdu a povedané informácie sa jej vymažú z pamäte. Zabudnú tak nielen na hrôzy, ktoré sa im v živote stali, ale aj na vinníkov, ktorí ich spôsobili. V *Tropickom baroku* tento čaj zneužívala vláda hlavne pri vypočúvaní nepriateľov režimu. Ako hovorí jedná z postáv, „režim by bol rád, keby nikto nemal pamäť.“¹⁴⁴ Pod vplyvom tohto nápoja vypočúvali aj Núbiu, bývalú miss Angoly, ktorá mala dôverné informácie o mocných predstaviteľoch vlády a podnikateľoch a bola tým pádom pre nich vážnou hrozbou. Núbia hovorí: „Počnúc jedným momentom som si uvedomila, že ako som rozprávala, strácala som pamäť ako niekto, kto skúša čítať papier, zatiaľ čo horí. Uvedomila som si, že to bol ich zámer.“¹⁴⁵

Zatiaľ čo niektoré postavy nechcú byť za žiadnych okolností zabudnuté, ako napríklad minister v *Obchodníkovi s minulosťou*, alebo portugalský obchodník Jeremias z *Obecnej teórie zabúdania*, pre ktorého zabudnutie sa rovnalo smrti, Monte, postava ktorá v *Období dažďov* a v *Obecnej teórii zabúdania* spôsobila mnoho utrpenia, má opačný strach. Zatiaľ čo v prvom diele sa dozvedáme v podstate len o jeho neľudských vypočúvacích postupoch, v druhom sa o jeho živote píše viac. Píše sa tam, že sám Monte má z tohto obdobia istú traumou a nechce na sedemdesiate roky plné neľudských činov spomínať. V *Obecnej Teórii zabúdania* sa pri popise dovolenky Monteho s manželkou píše: „Niektorí ľudia trpia strachom, že budú zabudnutí. Táto patológia sa volá atazagorafobia. S ním sa dial opak: žil

---

¹⁴³ „Apagaram da História todos os sinais da presença cultural dos negros na civilização ocidental; pior do que isso, pretendem agora destruir as nossas tradições, toda a nossa memória.” Agualusa, José Eduardo. *Estação das Chuvas*. Op. cit., s. 71.

¹⁴⁴ „O regime gostaria que ninguém tivesse memória.“ Agualusa, José Eduardo. *Barroco Tropical*. Op. cit., s. 317.

¹⁴⁵ „A partir de certa altura dei-me conta de que enquanto falava ia perdendo a memória, como alguém que tenta ler um papel enquanto este arde. Percebi que era esse o propósito deles.“ Ibid., s. 219.

v hrôze, že sa na neho nikdy nezabudne. Tam, v Delte Okavanga sa cítil zabudnutý. Bol šťastný.“¹⁴⁶

Z vybraných diel sa zabúdaním zaoberá, tak ako už samotný názov napovedá, práve dielo *Obecná teória zabúdania*. Ku koncu diela prišiel k Ludo Jeremias, ktorý sa prišiel ospravedlniť, pretože tesne pred vyhlásením nezávislosti, zabil Ludinu sestru a jej manžela, aby sa zmocnil diamantov. Ludo mu na toto priznanie odvetila: „Chyby nás opravujú. Možno treba zabudnúť. Mali by sme trénovať zabúdanie.“¹⁴⁷

Ludo zabúdanie po rokoch naozaj natrénovala. Na jej príklade vidno, akú očistnú funkciu má vyrozprávanie sa a rozprávanie ako také. Ludo, ktorá prežila mnoho rokov zabudovaná v byte, trávila čas čítaním, ale hlavne písaním. Najprv písala do denníkov, ale ako dochádzal papier, začala písať na steny. Tak sa jej byt premenil na jeden veľký životný príbeh. Ako sama povedala: „V tomto dome majú všetky steny moje ústa.“¹⁴⁸ Písala nielen o svojom strachu zo sveta mimo múrov jej bytu, ale aj o tom, ako bola za mlada znásilnená a rodinou odmietnutá. Niektoré z jej zápiskov sú veršované. Kapitola Exorcizmus pozostáva len z jej jednej básne: „Oriem verše krátke ako modlitby/ slová sú légie vyhnaných démonov/ osekávam príslovky zámená/ šetrím puls.“¹⁴⁹ Slovmi v denníkoch a na stenách vyvolávala svojich démonov minulosti. Ale ak sú démoni pomenovaní, jednoduchšie sa s nimi bojuje a potom zabúda. Agualusova tvorba je ako Ludove steny. Diela sú plné hlasov, príbehov a démonov minulosti a tí sa dajú poraziť len rozprávaním.

O mŕtvych, minulosti a potrebe rozprávania hovorí aj malý Sabalu, ktorý nakoniec Ludo z jej dobrovoľného zajatia vyslobodil. Nabádal Ludo k tomu, aby hovorila so svojimi mŕtvymi, pretože jeho mama „hovorievala, že mŕtvy trpia amnéziou. Trpia ešte viac, kvôli malej pamäti živých. (...) Rozprávanie upokojuje mŕtvych.“¹⁵⁰ Táto myšlienka sa podobá úvahám francúzskeho klasického historika Julesa Micheleta. Ten na začiatku rozsiahleho diela o dejinách Francúzska hovorí o mŕtvych, ktorí sa po vzkriesení do literárnej tvorby vracajú do hrobu menej smutní. A tak Agualusa píše. Svetu prerozpraváva príbehy obetí či už

---

¹⁴⁶ „Certas pessoas padecem do medo de ser esquecidas. A essa patologia chama-se atazagorafobia. Com ele sucedia o oposto: vivia no terror de que nunca o esquecessem. Lá, no Delta do Okavango, sentira-se esquecido. Fora feliz.“ Agualusa, José Eduardo. *Teoria Geral do Esquecimento*. Op. cit. s. 187.

¹⁴⁷ „Os erros nos corrigem. Talvez seja necessário esquecer. Devíamos praticar o esquecimento.“ Ibid., s. 221.

¹⁴⁸ „Nesta casa todas as paredes têm a minha boca.“ Ibid., s. 100.

¹⁴⁹ „Lavro versos curtos como orações/ palavras são legiões de demónios expulsos/ corto advérbios pronomes/ poupo os pulsos.“ Ibid., s. 123.

¹⁵⁰ „Dizia que os mortos sofrem de amnésia. Sofrem mais ainda com a pouca memória dos vivos. (...) Conversar sossega os mortos.“ Ibid., s. 161.

z doby koloniálneho útlaku, občianskej vojny, či iných neprávostí v angolskej histórii. Rozpráva, aby ľudia len tak nezabudli na to, čo sa stalo a mŕtvi mohli v klude odpočívať.

Vzhľadom k nedostatku objektívnych historických diel, či už z koloniálneho obdobia, ktoré by neboli výrazne ovplyvnené koloniálnym náhľadom, ale hlavne z doby po 1975, spisovatelia na seba často preberajú funkciu historikov. V dielach sa snažia sprostredkovať spomienky a príbehy z minulosti, ktoré sa do oficiálneho diškurzu nedostali, alebo boli úmyselne zamlčané. Agualusa pripomína aby sa nezabudlo na krutú minulosť, ale tiež aby sa nezabudlo, že história má mnoho podôb a na jej interpretácii sa podieľajú ľudia ovplyvnení mnohými faktormi. Nebojí sa otvorene hovoriť o minulých a prítomných problémoch a poukázať na tých, ktorí za to podľa neho nesú zodpovednosť, za čo si mnohokrát vyslúžil v rodnej krajine ostrú kritiku.

Agualusa sa v dielach zaoberá aj otázkou minulosti a histórie, historiografiou a pravdivosťou historického faktu, lepšie povedané samotnej schopnosti poznať minulosť, a podať o nej objektívne stanovisko. Problematický je však už samotný vzťah minulosti a prítomnosti. Dlhो vo svete panoval názor, že minulosť je nemenná. Zo začiatku tomu veril aj Euálio. Hovorí: „Jediné, čo sa vo mne nemení, je moja minulosť: spomienka na moju ľudskú minulosť. Minulosť je zväčša stála, je stále tam, krásna alebo strašná, a tam vždy zostane. (Veril som tomu, kým som nespoznal Félixu Venturu).“¹⁵¹ Je samozrejme pravda, že to čo sa raz stalo, sa už nemôže zmeniť, ale neplatí to už pre reprezentáciu minulosti v momentálnej dobe, ktorá podlieha rôznym faktorom a vplyvom. S minulosťou a prítomnosťou je to ako so začarovanou špirálou. Na minulosť totiž vždy nazeráme z prítomnosti, v prítomnosti vytvárame naše verzie minulosti. Zároveň však minulosť utvára našu prítomnosť.

Vzhľadom k občianskej vojne, ktorá narušila vzťahy a pocity spolunáležitosti obyvateľov v Angole, existujú snahy o prepísanie histórie, ktorá by vyznela menej tragicky ako tá skutočná. *Obchodník s minulosťou* je satirou práve na tieto snahy a v diele sa pamäť, minulosť a v konečnom dôsledku aj identita stávajú obchodnými artiklami. Agualusa v tomto diele ukazuje, ako jednoducho sa dajú vytvoriť historické fakty, na ktorých sa potom prítomnosť a budúcnosť zakladajú. Pre *Obchodníka s minulosťou* platí, že „vytváranie histórie je analyzované, ako by to bolo písanie príbehu.“¹⁵² Félix pri tvorbe

---

¹⁵¹ Agualusa, José Eduardo. *Obchodník s minulosťou*. Op. cit., s. 45.

¹⁵² „Making of history is analyzed as if it were the writing of a story.“ Wesseling, Elisabeth. *Writing History as a Prophet*. John Benjamins Publishing Co., 1991, s. 120.

vymyslených minulostí a identít používa také isté techniky, ako sám Agualusa pri vytváraní fiktívnych svetov. Ostatne, Félix sa prirovnaniu k literatúre ani nebráni. Sám gekónovi hovorí: „Myslím, že to, čo robím, je pokročilá forma literatúry (...) Aj ja vytváram zápletky, vymýšľam postavy, nenechávam ich však uväznené v knihe, dávam im život, vsádzam ich do reality.“¹⁵³ Na príklade novej ministrovej minulosti sa od Euália čitateľ dozvedá, ako tieto vymyslené životné príbehy Félix tvorí.

Félix zručne a opatrne pretkáva pravdu s fikciou, rešpektuje pritom historické dáta a fakty. Minister v knihe debatuje so skutočnými postavami (niekedy dokonca s kráľovskými postavami) a hodilo by sa, aby tieto postavy zajtra verili, že si s nimi skutočne vymieňali dôverné informácie a názory.¹⁵⁴

V tomto krátkom románe je na príklade Portugalca Pedra Gouveiu ukázané, ako nová minulosť, aj keď vymyslená, mení identitu jedinca. Podobne sa tak deje aj s identitou národnou. Podľa toho aká verzia minulosti bude uznaná, pretvorí sa aj identita. Stačí výmyslu len uveriť a o jeho pravdivosti presvedčiť aj ostatných. A Pedrovi Gouveiovi sa to podarilo. Odišiel hľadať svojich vymyslených rodičov a vrátil sa za Félixom s dôkazmi o ich existencii, až Félix začal celému príbehu skoro veriť. Postupne dochádzalo k úplnej premene celej osobnosti z Gouveiu na Buchmanna. Metamorfózu si všimol hlavne Euálio. Porovnáva Gouveiu, ktorý ich prvý krát navštívil oblečený v staromódnom obleku a s fúzmi ako z iného storočia, s novým mužom čo k ním teraz pravidelne chodí. Pod menom Buchmann a s novou minulosťou sa čoraz viac podobá na domácich obyvateľov, zmenil sa mu prízvuk, oblieka, správa a smeje sa ako rodený Angolčan. O premene Euálio hovorí:

Keď sa pozriem do minulosti a pozorujem ju odtiaľto, tak ako pozorujem Josého Buchmanna, nie je to José Buchmann, ale cudzinec napodobňujúci Josého Buchmanna. Keď však zavriem oči pred minulosťou, keď ho vidím teraz, akoby som ho nikdy predtým nebol videl, nedá sa mu neveriť – ten muž bol José Buchmannom celý život.¹⁵⁵

Ernest Renan hovorí, že pri tvorení národného uvedomenia, „kult predkov je zo všetkých ten najprávoplatnejší; predkovia z nás urobili, čo sme. Hrdinská minulosť, velikáni, slávne momenty, (myslím tie pravdivé), toť spoločenský kapitál, na ktorom sa stavia národná myšlienka.“¹⁵⁶ Narážka na proces budovania národného povedomia po roku 1975 sa objavuje

---

¹⁵³ Agualusa, José Eduardo. *Obchodník s minulosťou*. Op. cit., s. 54.

¹⁵⁴ *Ibid.*, s. 99.

¹⁵⁵ *Ibid.*, s. 49.

¹⁵⁶ Renan, Ernest. Op. cit., s. 50.

v *Obchodníkovi s minulosťou* niekoľkokrát. Napríklad keď Félix ministrovi vysvetľuje, prečo zmenili meno luandského gymnázia na gymnázium Mutu Ya Kevelu.

„Pretože chceli angolského hrdinu, predpokladám, v tom čase sme potrebovali hrdinov ako soľ.“¹⁵⁷ Ale je to práve príklad zmieneného ministra, na ktorom tvorbu dejín vidno najvýraznejšie.

Minister, ktorý zbohatol v Lisabone na zúfalstve bohatých žien ako liečiteľ uhranutí, chorôb duše a problémov v láske, si po návrate do Angoly otvoril sieť pekární a vstúpil do politiky. Po Félixovi ale nechcel len nových predkov, ktorí by mu súčasné postavenie oprávňovali. Najal si ho, aby zaňho spísal knihu, zväzok pamätí so značne ironickým názvom *Skutočný život bojovníka*. Félix popri tom, ako tvorí ministrove pamäte, Euáliovi vysvetľuje, ako faloš dodáva niekedy minulosti na dôveryhodnosti. Ako príklad uvádza hrad svätého Juraja v Lisabone. Hovorí, že hrad bol bez cimburia až do momentu, kým ho Salazar neprikázal postaviť. Spravil tak preto, aby hrad vyzeral skutočnejšie. Félix objasňuje, že „to, čo je dnes na hrade falošné, ho robí pravdepodobným. Viacerí lisabonskí osemdesiatnici, s ktorými som sa rozprával, sú presvedčení, že hrad mal cimburie odjakživa.“¹⁵⁸ Preto hovorí, že ak by bol ministrov príbeh „skutočný, nik by mu neveril.“¹⁵⁹

Z novej knihy sa dozvedáme, ako minister za mlada založil revolučnú bunku, ktorá podporovala oslobodenecké hnutia, pretože mal po svojom (vymyslenom) predkovi Salvadorovi Correiovi bojovú krv. Bol uväznený, prepustený a pretože nechcel podporovať bratovražednú vojnu, odišiel do Lisabonu, kde založil úspešnú kliniku africkej medicíny. Po návrate v deväťdesiatych rokoch chcel prispieť k budovaniu a k revitalizácii vlasti a hlavne nakrmiť ľud chlebom zo siete pekární, ktorú samozrejme založil z čisto nezištných dôvodov. Chvíľu na to bol menovaný za „štátneho tajomníka pre hospodársku transparentnosť a boj proti korupcii.“¹⁶⁰ V dystopickom diele o budúcnosti Angoly, *Tropickom baroku*, v jednom z rozhovorov Bartolomea Falcata s Humbertom Chiteculom, bývalým profesorom tropického poľnohospodárstva, zaznelo: „Všetko sa zmenilo, dokonca aj minulosť.“, Hlavne minulosť. Minulosť sa mení v závislosti na prítomnosti. (...) Nie je možné vybudovať novú budúcnosť bez toho, aby sa najprv nezmenila minulosť.“¹⁶¹ A to je v podstate to, v čo dúfa aj minister.

¹⁵⁷ Agualusa, José Eduardo. *Obchodník s minulosťou*. Op. cit., s. 85.

¹⁵⁸ *Ibid.*, s. 100.

¹⁵⁹ *Ibid.*, s. 100.

¹⁶⁰ *Ibid.*, s. 102.

¹⁶¹ „Tudo mudou, até o passado.“, Sobretudo o passado. O passado vai mudando consoante o presente. (...) Não se consegue construir um novo futuro sem primeiro mudar o passado.“ Agualusa, José Eduardo. *Barroco Tropical*. Op. cit., s. 56.

Pretože plánuje svoje pamäte vydať, zmení sa nie len minulosť, ale aj prítomnosť a budúcnosť. Ako hovorí Euálio:

Angolské dejiny po vydaní *Skutočného života bojovníka* budú konzistentnejšie, dokonca sa priblížia k dejinám. Na knihu sa budú odvolávať budúce diela zaoberajúce sa bojom za národnú slobodu, pohnutým rokom po získaní nezávislosti, mohutným demokratizačným pohybom v krajine.¹⁶²

Agualusa na príklade ministra poukazuje na problematickú povahu minulosti, ktorá vyplýva aj z prostriedkov, ktorými môžeme minulosť poznať. Môžeme ju poznať z výpovedí svedkov, pomocou rôznych historických artefaktov alebo na základe textových pozostatkov. Lenže tie vytvorili ľudia, ktorí aj keď chceli v najlepšej viere zachytiť ich vtedajšiu prítomnosť, ako len najlepšie a najobjektívnejšie vedeli, nikdy sa im to nemohlo podariť úplne pravdivo. Pretože sa minulosť ďalej traduje hlavne rozprávaním, v rôznych podobách, Hayden White hovorí: „Naratíva je to, čo prekladá vedenie do rozprávania.“¹⁶³

Agualusa, tak ako Félix, vedľa seba kladie realitu a fikciu a ukazuje na ich podobnosť, ktorá je väčšia, ako sme si možno mysleli. Keďže oboje, literárna alebo historická naratíva, sú ľudskými diškurzmi, teda výtvormi, ani jeden z nich nie je voči realite imúnny. Tým, že spisovateľ ukazuje, do akej miery je minulosť fiktívna, kritizuje tých, ktorým vytvorená minulosť zaručila vedúce postavenie v spoločnosti. Agualusove diela, ako iné „postmoderné texty slúžia k tomu, aby umiestnili do popredia spôsoby, v ktorých verzie histórie fungujú ako nástroje moci v prítomnosti.“¹⁶⁴

To, čo bude uznané za fakt a v akom znení sa bude minulosť interpretovať, podlieha mocenským bojom. Bohužiaľ sa s faktami dá celkom ľahko manipulovať a hlavne v nedemokratických režimoch sa často tak deje, čo Agualusa v dielach pripomína. V *Obchodníkovi s minulosťou* nachádzame pasáž, v ktorej Euálio vo sne diskutuje s Josém Buchmanom o tom, ako sa na jednom tichomorskom ostrove, klebety nakoniec stali pravdou. Na ostrove:

považovali klamstvo za najpevnejší pilier spoločnosti. Ministerstvo informácií, uctievaná, takmer posvätná inštitúcia, bolo poverené vytváraním a šírením nepravdivých správ. Keď ich vypustili medzi davu, správy rástli, získavali nové,

¹⁶² Agualusa, José Eduardo. *Obchodník s minulosťou*. Op. cit., s. 100.

¹⁶³ „Narrative is what translates knowing into telling.“ White, Hayden. In Hutcheon, Linda. Op. cit., s. 121.

¹⁶⁴ „Postmodernist texts often serves to foreground the ways in which versions of history function as instruments of power in the present.“ Wesseling, Elisabeth. Op. cit., s. 118.

neraz protirečivé formy, vytvárali mohutné ľudové hnutia a dynamizovali spoločnosť.(...) Pri jednej príležitosti napríklad Ministerstvo (...), vrhlo na istého opozičníka v úsilí zničiť mu kariéru podozrenie, že má mimomanželský vzťah s jednou známou anglickou speváčkou. Klebeta rástla a silnela do takej miery, že sa opozičník rozviedol s manželkou, oženil so speváčkou (ktorú pred tým ani nepoznal) a tým si získal takú obrovskú popularitu, že ho o niekoľko rokov neskôr zvolili za prezidenta.¹⁶⁵

V *Tropicom baroku* sa takto manipuluje s udalosťami aj v Angole. Dozvedáme sa, že jeden novinár si v roku 1975, pod vplyvom marihuany vymyslel kanibalistické praktiky, ktorým sa že vraj oddávali bojovníci jedného osloboditeľského hnutia a dodáva, že „Ešte dnes poznám takých, čo so spojenými nohami prisahajú že sme skutočne našli uvarené kúsky detí v sídle lokajov amerického imperializmu.“¹⁶⁶ V diele sa hovorí aj o tom, ako Ministerstvo štátnej bezpečnosti vymýšľalo na opozičníkov nepravdivé informácie, ako v prípade Humberta Chitecula. Bartolomeov svokor Benigno priznal, že „polovičku vecí, čo sa o ňom rozprávalo, sme to boli my v našom kabinete, sme to boli my, čo sme ich vymysleli, aby sme jeho a jeho stranu rozložili.“¹⁶⁷

Väčšina vybraných Agualusových diel by sa dala charakterizovať ako historiografická metafikcia. Historiografická metafikcia podľa Lindy Hutcheonovej píše o minulosti na základe toho, čo sa mohlo stať, a poukazuje na to, akým spôsobom budujeme svoju predstavu o minulom svete, ktorý je na tejto predstave založený. Hovorí, že:

Vo väčšine kritických prác o postmoderne, je to vyprávanie – či už v literatúre, histórii alebo teórii – to, na čo bolo zamerané hlavné ohnisko záujmu. Historiografická metafikcia spája všetky z týchto troch domén: to jest teoretické sebauvedomovanie si histórie a fikcie ako ľudských výtvorov (*historiografická metafikcia*), čo vytvorilo základy pre opätovné premyslenie a prepracovanie foriem a obsahov minulosti.¹⁶⁸

Ďalej, podľa nej

---

¹⁶⁵ Agualusa, José Eduardo. *Obchodník s minulosťou*. Op. cit., s. 97.

¹⁶⁶ „Ainda hoje conheço quem jure a pés juntos que, efectivamente, nós encontramos pedaços de bebês cozinhados na sede dos laçaios do imperialismo americano.“ Agualusa, José Eduardo. *Barroco Tropical*. Op. cit., s. 85.

¹⁶⁷ „Metade das coisas que se contavam sobre ele fomos nós, no meu gabinete, fomos nós que as inventámos para o desmoralizar e ao partido dele.“ *Ibid.*, s. 295.

¹⁶⁸ „In most of the critical work on postmodernism, it is narrative—be it in literature, history, or theory—that has usually been the major focus of attention. Historiographic metafiction incorporates all three of these domains: that is, its theoretical self-awareness of history and fiction as human constructs (historiographic metafiction) is made the grounds for its rethinking and reworking of the forms and contents of the past.” Hutcheon, Linda. Op. cit., s. 5.

Historiografická metafikcia – označuje a len potom rozvracia jej mimetický záväzok so svetom. Neodmieta ho (...) ani ho len tak neakceptuje (...). Ale pevne mení akékoľvek jednoduché predstavy o realizme alebo referencii tým, že priamo konfrontuje umelecký diškurz s historickým.¹⁶⁹

Obdobie dažďov odpovedá týmto vzorcom. Agualusa v diele, ktoré sa môže čítať ako kronika jednej generácie, popisuje obdobie od formovania angolského národného diškurzu, koloniálnej vojny, cez získanie nezávislosti, rozčarovanie, pokusy o prevrat a krutosti občianskej vojny až po rok 1992, kedy voja opäť prepukla. Pamäte a príbehy ľudí, ktorí za nezávislosť s nadšením bojovali, ale po nastolení režimu MPLA kruto trpeli. Pre lepšie pochopenie udalostí by snáď bolo treba *Obdobie dažďov* čítať zároveň s historickými dielami o danom období. Jednak preto, aby sa čitateľ dokázal v množstve popisovaných udalostí o straníckych bojoch či vojenských stretoch zorientovať, ale aj aby mohol porovnať, ako sa jednotlivé udalosti popisujú v oficiálnom diškurze a ako v Agualusovom diele.

V *Období dažďov* vedľa seba Agualusa kladie reálne historické osobnosti s tými vymyslenými, mieša pravdivé historické pramene a útržky z dobových novín s fiktívnymi. Tento postup na jednej strane tým vymysleným dodáva na vierohodnosti a tým reálnym na nej uberá. V tomto románe sa naozajstné historické udalosti odohrávajú na pozadí tých fiktívnych a Agualusa tým ponúka čitateľovi rôzne možné výklady minulosti. V *Obecnej teórii zabúdania* sú opísané skoro tie isté historické momenty ako v *Období dažďov*, dokonca sa v oboch dielach objavujú tie isté postavy, ako napríklad Monte a Malý Soba. Agualusa týmito referenciami a postavami, ktoré sa objavujú naprieč dielami, dodáva príbehom postáv v historických momentoch na dôveryhodnosti, a tým podporuje pravosť vlastnej verzie angolskej minulosti.

Pomocou tvrdení, že skutočnosť je mnohokrát nereálnejšia ako fikcia, ktoré sú časté hlavne v *Obchodníkovi s minulosťou*, čitateľovi v *Období dažďov* ukazuje inú interpretáciu udalostí po získaní nezávislosti ako tú, ktorú poznáme z oficiálneho rozprávania, presadzovanou stranou MPLA. Tento postup je vlastný mnohým postmoderným spisovateľom, ktorí podľa slov Elisabeth Wesselingovej „kladením vedľa seba líšiacich sa

---

¹⁶⁹ „Historiographic metafiction – inscribes and only then subverts its mimetic engagement with the world. It doesn't reject it (...) nor does it merely accept it (...). But it does change irrevocably any simple notions of realism or reference by directly confronting the discourse of art with the discourse of history.“ Ibid., s. 20.

pohľadov na ten istý historický predmet, románopisec môže „ukázať“ na mnohopočetnú interpretáciu minulosti.“¹⁷⁰

Obdobie dažďov odpovedá aj ďalšej charakteristike postmoderného románu, ktorú popisuje Wesselingová:

Postmoderní románopisci, však tiež vychádzajú z tradičného historického románu tým, že vymýšľajú alternatívne verzie histórie, ktoré sa zameriavajú na skupiny ľudí, ktoré boli vyhostené do bez významovosti oficiálnou históriou. (...) Skôr prepisujú históriu z perspektívy porazených v historickom zápase o moc, čo vyjadruje zapojenie sa do emancipačných príčin.¹⁷¹

Agualusa si v diele kladie otázku, kto sú tí ozajstní hrdinovia angolskej revolúcie a boja za nezávislosť. Po prečítaní diela, je čitateľovi jasné, že pre Agualusu to nie je vládna strana a jej predstavitelia, ale skôr protagonistka Lídia, Viriato da Cruz, Zorro, Santiago a iní, ktorí však upadli do nemilosti oficiálnych národných hrdinov. Agualusa tak píše o tých, ktorým oficiálny diškurz nedovolil byť viditeľnými, pretože históriu píšu víťazi. Vybrané diela, tak ako iné postmoderné texty „majú tendenciu sa súcítne identifikovať s tými, čo trpeli skôr ako s tými, čo robili históriu, tým že rozdeľujú role víťazov a porazených v samotnej histórii.“¹⁷²

Ďalším dôležitým faktorom, ktorý demonštrujú postmoderné diela je, že „otvorene presadzujú, že existujú jedine pravdy v množnom čísle, nikdy nie jedna Pravda; a že málokedy sa jedná o faloš *per se*, ale len o iné pravdy.“¹⁷³ Na to poukazuje aj Agualusa, ktorý otvorene podáva iné verzie angolských udalostí, čím zároveň kritizuje ich oficiálne verzie, ktoré mnohokrát zamlčali fakty, ktoré sa nehodili. Jeho zámerom je vyvolať potrebnú diskusiu a demystifikovať nedávnu angolskú históriu.

Dnes sa zdá, že sa historiografia v Angole začína uberať správnym smerom a vďaka uvoľneniu politickej situácie sa objavujú nové historické diela, ktoré popisujú históriu bez nacionalistickým prikrášením. Vládna strana MPLA sa však ešte stále mlčí a nepriznáva kruté

---

¹⁷⁰ „By juxtaposing diverging views on the same historical object, the novelist can „show“ the polyinterpretability of the past.“ Wesseling, Elisabeth. Op. cit., s. 85.

¹⁷¹ „Postmodernist novelist, however, also depart from the traditional historical novel by inventing alternate versions of history, which focus on groups of people who have been relegated to insignificant by official history. (...) Rather, they rewrite history from the perspective of the losers of historical struggles for power, which express an involvement with emancipatory causes.“ Ibid., s. 3.

¹⁷² „Tends to identify sympathetically with those who suffered rather than made history, by redistributing the roles of winners and losers in actual history.“ Ibid., s. 111.

¹⁷³ „Openly assert that there are only truths in the plural, and never one Truth; and there is rarely falseness per se, just other's truths.“ Hutcheon, Linda. Op. cit., s. 109.

postupy, ktorými sa snažila o vybudovanie homogénneho národa, a verejne sa obetiam nikdy neospravedlnila. Tak ako v minulosti, aj dnes sa ale objavujú vo vnútri strany nové odnože. Ich snahou je nielen obnova MPLA, ale napríklad aj priznanie zodpovednosti za krvavé potlačenie pokusu o prevrat z roku 1977. Agualusa v jednom z rozhovorov tieto snahy popisuje a predpokladá, že aj keď majú politické pozadie, aspoň presadzujú správnu vec. Hovorí, že sa snažia „priznať zodpovednosť, zistiť koľko ľudí umrelo, čo sa s nimi stalo. Ani doteraz rodiny obetí nevedia čo sa stalo. Oficiálne nie sú mŕtvi, žijú v akomsi zabudnutí.“¹⁷⁴

Angola teda stojí pred neľahkou úlohou prepísať oficiálne dejiny, čo je ale v tomto prípade správnym krokom, lebo len na základe zverejnenia novej pravdivej verzie minulosti, sa môže prítomnosť a budúcnosť zmeniť k lepšiemu.

---

¹⁷⁴ „De assumir responsabilidades, de saber quantas pessoas morreram, o que lhes aconteceu. Até agora os familiares das vítimas não sabem o que aconteceu. Oficialmente não estão mortos, vivem numa espécie de limbo.” José Eduardo Agualusa e a amável ditadura de Angola. [online]. [cit. 2017-05-12]. Dostupné z: <<https://www.publico.pt/2009/06/03/culturaipsilon/noticia/jose-eduardo-agualusa-e-a-amavel-ditadura-de-angola-233271>>.

3.4 Agualusa a angolskí prezidenti

Generácie a generácie budú pokračovať v tvojom diele,

*Deti budú pri narodení žvatlať tvoje meno...*¹⁷⁵

Jofre Rocha

Tvoja vernosť marxisticko-leninským princípom bude

živým príkladom pre mládež aj pre členov strany.

Tvoja starosť o ťažkosti nášho Eudu sa stane prioritami

nášho konania.

Svetlo tvojho príkladu bude navždy osvetľovať

*angolskú vlasť.*¹⁷⁶

Lara, 1979

José Eduardo Agualusa vo svojich dielach nepriamo, ale niekedy aj menovite, kritizuje angolských prezidentov. Ich zoznam je krátky, boli zatiaľ len dvaja. Prvým bol António Agostinho Neto, ktorý krajinu riadil od dňa vyhlásenia nezávislosti do svojej smrti 10. septembra 1979, a druhý, José Eduardo dos Santos, ktorý vládne od 20. septembra toho roku dodnes.

António Agostinho Neto sa narodil v roku 1922 v Catete, luandskej provincii, ako syn pastora. Základné a stredné vzdelanie získal v Angole, v Lisabone neskôr študoval medicínu a už v týchto časoch sa aktívne zapájal do aktivít skupiny mladých afrických intelektuálov. Jeho prvá skúsenosť s väzením je z roku 1951, neskôr nasledovali ďalšie. PIDE¹⁷⁷ ho zatkla a na

---

¹⁷⁵ „Por gerações e gerações tua obra será continuada, As crianças balbuciarão ao nascer o teu nome...” Rocha, Jofre. In Amâncio, Iris Maria da Costa. *Aquele por quem se espera: a tensa recepção literária do discurso poético-ideológico de Agostinho Neto na contemporaneidade*. [online]. [cit. 2016-07-30]. Dostupné z: <http://www.ich.pucminas.br/cespuc/Revistas_Scripta/Scripta12/Conteudo/N12_Parte03_art01.pdf>, s. 309.

¹⁷⁶ „A tua fidelidade aos princípios marxistas-leninistas será um exemplo vivo para a juventude e para os membros do Partido. As tuas preocupações com os problemas do nosso Povo estarão nas prioridades da nossa acção. A luz do teu exemplo iluminará para sempre a Pátria Angolana.” Lara. In Amâncio, Iris Maria da Costa. *Ibid.*, s. 314.

¹⁷⁷ PIDE: *Polícia Internacional de Defesa do Estado*, Medzinárodná polícia ochrany štátu

dva roky uväznila v roku 1955. Uväznenie angolského básnika neuniklo pozornosti verejnosti a jeho prepustenie žiadali osobnosti ako Jean-Paul Sartre, Simone de Beauvoir alebo Diego Rivera. V roku 1957 po jeho prepustení, ho Amnesty International zvolila za politického väzňa roka.

Približne okolo toho roku začal Neto aj s poetickou tvorbou. Celkom vyšli štyri zbierky jeho básní. Najprv, *Štyri básne Agostinha Neta* (Quatro Poemas de Agostinho Neto, 1957), potom súbor *Básne* (Poemas, 1961). Azda najznámejšia je zbierka *Posvätná nádej* (Sagrada Esperança, 1974) a posmrtno vyšla *Nemožná rezignácia* (A Renúncia Impossível, 1982). Po ukončení štúdií sa v roku 1959 vrátil do Angoly, kde pracoval ako lekár. Kvôli politickej situácii sa v roku 1962 presťahoval aj s rodinou do dočasného sídla MPLA v Kinshase, kde ho v decembri toho istého roka zvolili za predsedu strany. Počas exilu a rozličných ciest po svete sa horlivo venoval politickej a diplomatickej činnosti. V novembri 1975, v deň vyhlásenia angolskej nezávislosti, sa stal prvým prezidentom krajiny.

Na počesť Agostinha Neta sa v Angole 17. septembra, slávi Deň národného hrdinu. Agualusa však vo svojich dielach poukazuje na temnejšie stránky Agostinha Neta a tým hrdinu desakralizuje. Neto, symbol po stáročia utlačovaných Angolčanov a boja za nezávislosť, sa u Agualusu mení na utlačovateľa. V dlhom príhovore prezidenta Neta, preneseným v deň vyhlásenia nezávislosti, ktorým začína román *Obdobie dažďov*, zazneli vety ako:

Avšak náš boj tu nekončí. Cieľom je úplná nezávislosť našej krajiny, budovanie spravodlivej spoločnosti a Nového človeka. (...) Angolská ľudová republika, pod vedením MPLA naplňuje konkrétne túžby širokých ľudových mas a postupne kráča smerom k Ľudovému demokratickému štátu. (...) FAPLA¹⁷⁸ bude ako oslobodenecká sila Angolskej ľudovej republiky brániť územnú integritu krajiny a ako ľudová armáda sa bude podieľať spolu s ľudom na výrobe prispievajúcej ku veľkolepej úlohe NÁRODNEJ OBNOVY. (...) Hlavnou snahou nového štátu bude tiež zrušenie akejkoľvek diskriminácie pohlavia, veku, etnického, rasového a náboženského pôvodu, a prísne zriadenie spravodlivého princípu – za tú istú prácu takú istú odmenu. (...) Budeme rešpektovať rás každého regiónu, každého demografického jadra našej krajiny, pretože všetci rovnako ponúkame vlasti obeť, ktorú potrebuje, ak má žiť. (...) Zjednotení od Cabindy po Cunene, rázne

---

¹⁷⁸ FAPLA: *Forças Armadas Populares de Libertação de Angola*, Ľudové ozbrojené sily za oslobodenie Angoly. Armáda MPLA

postupujeme k všeobecnej ľudovej odolnosti a vybudujeme náš
DEMOKRATICKÝ A LUDOVÝ ŠTÁT.

ČESŤ ANGOLSKÉMU LUDU

VEČNÁ SLÁVA NAŠIM HRDINOM

BOJ POKRAČUJE! VÍŤAZSTVO JE ISTÉ!¹⁷⁹

Ako popisuje Agualusa naprieč dielami, realita však bola iná a Netom nastolený režim mal ku tolerancii ďaleko.

V *Období dažd'ov* stavia Agualusa prezidenta Neta do pozície priameho svedka Santiagovho mučenia. Po tvrdom mučení ho Santiago už nemohol vidieť, ale poznal ho po hlase. Predstavoval si ho v tmavom obleku, s typickými okuliarmi s hrubým rámom a zvláštnym úsmevom, s atribútmi, ktorými je Neto v Agalusovom diele charakterizovaný viac krát. Neto povedal Santiagovi: „Mal som ťa rád, vieš? Mohol som ti dať všetko. Ale zradcom neodpúšťam. Vidíš, čo si teraz? Kus papiera, aj vyhodené noviny sú dôležitejšie.“¹⁸⁰ A ďalej, ako odpoveď Santiagovmu prehláseniu, že revolucionárov Neto môže zabiť, ale nezničí ich česť:

Česť? Tvoja česť sa dá jesť? Nakrmiš svojou čťou ostatných? Toto je zem, Santiago, myslíš si, že zem sa vybuduje čťou? Zem sa buduje krvou! Dávame našim ľuďom najesť hladu druhých, kupujeme svoj život za život druhých. (...) „Snád ťa ani nezabijem, Santiago. Ty si ani umrieť nezaslúžiš...“¹⁸¹

---

¹⁷⁹ „Porém a nossa luta não termina aqui. O objetivo é a independência completa do nosso País, a construção de uma sociedade justa e de um Homem Novo.(...) Realizando concretamente as aspirações das largas massas populares, a República Popular de Angola, sob a orientação do MPLA, caminha progressivamente para um Estado de Democracia Popular. (...) A FAPLA, como força libertadora da República Popular de Angola, caberá defender a integridade territorial do País e, na qualidade de exército popular, participar ao lado do Povo na produção para a grandiosa tarefa da RECONSTRUÇÃO NACIONAL. (...) Preocupação dominante do novo Estado será também a abolição de todas as discriminações de sexo, idade, origem étnica ou racial e religiosa, e a instituição rigorosa do justo princípio: - «a trabalho igual, salário igual». (...) Respeitamos as características de cada região, de cada núcleo populacional do nosso País, porque todos de igual modo oferecemos à Pátria o sacrifício que ela exige para que viva. (...) Unidos de Cabinda ao Cunene, prosseguiremos com vigor a Resistência Popular Generalizada e construiremos o nosso ESTADO DEMOCRÁTICO E POPULAR. HONRA AO POVO ANGOLANO GLÓRIA ETERNA AOS NOSSOS HERÓIS A LUTA CONTINUA! A VICTÓRIA É CERTA!” Príhovor Agostinha Neta v deň vyhlásenia nezávislosti. [online]. [cit. 2016-07-30]. Dostupné z: <http://www.agostinhoneto.org/index.php?option=com_content&id=997:discurso-do-presidente-agostinho-neto-na-proclamacao-da-independencia-de-angola>.

¹⁸⁰ „Eu gostava de ti, sabes? Podia ter-te dado tudo. Mas não perdoos aos traidores. Vês o que tu és agora? Um farrapo, tens menos importância que um jornal deitado fora.“ Agualusa, José Eduardo. *Estação das Chuvas*. Op. cit., s. 225.

¹⁸¹ „Honra? A tua honra come-se? Dás de comer aos outros com a tua honra? E um país Santiago, achas que um país se constrói com a honra? Um país constrói-se com sangue! Damos de comer aos nossos com a fome dos

Postava Agostinha Neta sa v diele vyskytla viac krát. Lídia sa snažila udobriť jednotlivé frakcie strany, zmieriť Agostinha Neta s Viriatom da Cruzom, ktorý sa podľa Lídiiných slov ako jediný postavil proti zvoleniu Neta za predsedu strany. V diele je citovaná aj Netova azda najslávnejšia báseň, „Sbohemdání“ (Adeus à hora da largada). Tú ukazuje Lídi Mário Pinto de Andrade, pretože chcel zaradiť niektoré Netové básne do spomínanej zbierky s diskutovaným názvom. Lídiou bola značne zaskočená, hlavne veršami „Já už nedoufám/ jsem ten v něhož se doufá.“¹⁸² Ako hovorí rozprávač *Obdobia dažďov*, Lídiu dlho trvalo „kým si uvedomila, že ak má byť prorok opravdivý, potrebuje sa ako opravdivý cítiť.“¹⁸³ Na tieto verše reaguje Agualusa v básni „Toľkokrát lovenie rýb“ (Luas¹⁸⁴ tantas vezes).

Prešiel čas a prešlo viac času

Všetko sa stratilo v šepote dní

Čakali sme na budúcnosť ako tí, ktorí sa odsúvajú

A budúcnosť, ktorú sme prežili, neprišla!¹⁸⁵

Reakciou na Netové verše by mohli byť aj verše z úryvku Lídiinej básne, ktorú v roku 1973 prečítal na jednom zhromaždení Lídiin spolubojovník z OCA Zorro. Podľa rozprávača však len málo ľudí pochopilo, o čom báseň hovorí:

Niekde Domov čaká

na mňa, na nás.

Domov niekde prebýva

Dúfam. Dúfame

s tajným vedením stromov

a kúzelníkov.

---

outros, compramos a nossa vida com a vida dos outros. (...) – Nem sequer te mato, Santiago. Tu nem sequer mereces morrer...” Ibid., s. 226.

¹⁸² Neto, Agostinho. *Posvátaná naděje*. Praha: Odeon, 1983, s. 7.

¹⁸³ „A perceber que um profeta, para ser autêntico, precisa apenas de se sentir autêntico.” Agualusa, José Eduardo. *Estação das Chuvas*. Op. cit., s. 82.

¹⁸⁴ Slovo *Lua* značí spôsob angolského rybolovu

¹⁸⁵ „Passou-se o tempo e mais tempo se passou/ Tudo se perdeu no murmurar dos dias/ Esperámos o futuro como quem se adia/ E o futuro por que passámos não chegou!” Agualusa, José Eduardo. *Coração dos bosques*. Luanda: UEA, 1991. In Amâncio, Iris Maria da Costa. Op. cit., s. 319.

Takýto domov nič

nepohlí. Nič!”¹⁸⁶

O Netovej poézii sa hovorí aj v *Tropickom baroku*. Bartolomeu Falcato bol verejnosťou odsúdený za názor na Netovu literárnu tvorbu. Ako povedal, stal sa prvým poetickým disidentom v histórii. Vraví, že:

keď som ktoréhosi dňa robil rozhovor s jedným z malých týždenníkov, ktorých bolo vtedy v Luande neúrekom, som duchom neprítomný zmienil akúsi nechut', ktorú vo mne vždy vyvolávala poézia Agostinha Neta. A dodal som: „Bol to štátnik, nie básnik, poézia bola preňho iná forma, ako robiť politiku. Zanechal nám iba niekoľko málo veršov, skoro všetky priemerné.“¹⁸⁷

Toto prehlásenie v románe, veľmi podobné tomu, ktoré učinil sám Agualusa, rozbúrilo veľkú vlnu kritiky v diele aj v realite. Po prečítaní niektorých komentárov pod novinovým článkom,¹⁸⁸ ktorý o tomto Agalusovom prehrešku informuje, je jasné, kde spisovateľ inšpiráciu pre tieto riadky z *Tropického baroka* načerpal:

Domnelý spisovateľ a filmár Bartolomeu Falcaco, ktorého meno už vypovedá celý projekt života: Bar-tolo-meu, čiže bar-hlúpy-môj, oneskorená nadutosť koloniálneho fašizmu, prišiel na verejnosť pošpiniť pamiatku veľkého básnika, nesmrteľného sprievodcu angolskou revolúciou, milovaného a s clivosťou spomínaného otca, ktorý nás všetkých priviedol na cestu ku hviezdám. Podlý krpáň! Tvoj pohľad nedovídi ďalej ako na záchodovú dosku! Chcel by som ti hlavu odseknúť, ale bohužiaľ ty, úbohý výkal!, žiadnu hlavu nemáš!¹⁸⁹

Tak ako Agualusa, aj Bartolomeu bol obvinený z napadnutia pamiatky národného hrdinu, pretože podľa niektorých, ako sa píše v knihe, „písanie nemôže slúžiť k potupovaniu,

---

¹⁸⁶ „Em algum lado a Casa aguarda/ por mim, por nós./ Em algum lado a Casa mora./ Espero. Esperamos / com a secreta ciência das árvores/ e dos magos./ Uma Casa assim nada/ a devora. Nada!” Agualusa, José Eduardo. *Estação das Chuvas*. Op. cit., s.121

¹⁸⁷ „Certo dia, entrevistado por um dos pequenos semanários que na altura se multiplicavam em Luanda, comentei distraído o vago aborrecimento que sempre me provocou a poesia de Agostinho Neto. E acrescentei - «Foi um estadista, não um poeta, a poesia era para ele uma outra forma de fazer política. Deixou-nos apenas meia dúzia dos versos, quase todos medíocres».” Agualusa, José Eduardo. *Barroco Tropical*. Op. cit., s. 88.

¹⁸⁸ Agualusa considera Agostinho Neto «poeta medíocre». [online]. [cit. 2016-07-30]. Dostupné z: <http://www.angonoticias.com/Artigos/item/17879>.

¹⁸⁹ „O presumível escritor e cineaste Bartolomeu Falcato – cujo nome já denuncia todo um projeto de vida: bar-tolo-meu –, vil flatulência retardada do colonial-facismo, veio a público sujar a memória do poeta maior, do guia imortal da revolução angolana, do querido e saudoso pai que nos levou a todos a trilhar o caminho das estrelas. Anão miserável! O teu olhar não vai além da tampa da sanita! Gostaria de te arrancar a cabeça à catanada, mas infelizmente tu, vil excremento!, não tens cabeça!” Agualusa, José Eduardo. *Barroco Tropical*. Op. cit., s. 88-89.

bagatelizovaniu, očierňovaniu, zatracovaniu ikon, hrdinov, mýtov, anjelských zástupcov, bohov a božstiev.“¹⁹⁰ V *Tropickom baroku* sú samozrejme tieto prehnané slová kritikov paródiou na nezmyselnú situáciu, ktorú Agualusa kvôli kritike Netovej poézie sám zažil. Oboje však ukazujú na smutnú skutočnosť, že ani vo fiktívnej Angole roku 2020, do ktorej je román situovaný, ani v reálnej Angole dnešných dní, neexistuje jeden zo základných pilierov demokracie, a to sloboda prejavu. Agostinho Neto je aj dnes postavený na svätý piedestál národného hrdinu, ktorého nehodno kritizovať.

Súčasný angolský prezident José Eudardo dos Santos sa narodil 28. augusta 1942 v Luande. Univerzitu vyštudoval v Azerbajdžane. Už počas študentských rokov vstúpil do MPLA, ktorej sa po smrti Agostinha Neta stal predsedom, a dnes je tretím najdlhšie vládnucom prezidentom na svete. Nikdy však nebol do tohto úradu poriadne zvolený. V roku 1979 sa stal prezidentom automaticky, vo voľbách roku 1992 síce získal 49,57% hlasov oproti 40,6% hlasov opozičného lídra Jonasa Savimbiho, ale podľa ústavy mal víťaz volieb získať nad 50%. Malo sa teda uskutočniť druhé kolo, ku ktorému nedošlo, pretože po krvavom potlačení protestu, ktorý sa zapísal do dejín ako Halloweenský masaker, vojenské zložky MPLA zabili tisíce protestujúcich z radov UNITY a opäť prepukla občianska vojna.

Zmienka o tejto tragickej udalosti sa objavuje aj v *Obchodníkovi s minulosťou*. Zažila ju stará Esperança, keď išla k vodcovi opozície pre list od syna:

Prišla banda chamrade, grupa dobre ozbrojených výtržníkov, opití násilím vrazili do domu a všetkých zmlátili. Veliteľ chcel vedieť babkine meno. Povedala mu, *Esperança Job Sapalalo, pane*, a on sa rozrehotal. Zavtipkoval, Nádej zomiera posledná. Zoradili vodcu s rodinou na dvore a postrieľali ich. Keď prišiel čas na starú Esperanču, minuli sa guľky. Zachránila ňu logistika, zreval veliteľ, s logistikou máme vždy problém.¹⁹¹

V roku 2001 síce José Eduardo dos Santos prehlásil, že za prezidenta kandidovať nebude, ale v roku 2003 sa opäť postavil do čela strany a v roku 2008 sa uskutočnili parlamentné voľby, v ktorých s 81,6 % vyhrala MPLA. Po zmene ústavy sa predseda víťaznej strany automaticky stal prezidentom krajiny. Vo voľbách roku 2012 MPLA opäť vyhrala voľby a José Eduardo dos Santos tým získal post prezidenta na ďalších päť rokov. Jeho vláda síce býva označovaná za umiernenú, pretože Santos postupne otvára angolský trh

---

¹⁹⁰ „A escrita não pode servir para humiliar, banalizar, denegrir, diabolizar os ícones, os heróis, os mitos as legiões de anjos, os deuses e divindades.“ Ibid., s. 89.

¹⁹¹ Ibid., s. 14.

zahraničným investorom a opúšťa marxistickú ideológiu, býva však často kritizovaný za obrovskú korupciu. Korupcia v Angole je hodnotená ako jedna z najväčších v Afrike a prezident je známy pre rozdávanie významných postov svojej rodine a privatizáciu kľúčových podnikov v Angole.

Aj keď nemenovane, Agualusa terajšieho angolského prezidenta kritizuje v poviedke „Dobrý despota“ (O bom despota), z jeho posledné vydaného súboru poviedok *Kniha chameleónov* (O Livro de camaleões, 2015). Opisuje tu postavu, ktorá sa až príliš podobá dnešnému prezidentovi. Ako povedal pri jednom čítaní z knihy „diktátorom, o ktorom som napísal tuto poviedku, mohol by to byť akýkoľvek diktátor na svete, oni sú si všetci veľmi podobní (...), ale mohol by to byť tiež tento diktátor angolský.“¹⁹²

Prezident z poviedky v mladosti ani veľmi nemyslel na nezávislosť Angoly, aj keď často spomína na koloniálne časy, kedy napríklad ísť taxíkom bolo pre černocha skoro nemožné, pretože väčšina šoférov boli bieli rasisti. Neskôr si začal predstavovať Angolu bez Portugalcov, ale v podstate došiel však záveru, že by sa nemali

dávať masám ani prostriedky, teda ani vzdelanie, ani čas na to, aby sa zdokonaľovali a popúšťali uzdu fantázii. Ideálne je, aby boli masy plne zamestnané tým, ako prežiť. Mladí študenti, ktorí sú iba osoby vytrénované k tomu, aby mysleli a predstavovali si, a ktorí majú na to čas, sú pre silné Vlády obrovskou hrozbou. Snívam o krajine bez študentov.¹⁹³

Budúci diktátor sa rozhodol, že sa pripojí k nejakému nacionalistickému hnutiu. Do momentu, kým mu jeden kamarát nedal brožúru MPLA, o hnutí nikdy nepočul. Ale dva mesiace na to už bol v Kongu odhodlaný bojovať za nezávislosť. Vedel však, že nikdy nebude vojakom, a tak radšej išiel študovať do ZSSR. Už v Kongu si všimol, že vo vnútri hnutia existuje mnoho frakcií a pridať sa na jednu, alebo druhú stranu by nebolo vhodné. Agualusa popisuje, že ako Prezident po pokuse o prevrat z roku 1977 „využil zámienku na to, aby zajal všetkých odporcov, pravicových a ľavicových, vo vnútri strany a mimo nej. Mnoho stoviek

---

¹⁹² „Poderia ser qualquer ditador no mundo, eles são todos muito semelhantes (...) mas poderia ser também esse ditador, que é o angolano, sobre o qual eu escrevi este conto.“ Agualusa, José Eduardo. Estou a treinar a minha imaginação para ver se consigo derrubar o governo. [online]. [cit. 2016-08-02]. Dostupné z: <<http://www.redeangola.info/estou-a-treinar-a-minha-imaginacao-para-ver-se-consigo-derrubar-o-governo/>>.

¹⁹³ „Não se deve dar às massas nem os meios, ou seja, a educação, nem o tempo, para que se apurem e soltem a fantasia. O ideal é que as massas estejam inteiramente ocupadas em sobreviver. Jovens estudantes, que não são outra coisa senão pessoas treinadas para pensar e para imaginar, e que dispõem de tempo para isso, constituem uma ameaça terrível aos Governos fortes. Sonho com um país sem estudantes.“ Agualusa, José Eduardo. *Livro dos Camaleões*. Lisboa: Quetzal Editores, 2015, s. 65-66.

nešťastníkov možno tisícok, zastrelili.“¹⁹⁴ Podobne danú situáciu Agualusa popísal už v *Období dažďov* a v *Obecnej teórii zabúdania*. Po smrti prezidenta, vďaka tomu, že nikto nevedel, na ktorej strane vlastne postava z poviedky stojí, a teda sa ho nikto nebál, bol zvolený novým predsedom strany a zároveň prezidentom krajiny. Radoval sa z pádu berlínskeho múru, pretože sa konečne mohol odkloniť od fanatickeho marxizmu a „otvoriť krajinu radostiam kapitalizmu, k prospechu celej našej veľkej rodiny a krajiny všeobecne.“¹⁹⁵ Je síce kritizovaný za korupciu, ale veľmi ho to netrápi. Hovorí, že lojalita sa dá získať len dvoma spôsobmi. Kúpou a pokrvným spojením. Preto rozdáva všetky dôležité politické a ekonomické posty rodine. Ako hovorí, „Boh ma požehnal veľkým počtom detí.“¹⁹⁶ José Eduardo dos Santos má šesť detí z troch manželstiev. Prezident z poviedky vraví „kúsok po kúsok rozdeľujem krajinu medzi nás. Našťastie mám obrovskú a bohatú krajinu. Snád' to vyjde pre všetky moje deti.“¹⁹⁷ Na konci poviedky prezident hovorí „silné režimy sa začínajú rozpadáť, keď strach mení miesto. Mám obrovský strach z násilia – už som to povedal a som úprimný –, ale niekedy je nutné prejsť k extrémnym spôsobom, aby sa zabránilo chaosu.“¹⁹⁸ Tento postoj je podobný aj tomu Josého Eduarda Santosa, ktorý sa síce počas svojej kariéry pokúšal nastoliť mier a ukončiť občiansku vojnu, keď však bolo treba, nebál sa ako šéf národných ozbrojených zložiek dať zelenú či už masakrom, alebo uväzneniu opozičných predstaviteľov. Azda posledným takýmto Santosovým činom bol aj jeho pokyn uväzniť skupinu mladých študentov. Ako hovorí Agualusa:

Prezident Republiky mal príhovor, v ktorom mladých obvinil z toho, že chceli urobiť štátny prevrat. Oni spolu čítali knihu a obvinení boli z toho, že chceli urobiť štátny prevrat, na ktorý síce nemali prostriedky, ale rozmýšľali o tom. Táto myšlienka, že by sa dala vláda poraziť pomocou telepatie a silou predstavivosti, sa mi zdá mimoriadna, a od vtedy ako som ten príhovor počul, celou silou trénujem svoju predstavivosť, aby som zistil, či dokážem poraziť vládu, a dúfam, že sa mi to telepatiou a silou myslenia podarí.¹⁹⁹

---

¹⁹⁴ „O presidente aproveitou o pretexto para prender todos os constestários, à direita e a esquerda, dentro e fora do partido. Muitas centenas de infelizes, talvez milhares, foram fuzilados.“ Ibid., s. 69.

¹⁹⁵ „Abrir o país às alegrias do capitalismo, para benefício de toda a nossa grande família e do país em geral.“ Ibid., s. 70.

¹⁹⁶ „Deus abençoou-me com um grande número de filhos.“ Ibid., s. 72.

¹⁹⁷ „Pouco a pouco, vou distribuindo o país entre nós. Felizmente, temos um país enorme e rico. Há de dar para todos os meus filhos.“ Ibid., s. 72.

¹⁹⁸ „Os regimes fortes começam a desmoronar-se quando o medo troca de lugar. Tenho horror à violência – já o disse antes, e sou sincero –, mas por vezes é necessário recorrer a meios extremos para impedir o caos.“ Ibid., s. 74.

¹⁹⁹ „O Presidente da República fez um discurso acusando esses jovens de quererem realizar um golpe de Estado. Eles estavam reunidos lendo um livro e a acusação é que não tinham meios de fazer um golpe mas pensavam nisso. Esta ideia de poder derrubar um governo através da telepatia e da força da imaginação parece-me

V *Tropickom baroku* má Angola prezidentku. Bývala miss Angoly Núbia tvrdila, že má prezidentka milenca a jej manžel pravidelne usporadúva orgie plné drog a sexu, ktorým prezidentka prizerá. Hlavu štátu však plne ovláda, a tým krajinu vedie do záhuby, veľvyslanec Vatikánu Pascal Adibe, ktorý vlastní v krajine mnoho dôležitých podnikov. Nesmierne zbohatol pašovaním zbraní a drog a bez neho prezidentka neurobí žiadne rozhodnutie. A ako už bolo popísané v predchádzajúcich kapitolách, demokratickú Angolu nevidí Agualusa ani v budúcnosti .

Svokor Bartolomea Falcata z *Tropického baroka* Benigno dos Anjos Negreiros, spomínal, čo sa dialo s ľuďmi, ktorí prestali byť pre vládu potrební. Síce sa občas muselo pristúpiť k radikálnejším riešeniam, ale väčšinou dotyčného pozvali do dobrej reštaurácie, porozprávali sa s nim: „chcel by si štipendium, drahý krajan? Možno platené voľno v Thajsku alebo v Brazílii, vyzeráš unavene“ a na konci vytiahneme šekovú knižku. Tiež rozdávame verejné funkcie.“²⁰⁰

V *Obchodníkovi s minulosťou* sa dozvedáme, že prezident bol nahradený dvojníkom. Ako hovorí Edmudo Barata dos Reis, bývalý agent štátnej bezpečnosti:

„Prezidenta nahradili dvojníkom. (...) Vymenili ho. Dali na miesto neho dvojníka, strašiaka, či ako sa to hovorí v tej posratej replike. (...) Poznám dvojníka. Najal som ho! Najal som aj ďalších. Prezident sa nikdy neobjavoval na verejnosti. Chodili namiesto neho dvojníci. Trojka, ten bol vždy najlepší. On jediný mohol aj rozprávať, bez toho, že by vyvolal podozrenie, ostatní mlčali, používali sme ich len pri ceremóniách, kde sa vyžadovala prítomnosť tela. (...) Zvládol to dokonale. Teda takmer dokonale, mal jediná chybu, je ľavák. Vyzerá ako prezidentov obraz v zrkadle. (...) Nevšimli ste si, že prezident je teraz ľavák? Nie, nevšimli. Nikto si to nevšimol.“²⁰¹

Táto myšlienka, že by mohol byť prezident nahradený dvojníkom, môže byť paródiou na to, že súčasný prezident vykonáva funkciu už tak dlho, že snáď to nemôže byť stále len on sám. Prezident Santos zároveň môže byť vidенý v niektorých, nie práve slávnych aspektoch, ako dvojník prezidenta Neta. Agostinho Neto kedysi vykonával toľko funkcií, že to snáď jeden

---

extraordinária, desde que ouvi o discurso estou a treinar muito a minha imaginação para ver se consigo derrubar o governo e tenho esperança de poder conseguir, através da telepatia, da força do pensamento.“ Agualusa, José Eduardo. Estou a treinar a minha imaginação para ver se consigo derrubar o governo. Op.cit.

²⁰⁰ „Conversámos com eles, «quer uma bolsa de estudo, caro compatriota? Talvez umas férias pagas, na Tailândia ou no Brasil, você parece cansado», e no fim puxamos do livro de cheques. Também distribuimos cargos públicos.“ Agualusa, José Eduardo. *Barroco Tropical*. Op. cit., s. 276.

²⁰¹ Agualusa, José Eduardo. *Obchodník s minulosťou*. Op. cit., s. 114-116.

človek ani nemohol zvládnuť. Bol prezidentom, predsedom jedinej strany, veliteľom ozbrojených zložiek, dohliadal na financie štátu, bol rektorom univerzity atď. José Eduardo dos Santos tiež nemá funkcií málo, popri čom ešte on alebo jeho deti vlastnia väčšinu dôležitých podnikov v krajine. Zároveň je to kritikou toho, ako vládna strana “prezliekla kabát” hneď po nezávislosti a neskôr pod vedením Santosa po rozpade Sovietskeho zväzu. O zmene režimu sa píše aj v *Obecnej teórii zabúdania*:

Medzitým sa prevalilo rokov. Padli múry. Prišiel mier, uskutočnili sa voľby, vrátila sa vojna. Socialistický systém sa rozkladal tými istými ľuďmi, ktorí ho postavili a kapitalizmus povstal z popola, divokejší, ako nikdy pred tým. Tí, čo ešte pred pár mesiacmi na rodinných obedoch, oslavách, manifestáciách a v novinových článkoch burácali proti buržoáznej demokracii, sa teraz premávali skvelo oblečení, v značkovom odevu, v nablýskaných vozidlách.²⁰²

Na tento fakt spomína v roku 1992 aj Paulete z *Obdobia dažďov*. „Demokracia? Tí istí, čo teraz rozprávajú o demokracii, pred dvoma mesiacmi obhajovali vymoženosti socializmu. Dobré ich poznám. So všetkými som bola v posteli.“²⁰³

Rozprávač z *Obdobia dažďov* tiež kritizuje zmeny postojov niekdajších významných predstaviteľov režimu, keď spomína, ako sa po prepustení stretol s bývalým veliteľom FAPLA. Ten mu povedal: „Pozri, čo sa stalo, to sa stalo. Boli to chyby mladosti, je treba mať trpezlivosť, musíš na to všetko zabudnúť a začať nový život. Tvár sa, že sa nič nestalo.“²⁰⁴ Zmenou prešiel aj veliteľ z väznice São Paulo, Monte, ktorý sa stal, ako sa dozvieme v *Obecnej teórii zabúdania*, súkromným detektívom. Rozprávač na konci *Obdobia dažďov* spomína, ako ho tesne pred voľbami stretol na ulici.

Prišiel ku mne a objal ma: „Nepoznávaš ma?“ Opäť ma objímal: „Dúfam, že sa nehneváš, OK? Čo bolo, to bolo.“ Vytiahol kúsok papiera a napísal mi číslo: „To je

---

²⁰² „Entretanto, rolaram anos. Caíram muros. Veio a paz, realizaram-se eleições, a guerra regressou. O sistema socialista foi desmantelando, pelas mesmas pessoas que o haviam erguido, e o capitalismo ressurgiu das cinzas, mais feroz do que nunca. Sujeitos que, havia ainda poucos meses, bramiam em almoços de família, em festas, em comícios, em artigos nos jornais, contra a democracia burguesa, passeavam-se agora muito bem vestidos, com roupas de marca, dentro de veículos refulgentes.” Agualusa, José Eduardo. *Teoria Geral do Esquecimento*. Op. cit., s. 91.

²⁰³ „Democracia? Os mesmos que falam agora em democracia, defendiam há dois meses as conquistas do socialismo. Eu conheço-os bem. Fui para cama com todos.” Agualusa, José Eduardo. *Estação das Chuvas*. Op. cit., s. 247.

²⁰⁴ „Olha, o que passou, passou. Foram erros de juventude, paciência, tens de esquecer tudo isso e começar uma vida nova. Fazes de conta que nada aconteceu.” Ibid., s. 241.

na mňa telefón“, povedal, „teraz som v Kinaxixe, zavolaj mi a dohodneme nejakú funjadu, moja pani výborne varí.“²⁰⁵

Jeden z Felixových zákazníkov v *Obchodníkovi s minulosťou* je záhadný muž, ktorý sa jedného dňa objaví so zvláštnou historkou. Raz sa totiž prebudil so zmenenou tvárou, taškou plnou bankoviek a ďakovnou pohľadnicou za služby vlasti. Najprv bol naštvaný, chcel vyhľadať a udat' nepriateľov. Potom si uvedomil, že zmenou tváre získal slobodu. Po Felixovi chcel „skromnú minulosť. Meno bez lesku. Obskúrnú a nepopierateľnú genealógiu. Určite sa nájdu bohatí ľudia bez rodiny a slávy, nie? Chcel by som byť jeden z nich...“²⁰⁶ Kto to bol? Aj to je jedna z nezodpovedaných otázok, ktoré Agualusa necháva na rozlúštenie čitateľovi. Záhadný muž sa totiž zdal Felixovi od začiatku povedomý, a keď mu prerozprával príbeh o prezidentských dvojníkoch, muž takmer zasneným hlasom odviedol reč inam. Bol to jeden z najatých dvojníkov? Alebo sám prezident Neto, o smrti ktorého sa vždy špekulovalo. Alebo je to obraz Angoly, ktorá po rokoch bojov stratila svoju tvár a túži už len po pokoji?

---

²⁰⁵ „Veio ter comigo a abraçou-me: «Não me conheces?» Voltou a abraçar-me: «Espero que não haja ressentimentos, OK? Águas passadas não movem moinhos.» Puxou de um pedaço de papel e escreveu um número: «É o meu telefone», disse, «agora estou no Kinaxixe, liga para mim e combinamos uma funjada, a minha senhora cozinha bué.»“ Ibid., s. 252.

²⁰⁶ Agualusa, José Eduardo. *Obchodník s minulosťou*. Op. cit., s. 136.

3.4 Agualusa a symbolika prírody

José Eduardo Agualusa má už v priezvisku obsiahnuté slovo voda a v jeho dielach sa často tento element objavuje. Zaujímavé je tiež porovnanie symboliky rôznych prírodných živlov v Agalusovom diele s poetickou tvorbou Agostinha Neta.

Agalusova poetická zbierka *Srdce hájov* je podľa Iris Marie da Costa Amânciovej jednou veľkou odpoveďou na Netovú poéziu a obraz prvého angolského prezidenta ako národného hrdinu. Ako píše brazílska profesorka:

V prvej časti s názvom *Sila* (Amandla)²⁰⁷, ktorá zhromažďuje básne, vzývajúce hrdinov národnej nezávislosti, sa Agualusa vracia k postavám angolskej histórie tým, že sprítomňuje ich silu a ich bolesť v boji za vybudovanie angolského národa. Avšak jeho diškurzné stvárnenie odkazuje na vnímanie národného hrdinu, po získaní nezávislosti, prežívajúceho druh smrti, ktorá všetko umlčuje.²⁰⁸

V druhej časti Agalusovej zbierky, ktorá nesie názov „Devätnásť básní zemi“ (19 poemas à terra), spisovateľ opisuje tradičné africké prírodné scenérie, podobne ako kedysi Agostinho Neto. Čo sa Netovej poézie týka, je potrebné si uvedomiť historický kontext, v ktorom jeho poézia vznikala. Bolo to v dobe pred získaním nezávislosti, v počiatkoch národného prebúdzania, keď poézia opisujúca africkú realitu, bola zbraňou proti koloniálnemu útlaku. Agualusa však patrí do generácie, ktorá zažila ako sa po roku 1975 situácia nezmenila k lepšiemu a dlhotrvajúca občianska vojna zničila nielen obyvateľstvo ale aj krajinu. Opisy prírodnej scenérie u Agalusu sú teda podstatne iné ako v poézii prvého angolského prezidenta. Ako píše Iris Maria da Costa Amânciovej: „prírodné elementy, ktoré u Neta posilňovali jeho projekt nádeje na život a budúcnosti

---

²⁰⁷ Výraz Amandla má pôvod v zuluštine a xhoštine, domorodých jazykoch Juhoafrickej republiky. Väčšinou sa prekladá ako sila, ale jednalo sa o pokrik, či slogan proti apartheidu. Neskôr sa stal symbolom proti akémukoľvek utláčaniu či diskriminácii.

²⁰⁸ „Reúne poemas de exaltação dos heróis da independência nacional. Agualusa retoma vultos da história de Angola através da presentificação de sua força e de sua dor na luta pela construção da nação angolana. Todavia, sua elaboração discursiva remete-nos à percepção do herói nacional, após a independência, vivenciando um tipo de morte que tudo silencia. Amâncio, Iris Maria da Costa. "Aquele por quem se espera: a tensa recepção literária do discurso poético-ideológico de agostinho neto na contemporaneidade.“ Amâncio, Iris Maria da Costa. Op. cit., s.317.

národa, sú u Agualusu suché, smädné ako korene obrátené do melancholickej národnej reality po získaní nezávislosti.“²⁰⁹

V nacionalistickej básni Agostinha Neta „Ďalej než poézia“ (Para além da Poesia) Neto ospevuje tradičný angolský ľud, ktorý nezničili storočia portugalskej nadvlády.

Daleko na obzoru
oheň
a temné obrysy baobabů
s větvemi k nebi
V ovzduší zelený pach hořících palem
Africká poezie
Na cestě
řada bailundských nosičů
sténá pod nákladem manioku
V pokoji
malá mulatka s něžnými očima
krášlí si líce růží a pudrem
Pod širokými sukněmi se žena vlní v bocích
V posteli bdí muž a přemítá
Kde vzít peníze na vidličky a nože
Na obzore odraz ohně
a obrysy černochů bubnujících
s pažemi k nebi
V ovzduší horká melodie marimb

---

²⁰⁹ „Os elementos naturais que, em Neto, corroboravam seu projeto de esperança na vida e no futuro da nação, em Agualusa estão secos, sedentos, como raízes voltadas para a melancólica realidade nacional do pós-independência.“ Ibid., s. 318.

Africká poezie

A na cestě nosiči

v pokoji malá mulatka

v posteli bdící muž

Výheň stravuje

stravuje dál horkou půdu planoucích obzorů²¹⁰

U Agualusu tiež oheň zožiera obzory, ale sú to plamene striel a vojny. Angolskú scenériu popisuje rozprávač na konci *Obdobia dažďov*, keď opäť prepukla občianska vojna, ako krajinu v rozpade „a ešte ďalej za rozvrátenou prírodou, oheň zožierajúci horizonty.“²¹¹

Čo sa symboliky prírodných prvkov týka, oheň nie je jediným spoločným elementom, ktorý majú títo dvaja angolskí spisovatelia spoločný. Voda, lepšie povedané dážď, sa objavuje ako u Neta tak aj u Agualusu. Už samotný názov “románovej biografie” *Obdobie dažďov* priamo odkazuje na dážď, ktorý spomína Neto v básni „Tu vo väzení“ (Aqui no cárcere). Jej posledná strofa znie:

Tady v žalári

Hněv

sevřený

v hrudi

trpělivě čekám

až se nakupí mraky

závanem historie

Nikdo nezadrží déšť.²¹²

---

²¹⁰ Neto, Agostinho. Op. cit., s. 26.

²¹¹ „E ainda mais além a natureza transtornada, o fogo devorando os horizontes.“ Agualusa, José Eduardo. *Estação das Chuvas*. Op. cit., s. 265.

²¹² Neto, Agostinho. Op. cit., s. 79.

Dážď v Netovej básni, napísanej vo väzení v roku 1960, je metaforou vytúženej nezávislosti. Podľa Bachelarda je voda aj symbolom jednoty. Jednotnú národnú identitu sa pokúšal Neto po roku 1975 síce vybudovať, ale tieto snahy mali pre angolskú spoločnosť tragické následky.

Obdobie dažďov začína Netovým vyhlásením nezávislosti Angoly v novembri, kedy šťastnou náhodou začína v Angole obdobie dažďov... Agualusov román síce popisuje udalosti, ktoré Netov dážď priniesol, ale po získaní nezávislosti u Agualusu neprší a zem horí plameňmi vojny. Známe je, že voda má očistnú funkciu, tá ale u Agualusu chýba. V Lídiinych snoch voda symbolizuje smrť a tento element je prítomný aj v jej tvorbe. Ângela Maria Diasová v článku „A imaginação da mestiçagem em Agualusa e Jorge Amado“, v Lídiinej tvorbe – ako píše Bachelard – je „voda vyslovene ‚melancholizujúci element‘, zhmotnený, naozajstnými snovými syntézami“ Lídiinej poézie, v ktorej sa jej bytosť pripája k tekutému elementu ako kozmickej realite.”²¹³

V *Období dažďov* prší alebo naopak neprší v mnohých momentoch. Pršalo, keď sa Lídia lúčila s Viriatom da Cruz, keď odchádzala študovať do Lisabonu. Pršalo, keď sa Santiagova rodina dala na útek pred koloniálnou vojnou, keď Borja Neves znásilnil spolubojovníčku z OCA Paulete, pršalo aj v deň vyhlásenia nezávislosti. Taktiež pršalo v sne rozprávača tej noci, keď vypukol pokus Nita Alvesa o prevrat. Vo väzení rozprávač často myslel na dážď z detstva, keď ešte prinášal krajine úľavu. V *Období dažďov* však voda symbolizuje síce nepokoj a vojnu, ale zároveň túžbu po mieri a očiste. Tie však, tak ako v úryvku, neprichádzajú.

Raz v noci nás prebudilo náhle predstavenie konca sveta. Ako by vybuchovalo celé mesto. Rámus lomcoval budovami. Jas bol taký, že by sa dalo čítať aj so zatiahnutými záclonami, stiahnutými roletami. (...) A potom prišiel ten mesiac november. To v novembri začína obdobie dažďov. Bože, už sú to roky, toľko rokov, koľko rokov už v meste nepršalo?²¹⁴

Na smrť vyprahnutú krajinu vidia aj rozprávač s Lídiou na prechádzke v dobe, keď opäť prepukla vojna a dážď, ktorý by zmiernil prach a paľbu striel, stále neprichádzal.

²¹³ „A água é o “elemento melancolizante” por excelência materializado pelas “verdadeiras sínteses oníricas” da poesia de Lídia, em que o seu ser se incorpora ao elemento líquido como realidade cósmica.“ Dias, Ângela Maria. „A imaginação da mestiçagem em Agualusa e Jorge Amado“. [online]. [cit. 2016-07-31]. Dostupné z: <http://www.contemporanea.uerj.br/pdf/ed_04/contemporanea_n04_23_AngelaMaria.pdf>, s. 272.

²¹⁴ „Uma noite acordámos com a súbito espectáculo do fim do mundo. A cidade inteira parecia estar a explodir. O fragor sacudia os prédios. O splendor era tal que se podia ler mesmo com as cortinas corridas, os estores fechados. (...) E depois veio aquele mês de Novembro. É em Novembro que começa a estação das chuvas. Deus, há anos, quantos anos, não chovia na cidade?“ Agualusa, José Eduardo. *Estação das Chuvas*. Op. cit., s. 251.

Keď prestala strelba vyšiel som s ňou. Išli sme pešo až na kraj ostrova, predstierali sme, že nevidíme mesto zničené poslednými stretmi. Šialenstvo obchádzalo dokola, natáhovalo k nám dlhé pavúčie nohy. Pach mi pripomínal dvadsiaty siedmy máj. Taká istá zúrivosť, taký istý závrat. (...) Na pláži nebol nikto. Sadli sme si do piesku a ostali sme pozerat' na trosky, ktoré príliv priniesol. Lídia povedala: „Chaos je zázračný.“ Povedal som: „Už toľko rokov nepršalo!“ Bola to pravda. Už je to niekoľko rokov, čo v meste neprší. Z hustej hmlы plynulo belšie svetlo. Niekedy bolo nebo tmavé a more v zálive dychtivo stúpalo, ale oblaky prešli a nikdy nezapršalo. Pobrežie bolo plné malých mŕtvych príšer. (...) Lídia mi chytila ruku: „Čo je toto za krajinu?“ V diaľke ešte bolo počuť výstrely.²¹⁵

V *Období dažďov* sa teda v porovnaní s dažďom Neta metafora vody razantne mení. V Agualusovom románe, tak ako píše Ângela Maria Diasová, ktorá opäť cituje Bachelarda, „voda je hmotou zúfalstva“.²¹⁶

V *Obchodníkovi s minulosťou* sú strely priamo prirovnané k dažďu. Stará Esperança, ktorá sa starala o Félixov dom, spomínala na to, ako si išla pre list od syna k vodcovi opozičnej strany a zo všetkých strán začala strelba. Chcela sa vrátiť domov, ale ostatní len hovorili: „Babka, to je šialenstvo. Predstavujte si, že je to dážď. O chvíľu to prejde.“²¹⁷

Obraz vody ako tečúcej rieky, ktorá symbolizuje minulosť, nachádzame hneď na začiatku *Obchodníka s minulosťou*.

Nič sa nekončí, nič neplynie

Minulosť je

spiaca rieka

zdanlivo mŕtva

sotva dýcha

---

²¹⁵ „Quando os tiros pararam saí com ela. Fomos a pé até à ponta da Ilha, fingindo que não víamos a cidade arruinada pelos últimos confrontos. A loucura rondava em torno, estendia para nós as suas compridas patas de aranha. O cheiro fez me lembrar o 27 de Maio. A mesma fúria, a mesma vertigem. (...) Na praia não estava ninguém. Sentámo-nos na areia e ficámos a olhar os destroços que a maré tinha trazido. Lídia disse: «O caos é prodigioso» Disse: «Há anos que não chove!» Era verdade. Há vários anos que não chovia na cidade. Ao cacimbo sucedia-se uma luz mais branca. Às vezes o céu ficava escuro e o mar crescia ansioso na baía mas as nuvens passavam e não chovia nunca. A praia estava cheia de pequenos monstros mortos. (...) Lídia agarrou-me a mão: «Que país é este?» Ao longe ainda se ouviam tiros.“ Ibid., 253.

²¹⁶ „Para certas almas, ou lugares, podemos acrescentar ,”a água é a matéria do desespero.” Dias, Ângela Maria. Op. cit., s. 278.

²¹⁷ Agualusa, José Eduardo. *Obchodník s minulosťou*. Op. cit., s. 14.

zobud' ju a vyskočí

s hrmotom.²¹⁸

Symbolizuje, že akékoľvek snahy potlačiť minulosť, ktorých bolo naprieč angolskými dejinami niekoľko sa nepodarí, pretože stačí trochu rozčeriť hladinu a nechcené tajomstvá vyjdú na povrch.

---

²¹⁸ Ibid., s. 8.

Záver

Jediná povinnosť, ktorú dlžíme histórii, je prepísať ju.

Oscar Wilde

Jednotlivé diela z Agualusovej rozsiahlej literárnej produkcie sú ako kúsky mozaiky, ktoré keď sa spoja, zobrazí sa nám celistvý obraz Angoly a jej obyvateľov, v minulosti, v prítomnosti a v budúcnosti. Pretože tak, ako hovorí záhadný muž v *Obchodníkovi s minulosťou*, „všetky príbehy sú prepojené. Nakoniec sa všetko spojí. (...) Len pár bláznov, veľmi málo a veľmi pomätených, to však vie pochopiť.“²¹⁹ Agualusa je *griotom* postmodernej doby. Tvorí angolský svet na papieri, píše o angolských tradíciách, dobách koloniálneho útlaku, radoostiach a sklamaníach zo získania nezávislosti, o politickej situácii a zachováva príbehy obyčajných ľudí pre budúce generácie.

Jednou z hlavných tém vo vybraných dielach je otázka angolskej národnej identity. Agualusa jednoznačne odsudzuje všetky doterajšie verzie *angolanidade*, ktoré nerešpektujú jedinečnosť angolského ľudu, najvýraznejšie však kritizuje verziu národa presadzovanú vládnu stranou MPLA a jej predstaviteľmi. Odsudzuje nie len samotnú predstavu jednoliateho národa, ale hlavne kruté spôsoby akými sa tejto jednoty vládna strana snažila dosiahnuť. MPLA totiž po získaní nezávislosti v podstate pokračovala v začatých koloniálnych tendenciách ničenia rôznorodosti angolskej spoločnosti. Síce tak konala pod rúškom národnej obnovy, ale výsledok bol rovnako zdrvivý. Národnú jednotu Agualusa neodsudzuje, hlása však jednotu v rozdielnosti a zdôrazňuje, že neexistuje jedna jediná forma bytia Angolčanom, ale „jedenásť miliónov rôznych spôsobov (...), toľko, koľko je Angolčanov a všetky sú oprávnené.“²²⁰

Ďalším motívom, ktorý sa objavuje naprieč dielami, je angolská minulosť. Agualusa popisuje významné míľniky histórie krajiny, ktoré navždy zmenili angolskú spoločnosť. Zachytáva angolskú realitu koloniálnych dôb a formovanie angolskej literatúry a politiky. Opisuje nie len búrlivú dobu bojov za nezávislosť, ale hlavne sklamanie a občiansku vojnu, ktoré vytúžená nezávislosť priniesla. Agalusov návrat do minulosti nie je nostalgickým spomínaním, ale kritickým premýšľaním. Autor kladie vedľa seba fakty a fikciu, poukazuje

²¹⁹ Agualusa, José Eudrado. *Obchodník s minulosťou*. Op. Cit., s. 137.

²²⁰ „Onze milões de maneiras diferentes (...), tantas quantos os angolanos, e todas elas são legítimas.“ Agualusa, José Eduardo. *Guerra e paz em Angola*. Op. Cit., s. 5.

na krehkosť nášho presvedčenia, že minulosť je nemenná a ukazuje ako ľahko sa ňou dá manipulovať. Narušuje tým oficiálny diškurz angolskej histórie, pretože mnoho faktov, týkajúcich sa krutého obdobia občianskej vojny, je ešte stále zamlčaných. Agualusa nám ponúka inú verziu minulosti/prítomnosti, iný pohľad na angolské dejiny. Vytvára opozičný diškurz, ktorý dáva slovo tým, ktorých hlas sa do oficiálnej verzie nedostal. Nebojí sa otvorene poukázať na tých, ktorí sú kvôli činom z nedávnej minulosti zodpovední za súčasný stav krajiny.

Analyzované diela v tejto práci sú rozhodne politické. K tejto úlohe literatúry v Angole sa vyjadruje aj Agualusa, podľa ktorého „všetky romány sú nejakým spôsobom politické. V krajine ako je Angola, sa spisovateľ nemôže veľmi dištancovať, tiež má povinnosť vytvoriť nejakú debatu. Literatúra musí mať túto ambíciu, musí byť schopná čo len trochu pozmeniť spoločnosť, nech je akákoľvek.“²²¹ Agualusa sa v dielach o takúto zmenu povedomia o politickej situácii snaží. *Obecná teória zabúdania* a hlavne *Obdobie dažďov* popisujú formovanie politickej scény a zlyhanie príslubov vládnej strany MPLA v minulosti. *Obchodník s minulosťou* je výpoveďou o súčasnej politickej situácii a *Tropické baroko* zobrazuje politickú situáciu budúcnosti, ktorá však nebude o nič lepšia ako tie predchádzajúce. Ako už bolo povedané, Agualusa otvorene kritizuje nie len politické strany, ale aj jej predstaviteľov a to dvoch angolských prezidentov. Agostinha Neta obviňuje zo zlyhania jedného veľkého sna o lepšej angolskej budúcnosti, ktorý snivali mnohí, tvorili ho však len niektorí a označuje ho za vinníka tragických udalostí po roku 1975. Josého Eduarda dos Santosa v poviedke „Dobrý despota“ kritizuje za korupciu, rozkradnutie štátneho majetku a nefungujúcu demokraciu v súčasnosti. Angolská prezidentka z *Tropického baroka* bude bohužiaľ pokračovať v začatých politických praktikách a podľa Agualusu nebude Angola demokratická ani v roku 2020.

V jednom z rozhovorov pri príležitosti vydania *Tropického baroka*, bol Agualusa konfrontovaný s tvrdením, že sa stáva cynickým a zmienené dielo je možno nie najpesimistickejšie, ale určite je najskeptickejšie. Takáto bola spisovateľova reakcia: „Môj ty bože, myslím že nie! Nie som vôbec cynický. ‚*Tropické baroko*‘ je knihou síce trochu

---

²²¹ „Todos os romances são, de alguma maneira, romances políticos. E num país como Angola, o escritor também não se pode distanciar demasiado, também tem a responsabilidade de criar algum debate. A literatura tem de ter essa ambição, ser capaz de alterar, por pouco que seja, a sociedade.” Nascimento, Denise Aparecida do. As falsas verdades ou a História construída em: “O Vendedor de Passados”, de José Eduardo Agualusa. [online]. [cit. 2016-07-31]. Dostupné z: <<http://www.periodicos.ufes.br/cnafricab/article/viewFile/5875/4315>>, s. 5.

temnou, ale zároveň plnou smiechu, kde ešte stále existuje miesto pre nádej. Áno, napredujeme nebezpečnými cestami, ale ešte stále môžeme zmeniť smer.“²²²

Agualusa síce popisuje tragické udalosti, ktorým krajina naprieč storočiami čelila, jej obyvatelia však nestrácajú nádej. Príkladom tejto nádeje nie sú len predstavitelia novej generácie ale aj postava z *Obchodníka s minulosťou*, stará Esperança, ktorej meno v preklade znamená práve nádej. V diele sa hovorí, že ona je tým pilierom, ktorý podopiera Félixov dom, ktorý je ako loď s mnohými hlasmi. Takou loďou je aj Angola. Keď sa tomu množstvu hlasov dá necenzurovaný priestor, začnú rozprávať. Rozprávajú síce o krutých masakroch a mučeniach, o zlyhaniach krásnych snov, ale aj o bezstarostnom detstve, plnom ružových okvetných lístkov, sladkostiach, o dospievaní plného poézie a afrických tradícií. Povedia aj neuveriteľné pravdivé príbehy a uveriteľné výmysly o lovcoch morských panien a šialených prorokoch ako v *Období dažďov*. O žene, ktorá sa zo strachu z nezávislej Angoly zamurovala na niekoľko desaťročí do bytu, ktorý sa jej stal jednou veľkou knihou ako v *Obecnej teórii zabúdania*. O tajomných čiernych anjeloch so zázračnými schopnosťami ako v *Tropickom baroku*. O ľuďoch, ktorým stačí dať novú minulosť, a tým získajú azda šťastnejšiu budúcnosť ako v *Obchodníkovi s minulosťou*.

V *Období dažďov* je jedna z kapitol uvedená citátom Antónia Jacinta z roku 1952, kde v liste Máriovi Pintovi de Andrade píše: „Pevne verím, že všetko začne poéziou.“²²³ Agualusa svojim dielom ukazuje, že literatúra, v jeho prípade hlavne próza, má ešte stále túto možnosť a silu priviesť spoločnosť k zmene. Tak ako kedysi sa stala angolská poézia zbraňou proti koloniálnemu útlaku, dnes je Agalusova próza zbraňou proti zatajovanej minulosti a nedemokratickej prítomnosti. Ešte stále je čas na to, aby sa v krajine začali uskutočňovať potrebné zmeny. Prostredníctvom rozprávania, ktoré má samo o sebe očistnú funkciu, Agualusa výzvy k otvorenému dialógu o minulosti a prítomnosti, pretože len tak sa dá začať budovať lepšia budúcnosť.

---

²²² „Meu Deus, acho que não! Não tenho nada de cínico. “Barroco Tropical” é um livro um pouco escuro, mas ao mesmo tempo cheio de riso, e onde continua a existir lugar para a esperança. Sim, estamos a avançar por caminhos perigosos, mas ainda podemos mudar de rumo.“ José Eduardo Agualusa. [online]. [cit. 2016-08-03]. Dostupné z: <<http://anabelamotaribeiro.pt/43718.html>>

²²³ „Eu creio firmemente que é pela poesia que tudo vai começar.“ Agualusa, José Eduardo. Estação das chuvas. Op. cit., s. 31.

Bibliografia

Primárna literatúra:

AGUALUSA, José Eduardo. Estação das Chuvas. Lisboa: Publicações Dom Quixote, 2007.

AGUALUSA, José Eduardo. Obchodník s minuloťou. Bratislava: SLOVART, 2008.

AGUALUSA, José Eduardo. Barroco Tropical. Alfragide: Publicações Dom Quixote, 2009.

AGUALUSA, José Eduardo. Teoria Geral do Esquecimento. Alfragide: Publicações Dom Quixote, 2012.

AGUALUSA, José Eduardo. Livro dos Camaleões. Lisboa: Quetzal Editores, 2015.

Sekundárna literatúra:

AGUALUSA, José Eduardo. Guerra e Paz em Angola. [online]. Dostupné z: <http://www.cccb.org/rcs_gene/agualusa-portu.pdf>

AGUALUSA, José Eduardo. In Casa da Leitura. [online]. Dostupné z: <http://www.casadaleitura.org/portalbeta/bo/documentos/vo_entr_agualusa_b.pdf>

AGUALUSA, José Eduardo. In Biblioteca municipal Manuel Alegre. [online]. Dostupné z: <<http://biblioteca.cm-agueda.pt/PortalWeb/LinkClick.aspx?fileticket=UGk7cy5SxaQ=&tabid=39&language=en-US>>

AGUALUSA, José Eduardo. É preciso mudar o presente. [online]. Dostupné z: <<https://apostolado-angola.org/artigo/3241>>

AGUALUSA, José Eduardo. Rozhovor s Antôniom Carvalhom, Diário de Notícias z 01/08/1998

AGUALUSA, José Eduardo. Estou a treinar a minha imaginação para ver se consigo derrubar o governo. [online]. Dostupné z: <<http://www.redeangola.info/estou-a-treinar-a-minha-imaginacao-para-ver-se-consigo-derrubar-o-governo/>>

AGUALUSA, José Eduardo. [online]. Dostupné z: <<http://anabelamotaribeiro.pt/43718.html>>

AGUALUSA, José Eduardo. Do fantástico ao político. [online]. Dostupné z: <<http://cultura.estadao.com.br/noticias/geral,do-fantastico-ao-politico-imp-,1053079>>

AGUALUSA, José Eduardo. José Eduardo Agualusa e a amável ditadura de Angola. [online]. Dostupné z: <<https://www.publico.pt/2009/06/03/culturaipsilon/noticia/jose-eduardo-agualusa-e-a-amavel-ditadura-de-angola-233271>>

ALMEIDA, Miguel Vale de. O Atlântico Pardo. Antropologia, pós-colonialismo e o caso „lusófono“. [online]. Dostupné z: <<http://miguelvaledealmeida.net/wp-content/uploads/2008/07/o-atlantico-pardo.pdf>>

ANDERSON, Benedict. Představy společenství. Úvahy o původu a šíření nacionalizmu. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2008.

ANDRADE, Mário de. Antologia Temática de Poesia Africana. Na noite grávida de punhais. Praia: Sá da Costa Editora, 1980.

ANDRADE, Mário de. Origens do nacionalismo Africano: continuidade e ruptura nos movimentos unitarios emergentes da luta contra a dominação colonial portuguesa, 1911-1961. Lisboa: Dom Quixote, 1977.

AMÂNCIO, Iris Maria da Costa. Aquele por quem se espera: a tensa recepção literária do discurso poético-ideológico de agostinho neto na contemporaneidade. [online]. Dostupné z: <http://www.ich.pucminas.br/cespuc/Revistas_Scripta/Scripta12/Conteudo/N12_Parte03_art01.pdf>

BATSÍKAMA, Patrício. Nação, nacionalidade e nacionalismo em Angola. [online]. Dostupné z: <<http://bdigital.ufp.pt/bitstream/10284/5191/1/Tese%20Patr%C3%ADcio.pdf>>

BATSÍKAMA, Patrício. Angolanidade: construção das identidades angolanas. [online]. Dostupné z: <<http://www.pordentrodaafrica.com/wp-content/uploads/kalins-pdf/singles/angolanidade-construcao-das-identidades-angolanas-por-patricio-batsikama.pdf>>

CAPOCO, Zeferino. O nacionalismo e o estado: um estudo sobre a história política de Angola (1961-1991). [online]. Dostupné z: <<http://repositorio.ucp.pt/bitstream/10400.14/13435/1/TESE%202013%20I%20-%20VERS%C3%83O%20FINAL.pdf>>

CASTRO, Leo Mackellene Gonçalves de. Identidades imaginadas ou Agualusa vs. Agostinho Neto: A falência do projeto original da identidade nacional angolana. [online]. Dostupné z: <http://repositorio.unb.br/bitstream/10482/9253/1/2011_LeoMacklleneGoncalvesdeCastro.pdf>

DIAS, Ângela Ângela Maria. A imaginação da mestiçagem em Agualusa e Jorge Amado. [online]. Dostupné z: <http://www.contemporanea.uerj.br/pdf/ed_04/contemporanea_n04_23_AngelaMaria.pdf>

FERREIRA, Manuel. O discurso no percurso Africano I (contribuição para uma estética africana). Lisboa: Plátano Editora, 1989.

- GAIO, Gabrieli. Angolanidade e angolanização: interfaces da governança no pós-guerra civil em Angola. [online]. Dostupné z: <<http://periodicos.uesb.br/index.php/odeere/article/viewFile/5658/5493>>
- GELLNER, Ernest. Nacionalizmus. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003.
- GOFF, Jacques Le. Paměť a dějiny. Praha: Argo, 2007.
- HALL, Stuart. Staré a nové identity, staré a nové etnicity. In Postkoloniální myšlení IV. Praha: Tranzit, 2013.
- HALL, Stuart. Thinking the Diaspora: Home-Thoughts from Abroad. [online]. Dostupné z: <<http://arena-attachments.s3.amazonaws.com/86080/001e75f034abebd05d59e738d506434e.pdf>>
- HALL, Stuart. The Question of Cultural Identity. [online]. Dostupné z: <<https://faculty.georgetown.edu/irvinem/theory/Hall-Identity-Modernity-1.pdf>>
- HUTCHEON, Linda. A poetics of Postmodernism. London & New York: Routledge, 1989.
- HALLBWACHS, Maurice. Kolektivní paměť. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009.
- JOBIM, José Luís. Identidade Nacional e outras identidades. [online]. Dostupné z: <<http://www.uff.br/revistagragoata/ojs/index.php/gragoata/article/view/333/334188>>
- KAJIBANGA, Vítor. A Alma Sociológica na Ensaística de Mário Pinto de Andrade: Uma Introdução ao Estudo da Vida e Obra do Primeiro Sociólogo Angolano. Luanda: Instituto Nacional de Indústrias Culturais, 2000.
- KANDJIMBO, Luís. Leituras Peregrinas. [online]. Dostupné z: <<http://www.embaixadadeangola.org/cultura/literatura/peregrin.html>>
- KLÍMA, Jan. Angola. Praha: Nakladatelství Libri, 2003.
- KLÍMA, Jan. Třicet let od dekolonizace portugalské koloniální říše. In Lusofonní Afrika 1975-2005. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2006.
- KLÍMA, Jan. Dějiny Angoly. Praha: Lidové noviny, 2008.
- LARANJEIRA, Pires. Literaturas africanas de expressão portuguesa. Lisboa: Universidade Aberta, 1995.
- MACHADO, Alexandra. “O vendedor de passados“: entre o real e a ficção. [online]. Dostupné z: <http://www.abralic.org.br/anais/cong2008/AnaisOnline/simposios/pdf/077/ALEXSANDRA_MACHADO.pdf>
- MATA, Inocência. A condição pós-colonial das literaturas africanas de língua portuguesa: algumas diferenças e convergências e muitos lugares-comuns. In: Contatos e Ressonâncias: Literaturas Africanas de Língua Portuguesa. Belo Horizonte: Editora Pucminas, 2003

- MATA, Inocência. O pós-colonial nas literaturas africanas de língua portuguesa. [online]. Dostupné z: <biblioteca.clacso.edu.ar/ar/libros/aladaa/mata.rtf>
- MATA, Inocência. Refigurando o especto da nação. [online]. Dostupné z: <<http://www.omarrare.uerj.br/numero13/pdfs/inocencia.pdf>>
- MBEMBE, Achille. „Co je postkoloniální myšlení?“ In Postkoloniální myšlení II. Praha: Tranzit, 2011.
- MELO, Francisco José Sampaio. A ambigüidade do discurso colonial: Um estranho em Goa, de José Eduardo Agualusa. [online]. Dostupné z: <<http://revistaseletronicas.pucrs.br/ojs/index.php/fale/article/viewFile/620/451>>
- MILLER, Greg. A Surprising Connection Between Memory and Imagination. [online]. Dostupné z: <http://www.memorylab.org/Files/Science_past-future_2007.pdf>
- NASCIMENTO, Denise Aparecida do. As falsas verdades ou a História construída em: “O Vendedor de Passados”, de José Eduardo Agualusa. [online]. Dostupné z: <<http://www.periodicos.ufes.br/cnafricab/article/viewFile/5875/4315>>
- NETO, Agostinho. Posvátná naděje. Praha: Odeon, 1983
- NETO, Agostinho. Príhovor Agostinha Neta v deň vyhlásenia nezávislosti. [online]. Dostupné z: <http://www.agostinhoneto.org/index.php?option=com_content&id=997:discurso-do-presidente-agostinho-neto-na-proclamacao-da-independencia-de-angola>
- RENAN, Ernest. Qu'est-ce qu'une nation? [online]. Dostupné z: <http://classiques.uqac.ca/classiques/renan_ernest/qu_est_ce_une_nation/qu_est_ce_une_nation.html>
- RICOEUR, Paul. La mémoire, L'Histoire, L'Oubli. Paris: Éditions du Seuil, 2000.
- RICOEUR, Paul. Čas a vyprávění, II. Praha: Nakladatelství Oikoymenh, 2003.
- SANTOS, Boaventura Sousa de. A Gramática do Tempo: Para uma nova cultura política. Porto: Edições Afrontamento, 2006.
- SANTOS, José Eduardo dos. Mensagem à Nação, Presidente da República de Angola. Luanda: 3.4.2002. [online]. Dostupné z: <http://www.consuladodeangola.org/index.php?option=com_content&task=view&id=116&Itemid=158>
- TODOROV, Tzvetan. Les Abus de la mémoire. Paris: Arléa, 2004.
- WESSELING, Elisabeth. Writing History as a Prophet. John Benjamins Publishing Co., 1991.
- WHITE, Hayden. Tropika diskursu. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2010.

Príloha

Henrique Abranches (1932–2004)

Narodil sa v Lisabone. Do Angoly prišiel v roku 1947, prebral angolskú identitu a bojoval proti portugalskému kolonializmu. Počas exilu v Alžírsku založil centrum angolských štúdií, kde neskôr s Pepetelom pracoval na manuáli o angolskej histórii. Je známy hlavne pre rozsiahly výskum venovaný histórii a etnológii, ktorý sa prejavil aj v jeho literárnej tvorbe. Medzi najznámejšie romány patria *A Konkava de Feti*, *O Clã de Novembrino*, *Misericórdia para o Reino do Congo!*

Ndalú de Almeida (1977)

Známy hlavne pod umeleckým menom Ondjaki. Narodil sa v Luande, v Lisabone vyštudoval sociológiu. Píše básne, knihy pre deti, poviedky, romány, divadelné hry a filmové scenáre. Medzi najznámejšie diela patria *Bom dia camaradas*, *Quantas Madrugadas tem a noite*, *Momentos de aqui*. V roku 2008 dostal Ondjaki cenu Grinzane pre Afriku, bol zvolený najlepším mladým spisovateľom. O štyri roky neskôr ho *The Guardian* zaradil medzi piatich najlepších afrických spisovateľov vôbec.

Maurício de Almeida Gomes (1920–2012)

Narodil sa v Luande, ale od sedemdesiatych rokov žil v Portugalsku. Jeho básne boli vydané v bulletine *Cultura*. Medzi najznámejšie básne patria *Bandeira*, *Estrela pequenina* a *Exortação*. V prvej spomenutej básni hovorí o čiernej, žltej a červenej, teda o farbách, ktoré sa neskôr stali farbami národnej vlajky. Aj keď jeho dielo nie je početné, vďaka témam, o ktorých píše, patrí k najvýznamnejším spisovateľom svojej doby.

Mário Coelho Pinto de Andrade (1928–1990)

Narodil sa v Golungu, ale už ako osem ročný nastúpil do základnej školy v Luande. Po strednej škole odišiel do Lisabonu študovať filológiu, kde v roku 1951 s inými študentmi, menovite napríklad s Amílcarom Cabralom, Agostinhom Neto a Franciscom Josém Tenreiro, založil spolok s názvom Centrum Afrických štúdií. V roku 1954, ovplyvnený panafrickými myšlienkami pochádzajúcimi hlavne z Paríža, odišiel do francúzskej metropoly a pridal sa k miestnej africkej inteligencii. Vďaka blízkemu priateľstvu so Senegalčanom Alioum Diopom sa podieľal na tvorbe časopisu *Présence Africaine*. Aktívne sa zúčastnil na

dvoch kongresoch čiernych spisovateľov a umelcov, na prvom roku 1956 v Paríži a na druhom, spolu s Viriatom da Cruz v roku 1959 v Ríme. V šesťdesiatych rokoch sa kvôli situácii v Angole aktívne zapájal do politického života a tri roky viedol MPLA. Po trojročnom pôsobení na tejto pozícii sa rozhodol plne venovať výskumu, publikovaniu a štúdiu sociológie. Vďaka svojim rozsiahlym štúdiám a článkom býva považovaný za najvýznamnejšieho angolského esejistu. Medzi jeho najznámejšie diela patria napríklad: *Antologia Temática de Poesia Africana* (1953, 1979), *La Guerre en Angola* (1971), *Origens do Nacionalismo Africano* (1997).

Mário António (1934–1988)

Mário António Fernandes de Oliveira sa narodil v Maquele do Zombo v roku 1934. Do Luandy odišiel ako sedemročný a vychodil tam základnú a strednú školu. Spolupracoval s Angolským Inštitútom Vedeckého Výskumu. V roku 1963 odišiel na vysokú školu do Lisabonu. Veľkým prínosom je hlavne jeho výskum v oblasti dejín, literatúry a angolskej kultúry, ako takej. Známa je ale aj jeho lyrická tvorba, vydaná v dielach ako napríklad *100 Poemas* (1963), *Crónicas de uma cidade estranha* (1964), *Rosto da Europa* (1968), *Luanda Ilha Crioula* (1968).

António de Assis Junior (1887–1960)

Narodil sa v Luande roku 1887. Aj keď bol povolaním právnik, venoval sa práci novinára a literárnej tvorbe. Za svoj život bol mnohokrát obvinený a väznený kvôli účasti na rôznych povstaniach proti portugalskému koloniálnemu systému. Bol prezidentom Národnej Africkej Ligy, riadil *A Província de Angola* a *O Angolense*, založil časopis *Angola*. Z politických dôvodov mu bol v päťdesiatych rokoch prikázaný pobyt v Portugalsku. Bol jednou z najdôležitejších osobností angolského života konca devätnásteho a začiatku dvadsiateho storočia. Vďaka románu *O segredo da Morta* (1934) býva považovaný za zakladateľa ozajstnej angolskej prózy. Ďalšími významnými dielami sú *Relato dos Acontecimentos de Dala Tando e Lucala* (1917) a *Dicionário Kimbundu-Português*.

Kardo Bestilo (1976)

Narodil sa v Luande v roku 1976. Inžiniersky titul získal v Londýne. Je zakladateľom kultúrnej organizácie LEV'ARTE, ktorá svojimi aktivitami a podujatiami nabáda ku literárnej činnosti, a zároveň angolskú literárnu tvorbu sprostredkováva masám. Jeho básne zatiaľ vyšli v dvoch zbierkach, *ControVerso* (2006) a *Palavras* (2010).

Boaventura Cardoso (1944)

Narodil sa v Luande, detstvo prežil prevažne v Malangue, v oblasti, v ktorej je v súčasnosti guvernérom. Základné a stredné vzdelanie získal v Luande, neskôr vyštudoval sociológiu a antropológiu v Ríme. Po získaní nezávislosti zastával rôzne funkcie. Bol riaditeľom Národného inštitútu kníh a nahrávok (INALD – Instituto Nacional do Livro e do Disco), ministrom informácií, veľvyslancom vo Francúzsku, Taliansku a na Malte. Medzi rokmi 2002 a 2010 bol ministrom kultúry. Je zakladajúcim členom Zväzu angolských spisovateľov a literárnej činnosti sa sám aktívne venoval už od mladosti. Vzhľadom k dobe, v ktorej začal písať, majú jeho prvé diela revolučný podtón. Jazyk jeho diela je značne ovplyvnený lingvistickou situáciou v Angole. Boaventura Cardoso tak podáva verný obraz nielen sociálnej, ale aj jazykovej situácie v krajine. Medzi najznámejšie romány patria *O Sino do Fogo* (1992), *Maio, Mês de Maria* (1997) a *Mãe Materno Mar* (2001).

Ruy Duarte de Carvalho (1941–2010)

Narodil sa v roku 1941 v Portugalsku, ale detstvo prežil hlavne v okrese Namibe, na juhu Angoly, ktorý mu neskôr slúžil ako priestor k antropologickému výskumu. V roku 1983 prijal angolskú národnosť. Najskôr vyštudoval poľnohospodárstvo, v roku 1972 odišiel študovať réžiu do Londýna, a po kariére v angolskej televízii získal v Paríži doktorát z antropológie. Venoval sa hlavne literárnej tvorbe, filmu a vyučovaniu na Luandskej univerzite. Jeho vzdelanie a antropologický výskum sa výrazne objavujú aj v jeho literárnej tvorbe. Debutoval v roku 1972 zbierkou básni *Chão de Oferta*. Medzi najvýznamnejšie romány patria: *Como se o mundo não tivesse Leste* (1977), *Vou lá visitar pastores* (1999), *Os Papéis do Inglês* (2000).

Viriato da Cruz (1928–1973)

Narodil sa v Proto Amboimu v roku 1928. Strednú školu vyštudoval v Luande. Je považovaný za jedného z najdôležitejších podnecovateľov regionálnej angolskej poézie štyridsiatych a päťdesiatych rokov a politicky aktívnych básnikov. V šesťdesiatych rokoch bol hlavným sekretárom MPLA. V 1957 odišiel za Mário Pintom de Andrade do Paríža, kde sa aktívne zúčastňoval na politickom a kultúrnom živote. Po odchode z MPLA odišiel do Číny, kde v roku 1973 zomrel. Vydal zbierku *Poemas* (1961). Medzi najznámejšie básne patria *Namoro*, *Sô Santo* a *Makézu*.

Joaquim Dias Cordeiro de Mata (1857–1894)

Joaquim Dias Cordeiro da Matta sa narodil v Icolo a Bengo na prvý sviatok vianočný roku 1857. Vzhľadom k dobe sa mu síce dostalo základného vzdelania, ale bol prevažne auto didaktik a býva označovaný za prvého angolského filológa, či dokonca otca angolskej literatúry. Preferoval život mimo hlavného mesta, zdržiaval sa hlavne v Barra do Kwanza, obklopený veľkou knižnicou. Bol básnikom, historikom, spisovateľom, novinárom, filológom a folkloristom. Vydal zbierku básní *Delírios* (1877) ktorá obsahuje napríklad báseň Kicôla, kde Cordeiro de Mata kladie na rovnakú úroveň kimbundu a portugalčinu. Z ďalších diel môžeme spomenúť napríklad *Philosophia Popular em Provérbios Angolenses* (1891) alebo *Ensaio de Dicionário Kimbundu-Portugues* (1893).

Pedro Felix Machado (1860–1907)

Luandský spisovateľ a znalec kimbundu, známy hlavne pre svoj román *Cenas de África – Romance Íntimo*. Román najprv vychádzal na pokračovanie, neskôr roku 1892 knižne. O jeho živote nevieme mnoho, podľa všetkého sa narodil v Luande. S mnohými prestávkami vyučoval na škole v Luande od roku 1891 bol docentom. Jeho *Výjavy z Afriky*, spolu s *Tajomstvom Mŕtvej* od Antónia de Assis Júniora a *Uangou* Óscara Ribasa, tvoria najvýznamnejšiu románovú trilógiu o angolských zvykoch a živote.

Luandino Vieira (José Vieira Mateus de Graça) (1935)

Známy hlavne pod literárnym pseudonymom Luandino Viera. Narodil sa v Portugalsku, ale ako trojročný sa s rodinou preťahoval so Luandy. V hlavnom meste prežil mladosť a dokončil strednú školu. Počas koloniálnej vojny bojoval na strane MPLA. Kvôli politickým aktivitám bol väznený PIDE najprv v roku 1959 a neskôr, v roku 1961 mu bol vymeraný štrnásťročný trest na kapverdskom Tarrafale. Od roku 1972, až do klinčekovej revolúcie, bol pod sledovaním v Lisabone. V roku 1975 sa vrátil do Angoly, kde zastával rôzne funkcie. Bol riaditeľom angolskej televízie, riaditeľom angolského filmového inštitútu, spoluzakladateľom angolského zväzu spisovateľov. Kvôli voľbám a opätovnej občianskej vojne, ktorá prepukla v roku 1992, sa odsťahoval do Portugalska, kde dnes žije na farme a venuje sa poľnohospodárstvu. Za jeho dielo mu bolo udelených niekoľko literárnych cien. Pred uväznením za *Luuandu* získal Grande-Prémio de Novela Camilo Castelo Branco, ktorej prevzatie mu však kvôli situácii nebolo povolené. V roku 2006 mu bola udelená Camõesová

cena, ktorú však odmietol prevziať, pretože sám seba považuje za mŕtveho autora, ktorý už neplánuje písať. Azda najznámejšou charakteristikou Luandinovej tvorby je špecifický jazyk. Používa hovorový jazyk z musseque, vytvára neologizmy či už predponami, príponami alebo analogicky, rozbíja tradičnú syntax a skladá ju po novom. V neposlednom rade používa slovnú zásobu vlastnú angolskej portugalčine. Písal detskú literatúru, prispieval do novín a venoval sa prekladu, ale najznámejšie sú jeho zbierky poviedok, *A cidade e a infância* (1957), už spomínaná *Luuanda* (1963), *Velhas histórias* (1974), *Duas histórias* (1974), *Lourentinho, Dona Antónia de Sousa Neto e eu* (1981), novely *A vida verdadeira de Domingos Xavier* (1961), *João Vêncio: Os seus amores* (1979) a romány *Nós, os do Makulusu* (1974) a *Nosso Musseque* (2003).

António Jacinto (1924–1991)

Narodil sa v Golungo Alto, v roku 1924. Študoval v Luande. V roku 1960 bol odsúdený a dvanásť rokov väznený na Tarrafale. Od roku 1972 mal byť na päť rokov pod dohľadom v Lisabone, ale v roku 1973 ušiel a pridal sa k partizánskemu odboju v Brazzaville. Od roku 1975 až do 1978 bol ministrom kultúry. Medzi inými vydal *Poemas* (1961), *Vôvô Bartolomeu* (1979) *Sobreviver em Tarrafal de Santiago* (1985) alebo *Fábulas de Sanji* (1988). Za literárne dielo dostal niekoľko ocenení, napríklad Národnú literárnu cenu, Cenu Noma, alebo Cenu Lotus spolku Afro – Ázijských spisovateľov.

Jacinto de Lemos (1961)

Narodil sa v Icolo e Bengo. Vzdelanie získal v Luande. Vo svojich dielach zachytáva medzilidské vzťahy, prostredie a sociálnu situáciu obyvateľov z luandských predmestí. Postavami sú často vyvrheli, lenivci, deti a ženy. Vydal dielo *Undengue* (1989) a *O Pano Preto da Velha Mabunda* (1997).

Cikakata Mbalundu (Aníbal Simões) (1955)

Cikakata Mbalundu narodil sa v dedine Chilume, v provincii Huambo. Strednú školu dokončil v Huambe, niekdajšom Novom Lisabone. Od sedemdesiatych rokov žil v Lubangu, kde začal študovať germánsku filológiu a pracovať ako učiteľ portugalčiny. Tú neskôr v rokoch 1978–1980 vyučoval aj na Kube. Po návrate do Angoly vyštudoval psychológiu a neskôr z nej na univerzite v portugalskom Minhu získal doktorát. Literárne bol aktívny hlavne v osemdesiatych rokoch, spolu zakladal Literárnu brigádu mladých Huíly a Angoly. Jeho diela *Cipembúwa* (1986) a *O Feitiço da Rama de Abóbora* (1996) boli

ocenené cenou Sonangol de Literatura. Za prvé zmienené dielo dostal čestné uznanie a za druhé prvú cenu. Známe je aj jeho posledné dielo *Entre a Morte e a Luz* (2002). V jeho tvorbe je viditeľný vplyv spisovateľov latinskej Ameriky (Marques), ale aj afrických (Chiuna Achebe, Ngugi Wa Thiogo). Zaoberá sa vplyvom vojny na psychiku obyvateľov angolského vidieka, ktorí sa snažia znova nájsť svoje korene a identitu.

João Melo (1955)

João de Melo, známy pre svoju literárnu a novinársku činnosť sa narodil v Luande. Študoval v rodnom meste, v Coimbre a v Riu, kde vyštudoval komunikáciu. Pracoval pre Národné angolské rádio, angolské noviny a bol generálnym tajomníkom Zväzu angolských spisovateľov. Medzi najznámejšie diela patria zbierky básní *Definição* (1985), *Poemas Angolanos* (1989), *O Caçador de Nuvens* (1993). Vydal aj zbierku poviedok *Imitação de Sartre & Simone de Beauvoir* (1998) a esej *Jornalismo e Política* (1991).

David Mestre (Luís Filipe Guimarães da Mota Veiga) (1948–1998)

Luís Filipe Guimarães da Mota Veiga sa narodil v Portugalsku, ale už ako 8 mesačný pricestoval s rodičmi do Angoly. Pracoval ako novinár a literárny kritik pre periodiká rôznych lusofónnych krajín, istú dobu riadil aj angolské noviny. Bol členom Medzinárodného zväzu literárnych kritikov a Zväzu angolských spisovateľov. Pod menom David Mestre začal byť známy po vydaní druhej zbierky básní *Crónicas do Ghetto* (1972). Tej predchádzala zbierka *Kir-Nan* (1967) a nasledovali *Dizer País* (1975), *Nas Barbas do bando* (1985), *O Relógio de Cafucolo* (1987), *Obra Cega* (1991).

Agostino Neto (1922–1979)

Narodil sa v Kaxicane, strednú školu navštevoval v Luande, medicínu v Portugalsku. Mnohokrát bol portugalskou políciou väznený. Po návrate do Angoly roku 1962 sa pridal k Máriovi Pintovi de Andrade a Viriatovi da Cruz, ktorí riadili MPLA a stal sa jej predsedom. V novembri roku 1975 vyhlásil nezávislosť Angoly a stal sa jej prvým prezidentom. Počas svojho života sa venoval aj literatúre, hlavne poézii. Medzi najznámejšie zbierky jeho básní patria *Quatro Poemas de Agostinho Neto* (1957), *Poemas* (1961) a *Sagrada Esperança* (1974).

Pepetela (Artur Carlos Maurício Pestana dos Santos) (1941)

Artur Carlos Maurício Pestana dos Santos je známy hlavne pod umeleckým pseudonymom Pepetela, čo je vlastne preklad portugalského slova pestana – mihalnica, z jeho rodného mena do kimbundu. Narodil sa v Benguele, kde aj vyštudoval strednú školu. Neskôr v Lisabone študoval na technickom inštitúte, v Alžírsku študoval sociológiu. Spolu s Henriquem Abranches založil Centrum angolských štúdií. V roku 1963 sa pridal k odboju MPLA a po získaní nezávislosti bol námestníkom ministra školstva. Dnes je docentom na fakulte architektúry na luandskej univerzite Agostinha Neta. V dielach sa zaoberá históriou rodnej krajiny, minulosťou a súčasnou, sociálnou a politickou situáciou, ako aj vznikom národa ako takého. Jeho literárna tvorba je bohatá, najvýznamnejšie sú snáď romány *Mayombe* (1980), *Yaka* (1985), *Lueji, o Nascimento dum Império* (1990), *Geração da Utopia* (1992), *Desejo de Kianda* (1995), *Parábola do Cágado Velho* (1996) a *A Gloriosa Família* (1997). V roku 1997 mu bola udelená Camõesová cena.

Óscar Bento Ribas (1909–2004)

Narodil sa v Luande. Otec bol Portugalec, matka Angolčanka. Základné a stredné vzdelanie získal v Luande, vysokú školu vychodil v Portugalsku. Žil v mnohých angolských mestách a pracoval pre riaditeľstvo služieb financií a účtovníctva. Keď mal Óscar Ribas dvadsať dva rokov, začali sa prejavovať prvé známky ochorenia, ktoré vyústili o štrnásť rokov neskôr do totálnej slepoty. Jeho ochorenie mu však nebránilo v rozsiahlom filologickom výskume a ani bohatej literárnej produkcii. Dielo, do ktorého sa jeho bohaté znalosti získané rokmi výskumu preniesli, nesie znaky tradičnej ústnej literatúry a názorňuje pôvodné náboženstvá a filozofie domorodých obyvateľov. Najznámejšie literárne diela sú romány *Flores e espinhos* (1948), *Uanga* (1950) a *Ecos da minha terra* (1952). Z výskumu sú to napríklad *Ilundo - Espíritos e Ritos Angolanos* (1958, 1975), *Sunguilando - Contos tradicionais angolanos* (1967, 1989) alebo *Kilandukilu - Contos e instantâneos* (1973).

Jofre Rocha (Roberto António Victor Francisco de Almeida) (1941)

Narodil sa v Kaxikane, na základnú a časť strednej školy chodil v Luande. Po vypuknutí koloniálnej vojny odišiel do Portugalska, aby dokončil strednú školu. Kvôli nacionalistickým myšlienkam a boja za nezávislosť bol pár krát väznený. Po získaní nezávislosti vykonával niekoľko politických funkcií, pomáhal založiť Zväz angolských spisovateľov. Už ako mladý prispieval do rôznych novín a časopisov, jeho literárna činnosť, próza a poézia je však spätá s Generáciou sedemdesiatych rokov. Častými témami sú vojna a jej dopady na ekonomickú

a sociálnu situáciu v krajine. Jeho verše nachádzame v mnohých antológiách, sám vydal medzi inými napríklad diela: *Tempo de Cicio* (1973), *Estórias do Musseque* (1976), *Crónicas de Ontem e de Sempre* (1985), *Entre Sonho e Desvario* (1989).

Manuel Rui Monteiro (1941)

Narodil sa, a základné vzdelanie získal v Huambe, právo vyštudoval v Coimbre. Jeho dielo sa vyznačuje sociálnym realizmom so zameraním na obyčajného človeka. Často čitateľovi predkladá satirický obraz angolskej strednej vrstvy. Preslávil sa hlavne dielom *Quem me dera ser Onda* (1982), v ktorom na základe príbehu o prasati, žijúcom v bytovke na balkóne, a postojov, aké k tejto situácii zaujímajú obyvatelia objektu, poukazuje na závažné zmeny, ktorými angolská spoločnosť v posledných rokoch prešla. Dôležitým faktorom v jeho diele je jazyk, ktorý je ovplyvnený tradičnými angolskými jazykmi. Okrem spomínaného diela vydal ešte napríklad zbierku poviedok *O Regresso Adiado* (1973), *Memória de Mar* (1980), *Um Morto e Os Vivos* (1993) alebo *Saxofone & Metáfora* (2001) a *Janela de Sónia* (2009). Venuje sa aj poézii a vyšlo niekoľko jeho básnických zbierok, medzi inými *Poesia sem notícias* (1967), *A onda* (1973) alebo *O Semba da Nova Ortografia* (2009).

José de Silva Maria Ferreira (1827–1867/1881?)

Narodil sa v Luande, ale už ako sedemročný s rodinou odišiel do Brazílie. V roku 1845 sa vrátil do Luandy, kde vykonával niekoľko administratívnych funkcií. Neskôr sa živil hlavne obchodom. Niekoľko rokov trávil medzi Angolou, Portugalskom, Brazíliou a istú časť života dokonca v New Yorku, kde sa aj oženil. V roku 1856 ho dokonca nominovali za vicekonzula New Yorku, ale jeho dosadenie bolo zamietnuté. Popri obchodnej činnosti pravidelne prispieval do rôznych periodík. Do dejín angolskej literatúry sa navždy zapísal ako tvorca prvého angolského literárneho diela, básnickej zbierky *Spontánnosti mojej duše: Africkým paniam*.

Alfredo Troni (1845–1904)

Pôvodom bol z Coimbry, do Luandy prišiel v roku 1875. Vyštudovaný advokát a znalec kimbundu sa venoval práci novinára, založil a riadil niekoľko periodík, napríklad *Jornal de Angola*, *Mukuarimi*. Aktívne sa zúčastňoval boja proti otrokárstvu. Jeho zvolenie za poslanca bolo neskôr zrušené, a zbavený všetkých funkcií bol presunutý do Mozambiku, kde sa venoval právnickej činnosti. Známy je nie len novinárskou činnosťou, ale aj dielom *Nga Muturi*, v ktorom vykreslil historicko-sociálny obraz luandskej spoločnosti jeho doby.

Uanhenga Xitu (1924–2014)

Uanhenga Xitu je kimbundské meno Agostinha Andrého Mendesa de Carvalho, ktorý sa narodil v Kalomboloco. V roku 1959 ho z politických dôvodov, tak ako iných štyridsiaticich deviatich angolských nacionalistov, obvinili a uväznili na Tarrafale, kde si odsedel osem rokov. Táto udalosť sa neskôr do dejín zapísala ako *Proces 50*. Bol zakladajúcim členom Zväzu angolských spisovateľov a aktívne sa venoval popri literárnej aj politickej činnosti. *O Ministro* (1989) je kritikou sociálnej a politickej situácie, *Cultos Especiais* (1997), podobného razenia, je zároveň kritikou kultu osobnosti. Jeho najznámejšie dielo je však poviedka *Mestre Tamoda* (1974), v ktorom na základe príbehu Tamodu, človeka z vidieka, ktorý sa silou mocou snaží prispôbiť západnej portugalskej kultúre, hlavne groteskným používaním slovníkových výrazov, poukazuje na zmenu, ktorou tradičná spoločnosť prešla pod vplyvom koloniálnej nadvlády. Práve jazyk je v Xitovom diele dôležitým faktorom a je charakteristickým znakom postáv. V texte často nachádzame celé vety v kimbundu, využíva ústnu slovesnosť, muzikalitu a zvukomaľbu hovoreného slova. S podobnými princípmi pracuje aj v iných dielach, akými sú napríklad: *Meu Discurso* (1974), *Bola com Feitiço* (1974) a *Os Sobreviventes da Máquina Colonial Depõem* (1980).

